

**МАРКАЗИ ТАДҚИҚОТИ СТРАТЕГИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Қиёмиддин Сатторӣ, Ҳасани Муҳаммадӣ

НАВРӯЗИ ҶАҲОНӢ

(МАЪЛУМОТНОМАИ МУХТАСАР)

Душанбе
2016

ББК

Қиёмиддин Сатторӣ, Ҳасани Муҳаммадӣ. Наврӯзи чаҳонӣ.
Душанбе: 2016, 120 сах.

Муҳаррири масъул:
Мирзошох Ватаншоев

Ин китоб роҷеъ ба таърихи бостониҳои ҷаиши Наврӯз, расму ойинҳои он, одоб ва русум, тарзу шеваи таҷлили он дар кишварҳои Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, Покистон, Озарбойҷон, Туркманистон, Қазоқистон, Қирғистон, Ўзбекистон ва дигар манотиқ ба таври мухтасар маълумот медиҳад. Дар охири китоб таҳти унвони «Баёзи Наврӯзӣ» ашъори шоирони машҳури форсу тоҷик дар васфи Наврӯз дарҷ гардидааст. Китоби «Наврӯзи чаҳонӣ» ба ҳаводорон ва дӯстдорони ин ҷаиши бостонӣ чун ҳадяи наврӯзӣ пешкаш мегардад.

ISBN 978-99900-000-0-0

© Қ. Сатторӣ, Ҳ. Муҳаммадӣ, 2016

НАВРҶЗИ ЧАҲОНАФРУЗ

ТОҶИКИСТОН – ВАТАНИ НАВРҶЗ

Оё Наврӯз ватану меҳан дорад? Ба ин савол тибқи қонунҳои мантиқӣ метавон ҷавоби дуруст дод, агар аз дидгоҳи маърифати зебоӣ назар андозем.

Фаслҳои сол, вобаста аз ҳаракати Офтоб, дар ҳар қитъаи замин ба ҳар навъ, дар ҳар гуна замон фаро мерасанд. Масалан, ҳангоме ки баҳори Тоҷикистон оғоз меёбад, дар минтақаи Шарқи Дури Федератсияи Русия ҳанӯз зимистон ҳукмрон аст ва баръакс, вақте ки дар Шарқи Дур баҳор фаро мерасад, дар сарзамини офтобии мо тобистон ҳукм меронад. Агар ба тарзи дигар гӯем, баҳор бо навбат, вобаста ба ҳаракати Офтоб, дар ҳамаи ғушаҳои замин ташриф меорад. Дар сарзамини мо аз бисту якуми моҳи мартӣ солшумории милодӣ фаро мерасад.

Наврӯзро баҳор меоварад, баҳорро Наврӯз. Онҳое, ки дар кӯҳистон зиндагӣ мекунанд, бо кишоварзӣ, боғдорӣ, чорводорӣ, парандапарварӣ машғуланд, омадани баҳорро аниқ дақиқ мушоҳида мекунанд. Мувофиқи мушоҳидаҳо аввал сари қуллаҳои кӯҳҳо қулоҳи сафедашро ба сиёҳ иваз мекунад. Барф то рафт дар нишемангоҳи сояру чамъ мешавад. Домани талу тепаҳо маҳмалпӯш мегардад, бо гузаштани шабу рӯз рафтаи гулҳои рангоранг маконро зебу оро медиҳанд. Нишонаи асосии баҳор—сабза соат ба соат қомат меафрозад, заминро замонро бӯйи гулу гиёҳ ва дарахтони гулбасар атрогин мекунад. Он ҳама назокату латофатро боди баҳорӣ ҳамчун пайки Наврӯз марҳала ба марҳала мебарад, одамизод аз ин насими атромезу димоғпарвар дар пирохани зимистона нагунҷида онро пора мекунад, андаруни пирохани навбаҳорӣ осоишу фароғат меёбад.

Азбаски ҳар кас Наврӯзи ватанаширо дӯст медорад, гумон дорад, ки ватани Наврӯз меҳани ӯст, вай ба ин ҳақ дорад, он чиро, ки мебинаду дарк мекунад, ҳамонро ҳақиқат мепиндорад.

Ҳангоме ки адабиёти илмии наврӯзшиносиро мутолиа мекунем ва муҳаққиқон аз пайдоиш ва таърихи ин чашни фархунда баҳс мекунанд, ногузир чунин саволи мантиқӣ пайдо мешавад, зодгоҳи Наврӯз кучост?

Албатта, зодгоҳи Наврӯзи оламафрӯз сарзамини Ориёи бостонӣ, яъне Эронзамини таърихӣ (Аҷам) мебошад. Аз ҳамин ҷост, ки ин чашни бостониро Наврӯзи Аҷам низ меноманд. Худи номи Наврӯз, ки калимаи форсӣ мебошад ва ба маънои «**Рӯзи нав**» аст, аз он шаҳодат медиҳад, ки мардумони ориёитабори форсу тоҷик асосгузори ин чашни фархунда мебошанд ва дар ин ҷойи шакку шубҳае нест ва тайи қарнҳои гузашта як қатор ақвоми ғайриориёӣ, бахусус туркнажодон ин ойини бостонии эрониро чун суннати миллии худ пазируфтаанд ва ба таври густурда онро таҷлил мекунанд.

Далели дигар ин аст, ки Наврӯз дар рӯзгори ҳеҷ ягон халқи дигари ҷаҳон ба андозаи ақвоми ориёитабор, ба вижа тоҷикону форсҳо бо тамоми ҷузъиёту куллиёти суннатҳои мақом надорад ва маърифати зиндагии онҳоро ифода намекунад. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки Наврӯз бо тору пуди мардуми мо танида шудааст ва пеш аз ҳама, орзуву омол ва зиндагию ҷаҳонбинии моро ифода мекунад.

Далели сеюм он аст, ки Наврӯз густариши ҳусну зебӣ дар табиат, дар ҷамъият ва дар тафаккури одаммӣ мебошад.

Сарзамини Аҷам (Эронзамини таърихӣ) асосан кӯҳистон аст, хосса ватани тоҷикон. Кӯҳистон макони оби тоза, сарчашмаи пиряхҳои нодир, барфистон, ҷангалистон, сарчашмаи рӯдҳо, лонаҳои паррандагону ҳайвоноти нодирӣ олам, кони лаълу сарватҳои нодирӣ ҷаҳон, яъне ҳар он чӣ ки асл асту асолатро парварида.

Ҳатто хоки кӯҳистон саду як рангубор дорад, онро бо роҳи сунӣ наметавон ҳосил кард. Оби кӯҳистон сурх, сард, сабз, кабуд, сафед, сиёҳ, шифобахш аст. Ин ҳама нишонаҳои зебоӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки агар зодгоҳ ва меҳани Наврӯзро кӯҳистон ҳисобем, дар нисбати водиву дашту саҳро ғалат нахоҳад шуд.

Як далели дигар. Вақте ки адабиёти халқҳои ҷаҳонро варақ мезанем, дар ҳеч кадоми онҳо ба андозаи адабиёти форсу тоҷик Наврӯзи оламафрӯз бо тамоми зебоию шаҳоматаш тавсиф ва тараннум нагардидааст. Аз мутолиаи адабиёти илмию адабӣ ноғузир сари чунин хулосае меоем, ки умри Наврӯз бо умри сухан ва хусну малоҳати зиндагӣ баробар аст, яъне Наврӯз бо сухани зебо ва зебоӣ пайванди азали дорад. Бинобар ин, мардуми эронинаҷод ҳуқуқи комили маънавӣ дорад, ки гӯяд: «Зодгоҳи Наврӯз сарзамини қавмҳои ориёист» ва пеш аз ҳама, Тоҷикистони азиз аст. Сарчашмаҳои илмию адабӣ ва таҳқиқоти пажӯҳишгарон дурустии ин ҳақиқатро собит менамоянд. Дар ин маврид ҳақ ба ҷониби шоир ва донишманди маъруфи тоҷик Рустами Ваҳҳоб аст, ки фармудааст:

*Ало Наврӯзи ҷонафрӯз,
Ало рӯҳи ҷаҳонафрӯз,
Даме бо қорвони гул навардӣ кӯҳсоронро,
Даме бо ашқи найсон барфурӯзӣ лолазоронро,
Бибар, боре саломии интизоронро,
Диёри шаҳриёрон, гӯшабоми шухра ёронро
Бар ин хоки қуҳан,
то осмон барност,
то Хуришед метобад,
Зари ноби дарӣ ҷлорист чун дарё,
Зи нури рӯйи Инсон ойина саршор мегардад,
Муаззин бо садои булбулон бедор мегардад,
Ҳилоли моҳ дар ҳар ҷашимае чун моҳиши тилост,*

*Шакарнам метаровад аз насими шукр дар шабгир,
Дар ин ҷо сурмаи шаб рӯҷаниши дидаи рӯз аст,
Ба ҳар ойн, ки хоҳӣ
Тоҷикистон
Меҳани ҷовиди Наврӯз аст.*

Чаҳонишавии чашни бостонии Наврӯзи оламафрӯз ва дар сатҳи байналмилалӣ таҷлил намудани он нишонаи аз тарафи халқҳои гуногуни ҷаҳон эътироф гардидани ҳақиқати ҳол мебошад.

НАВРҶЗИ ЧАҲОНӢ

Дар тӯли таърих замонаҳо ва зимомдорони он тағйир ёфтаанд, давлатҳои абадқудрат ва тоҷу тахти шоҳони ҷаҳонхоҳ вожгун гардид, вале Наврӯзи оламоро дар нимкураи Замин то ба ин замон боқӣ монд, зеро он ба мазҳаб ва ба миллате вобастагӣ надорад, баръакс, парварандаи накуиҳои зиндагӣ, ризқу рӯзии мардум, амалҳои бунёдкорӣ ва созандагии инсон аст. Ҳар он чи ки бар зарари зиндагию инсон аст, миранда ва нестшаванда хоҳад буд. Наврӯзи оламафрӯз рӯзгори одамиро пайваста поку гани ва сабу хуррам нигоҳ медорад, пайваста ба сарзаминҳои нав ба нав доман паҳн мекунад ва густариш меёбад ва ҷаҳонӣ мегардад. Аз ҳамин ҷост, ки 18 феввали соли 2010 дар Иҷлосияи 64-уми Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид (СММ), тахти фасли 49, ки унвони «**Фарҳанги ҷаҳон**»-ро дорад, қатъномаи «**Рӯзи ҷаҳонии Наврӯз**» ба тасвиб расид. Он бо пешниҳоди кишварҳои Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, Озарбойҷон, Қазоқистон, Туркия ва Туркменистон мавриди баррасӣ қарор ёфт. Дар қатъномаи СММ гуфта мешавад, ки ҳамасола дар тамоми ҷаҳон 21 март ҳамчун **Рӯзи байналмилалии Наврӯз** таҷлил гардад. Соли 2016 ба қарори ЮНЕСКО чашни бостонии Наврӯзи оламафруз

ба Феҳристи осори фарҳангии умумичаҳонӣ ворид карда шуд.

Бояд гуфт, ки ҷашни Наврӯз дар радифи «Оши палав» бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Феҳристи осори фарҳанги ғайримоддии умумичаҳонии созмони ЮНЕСКО, ки рӯзҳои 28 ва 2 декабри соли 2016 дар ҷаласаи ёздаҳуми байнидавлатии ЮНЕСКО оид ба ҳифзи мероси фарҳанги ғайримоддӣ дар шаҳри Аддис-Абебаи Эфиопия баргузор шуд, расман сабт гардид. Дар ин кори хайру начиб саҳми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллӣ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бузург аст. Худи Пешвои миллат дар ин мавриди мақоми байналмилалӣ гирифтани ҷашни Наврӯзи Аҷам барҳақ чунин изҳори андеша намудааст:

«Дар фарҳанги мардуми мо ҷашни фархундаи Наврӯз ниҳоят азизу арҷманд буда, махсусан ба шарофати соҳибистиклолӣ ба таври оммавӣ, бо иштироки хурду бузурги мардум доир мегардад.

Ин ҷашни умумимиллӣ барои халқи мо мероси таърихӣ ба шумор меравад, зеро он аз гузаштагони дурамон ба ёдгор мондааст. Бояд ифтихор аст, ки дар поку беолоиш ва бегазанд ба насли имрӯз расонидани ин суннати бисёр ғиромии таърихӣ саҳми фарзандони фарзонаи миллати тоҷик беназир мебошад.

Наврӯз барои мардуми мо на танҳо хушнудию шодмонӣ меорад, балки як восита ва айёми созандагиву ободкорӣ буда, ба пешрафту ободии ҳар як хонадон, маҳалли зист, шаҳру ноҳия ва дар маҷмӯъ ба ободии сарзаминамон мусоидат менамояд.

Наврӯз, ки дорои сифатҳои инсонпарваронаи некиву нақӯкорӣ, бахшишу меҳрубонӣ ва созандагиву бунёдкорӣ мебошад, ба ҷашни байналмилалӣ табдил ёфта, дар бисёр кишварҳои ҷаҳон таҷлил карда мешавад. Аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ба ҳайси ҷашни ҷаҳонӣ

пазируфта шудани Наврӯз гувоҳи он аст, ки одамони сайёра ба ин ойини воқеан ва мохиятан фарҳангию инсонпарварона эҳтиром доранд ва онро ҳамчун воситаи сулҳу субот, покиву садоқат ва зебоию бедорӣ эътироф менамоянд.

Бояд гуфт, ки ҳар чашну маросим ҳикмат ва баракате дорад. Хусусан Наврӯз, ки маҷмӯае аз андӯхтаҳои ҳақимонаи халқу миллатҳои куҳанбунёд мебошад, ҷашнест, ки зиндагию рӯшноӣ, некию накукорӣ, сулҳу созандагиро меситояд ва мақоми инсонро азизу ғиромӣ медорад.

Мо бисёр хушҳолу сарбаланд ҳастем, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ин ҷашни воқеан мардумиро чун дастоварди бузурги хиради башар пазируфтааст ва итминон дорем, ки он воситаи пуртаъсире барои таҳкими сулҳу субот ва оромии ободӣ дар дунёи муосир хоҳад буд».

Наврӯз аз бузургтарин ҷашнҳои мардумони эронинаҷод, аз ҷумла тоҷикон ба шумор меравад, ки бо фарҳанги қавму миллатҳои дигари Осиёи Марказӣ низ бо ҳамин ном гузаштааст. Ҷашни Наврӯз нишебу фарозҳои таърих, ҳаводиси сиёсӣ иҷтимоӣ ва маънавияҳои зиёдеро паси сар карда, то ба имрӯз омада расидааст.

МОҲИЯТ ВА ФАЛСАФАИ НАВРҶЗ

Чаҳор унсури ҳастӣ: обу ҳоку оташу бод, вобаста ба ҳаракати Офтоб, замини замонро, ҷаҳонро ба сари қор меоварад. Ба шарофати амали ин ҷаҳор унсури ягона зиндагӣ рангу оҳанги нав пайдо мекунад. Ҳок метапад, об меравад, бод медавад, оташ ҷивагар мешавад. Мустақилият ва ягонагии онҳост, ки зиндагӣ ҳамеша дар тағйироту ҳаракат аст. Агар ба ин амал бо дидани маърифатомӯз нигарем, ҳақиқати ҳол равшан мешавад. Замин ҳангоми зимистон пирохани сафед ба бар мекунад. Ҳок гӯё андаруни ҷойгаҳи гарм меосояд ва андар бағал донаи ҳастӣ ва решаи рустаниро мепарварад. Қабои

замин ҳам ҳусни дилрабое дорад, ҳам дар ниҳод амали гуворое.

Ҳангоми баҳорон барф аз таъсири гармии офтоб зарра-зарра об мешавад, замин ҳам ба ин муносибат пироханаширо дигар мекунад, яъне сабз. Ин ранг, ки бо ҳазорон оҳанг хокро зебу оро медиҳад, он қадар назокату латофате дорад, ки аз таъсири он ягон ҷонзоте андар канор намемонад. Донаи ба хок афтода, сар аз замини сард ба берун мекашад ва сӯйи Офтоб раҳ мегирад.

Ҳуни дарахтон ба хурӯш меояд, гунча гиребон медарад, шукуфа бор меоварад, барги сабз чун гӯшворое андар шоҳаҳо ҳамел мешавад. Мурғон оҳанги шодмонӣ дармедиҳанд, нағмасаро мешаванд, аз субҳ то шом чаҳ-чаҳ мезананд, суруди онҳо ончуноне гӯшнавозу дилрабост, ки шуниданаш ҳаловат мебахшад.

Замин амсоли укёнуси нур мешавад ва андарунаш гӯё равшанӣ мечӯшад. Осмон гоҳо он қадар софу беғубор менамояд, ки гӯё доманаш ҳеҷ гоҳ чангу ғуборро надида бошад. Гоҳе абрҳои бороновар онро фаро мегиранд, раъд чун паланги хашмин меғурад, барқ мечаҳад ва бар сари кӯҳҳо теғ мекашад, қаъри дараҳои касногузари ончуноне равшан мекунад, ки сангчаҳои суфтаи дарёчаҳои кӯҳӣ медурахшанд.

Об оҳанги нав пайдо мекунад. Аз қатраборон ба риштаборон ва шохборон табдил меёбад. Ҳазору як рӯди хурд аз кӯҳистон, домани талу тепаҳо ба сӯйи дашту даман раҳ мегирад, ниҳоят аз пайвастагии онҳо рӯд, баҳр, укёнус пайдо мешавад. Он миқдори об, ки ҳангоми тобистон бухор шуда, ба осмон рафта, абр бунёд карда буд, дубора об тавлид мекунад. Ин гардиши об ба зода шудан, умр дидан ва ниҳоят иваз шудани наслҳои инсон хеле монанд аст.

Ин таносуб фақат дар зоҳир нест, зеро писаре, ки ба ҷойи падар менишинад, агарчи аз зоти ӯст, аммо куллан монанди вай нест. Обҳои навбахор ҳам ҳамчунинанд, ҳам нишона аз асолат доранд, ҳам навгонии навадеш. Об

чаро қарорро намедонад? Чаро мудом ба пастӣ чорӣ мешавад? Ин нишонаи ҳастӣ ва намирандагии ўст. Ба қавли Муҳаммадикболи Лоҳурӣ:

*Соҳили афтада гуфт: «Гарчӣ басте зистам,
Ҳеч на маълум шуд, оҳ, ким ан кистам?»
Мавҷи зихудрафтае тез хиромиду гуфт:
«Ҳастам, агар меравам, гар наравам, нестам».*

Бод ҳам пайваста дар амал аст, медамаду медавад. Обу ҳаво мегӯянд. Ҳаво яке аз воситаҳои зиндагист, ки ягон амал бидуни он ҳосил намешавад. Бод дар зимистон сард, дар тобистон гарм, дар тирамоҳ тунд, вале дар баҳор ба андозаи ҳайратовар мушкбезу атролуда ва димоғпарвар аст. Вай ҳам ба таври худ барои ҳастӣ амал мекунад. Хоку обро ба чунбиш меоварад, аз ҳаракати он дарахтон, гулу гиёҳ ва тамоми рустаниҳо гардолуд мешаванд.

Ҳавои баҳор, яъне боди баҳорӣ, он қадар гуворою диловез аст, ки аз нақхату назокаташ одамизод серӣ надорад, мехоҳад танаш аз шиддати таъсири он осояд, дилаш аз ғубору ҳастагӣ раҳояд, шояд аз ҳамин сабаб онро ҷонпарвар номидаанд.

Оташ дар замин ҷонишини хуршед аст, аз офтоб нишона дорад, гармию равшанӣ медиҳад. Одамизод ҷангоми зимистон оташ меафрӯзад, то аз сардию торикӣ раҳо ёбад. Зиндагии одамиро бидуни оташ наметавон тасаввур кард. Ҷисми инсон худ амсоли оташдонест, ки андарунаш хуни гарм гардиш мекунад ва зиндагиро бунёд. Агар дар тан таносуби гармию сардӣ вайрон шавад, шахс ба беморӣ гирифта мешавад, бинобар ин, ҳар он чи, ки мо истеъмол мекунем, дар пайвастагӣ нисбати ҳамдигар бояд мутаносиб бошад. Аз гармӣ хомҳо пухта ва пухтаҳо расидаву лаззат меёбанд. Шояд аз ҳамин

сабаб бошад, ки ҳар як меваи расида ранги офтобро мегирад.

Оташи афрӯхтан ҳангоми Наврӯз рамз аст, рамзи зафар ёфтани гармо бар сармо, равшани бар торикӣ, неки бар бадӣ, афзоиш бар мирандагӣ. Аҷаб он аст, ки амалҳои чаҳор унсури азали реша дар табиат доранд ва майдони амали онҳо дар пайвастагӣ сурат мегирад.

Инсон, ки фарзанди табиат ва як ҳиссаи чудонопазири он аст, аз он ҳама тағйироту амалкарди табиат ҷудо нест. Гармию сардӣ, торикию рӯшноӣ, некию бадӣ ва он ҳама тағйироти зотии дар табиат вучудояндаро андар бисоти хештан, чун ҳиссаҳои табиат эҳсоси дарк менамояд.

Бо фаро расидани Наврӯзи чаҳонафрӯз бисоти одамӣ низ аз нишоти афзоиш ва бар асари таъсири чаҳор унсури ягона пардозӣ нав меҷаҳад. Меҷаҳад, ки рангинҷабои нав ба бар кунад, кӯҳнакалоро бар оташ сӯзонанд, гизои навбахорӣ хӯрад, муҳити хона ва атрофашро чун баҳори тозақор аз нав зебу оро диҳад, ба ҳар донае, ки тирамоҳу навбахор пошад, умед бандад, рӯзгорашро бисоти тозагӣ диҳад. Ана ҳамин пайванди азалии фарзанди одамӣ бо чаҳор унсури асли ва баробари он қадам задану дар макону замон амал карданаш мазмуни фалсафии зиндагии ӯро ифода менамояд.

Ҳамин гуна пайвастагӣ ва тағйирот на фақат дар рӯзгори вай, балки дар тафаккураш низ падида меояд. Ҳангоми баҳор аз таъсири муҳит ногузир андешаи одамӣ тарҳи нав пайдо мекунад. Вай ба сӯйи равшаниву гармӣ, нақӯиву офариндагӣ моил мешавад, сардиву торикӣ, зиштиро аз муҳиту рӯзгораш дур андохтан, ба зебу дил бохтан меҷаҳад. Дили одамӣ низ монанди марзҳои сабзу гулпӯш тухми орзуву ҳавасҳои киштаашро сабзондану расондан меҷаҳад. Бисотаашро зебу оро додан, танаашро монанди замин рангинҷабо кардан, ба қарибонаш меҳр бастан, гузаштагонро ёд кардан, хотирашонро зинда доштан, гуноҳи пайвандону дӯстонро бахшидан, кина,

хасад ва хушунатро аз хонаи дил дур андохтан мехоҳад. Андешаи ӯ мисли замини навбахор поку зебо, орзупарварҳояш монанди пок борон, нигоҳу пешбиниҳояш монанди офтоб тобон мешавад. Эҳсоси шодӣ, ҳавасу ҳавои хонабодӣ ва пайгирона аз ичрои онҳо камар бастан ӯро ҳеҷ гоҳ тарк намекунад.

Ҳар як мард чунин эҳсосро ба ҳадди идроки оқилона расонидан мехоҳад. Шояд моҳият ва фалсафаи Наврӯз дар тафаккури инсон ҳамин бошад.

МАФҲУМ ВА ИСТИЛОҲИ «НАВРҮЗ»

«Наврӯз» калимаи мураккаб аст ва аз вожаҳои «нав» ва «рӯз» таркиб ёфта, агар аз он ибора созем, «**рӯзи нав**» мешавад. Дар ривоят омада, ки ниёғони мо чун субҳ медамид ва рӯзи нав оғоз мешуд, ҳамдигарро ба оғӯш гирифта, рӯзи навро шукргузорӣ карда, аз гузашти як рӯзи умри хеш таассуф мехӯрдаанд. Онҳое, ки ба маънии зиндагӣ мерасанд, ҳар як рӯзи умрро наву ифодагари орзую ҳавасҳо мепиндоранд.

Тибқи маълумоти муҳаққиқи эронӣ Ризо Шаъбонӣ дар китоби «**Одоб ва русуми Наврӯз**» аз Абӯрайҳон Берунӣ ҳикоят мекунад, ки: «**Наврӯз чист? Нахустин рӯз аст аз фарвардинмоҳ ва 3-ин ҷихат «Рӯзи нав» ном кардаанд, зеро ки пешонии Соли Нав аст, он чи аз паси ӯст ва аз ин панҷ рӯз ҳама ҷашнхост...**

Дар рӯзи шашуми ин моҳ Наврӯзи бузург аст, ки назди эронӣён иди бузурге аст ва гӯянд, ки Худованд дар ин рӯз аз офариниши ҷаҳон осуда шуд, зеро ин рӯз охири рӯзҳои шашгона аст ва дар ин рӯз Худованд Муштариро биофарид ва фархундатарин соатҳои он рӯз соъоти (соатҳои) Муштарӣ аст».¹

¹. Нақли қавл аз китоби «Одоб ва русуми Наврӯз»-и Ризо Шаъбонӣ, сах. 3.

Ҳаким Умари Хайёми Нишопурӣ дар рисолаи «Наврӯзнама» менигорад: «Аммо сабаби ниҳодани Наврӯз он будааст, ки Офтобро ду давр бувад. Яке он ки ҳар сесаду шасту панҷ шабонарӯзу рубъе аз шабонарӯз ба аввали дақиқаи Ҳамал боз ояд, ба ҳамон вақту рӯз, ки рафта буд, бад-он дақианатавонад омадан, чӣ ҳар сол аз муддат ҳаме кам шавад.

Ва чун Чамшед он рӯзро дарёфт, «Наврӯз» ном ниҳод ва ҷашн ойин овард ва пас аз он подшоҳон ва дигар мардумон ба ӯ иқтидо карданд... Чун он вақтро дарёфтанд, маликони Аҷам аз баҳри бузургдошт Офтобро ва аз баҳри он ки ҳар кас ин рӯзро дарнатавонистандӣ ёфт, нишона карданду он рӯзро ҷашн сохтанд ва оламиёро хабар доданд, то ҳамагон онро бидонанд ва он таърихро нигоҳ доранд...

Бар подшоҳон вочиб аст ойин ва расми мулуқро ба ҷой овардан аз баҳри муборақӣ ва аз баҳри таърихро ва хуррамӣ хуррамӣ кардан дар аввали сол. Ҳар кӣ Наврӯз ҷашн кунанд ва ба хуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодӣ гузорад ва ин таҷрибаро ҳукумо аз барои подшоҳон кардаанд...

Пас, дар ин рӯзе, ки ёд кардем, ҷашне сохт ва Наврӯзаш ном ниҳод ва мардумонро фармуд, ки ҳар сол чун фарвардин нав шавад, он рӯз ҷашн кунанд ва он рӯзи нав донанд, то он гоҳ, ки давр бузург бошад, ки Наврӯз ҳақиқат бувад».¹

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» дар бораи Наврӯз чунин маълумот дода шудааст: «Наврӯз– рӯзи аввали соли шамсӣ, ки ба 21 март баробар меояд ва ин рӯз иди соли нав аст.

«Ва чун бозори охирини сол бошад, бист рӯз бозор кунанд ва бисту як рӯз Наврӯз кунанд ва онро Наврӯзи кишоварзон гӯянд». «Таърихи Наршаҳӣ».

¹. Нақли қавл аз китоби «Ҷашни Наврӯз ва ҷаҳонбинӣ»-и Мирбобо Миррахим. – Душанбе: Ирфон, 1992, сах. 73-76.

**Боз ин чӣ чавонист заминрову замонро,
Наврӯз бадал кард ба дил пиру чавонро.
Анварӣ»¹**

Калимаи «Наврӯз» дар забони паҳлавӣ «нукруч» ё «нӯг рӯз» будааст, ки ба ифодагари суннати қадимӣ буданаш далолат мекунад. Дар забони арабӣ ин вожа ба ду навъ истеъмол мешавад, яъне дар шакли форсии «Наврӯз» ва дар шакли арабӣ «Найрӯз».

Наврӯз дар истилоҳ ба маънии иди Сари Сол ва ё чашнвораи Соли Нави мардуми ориёитабор истифода мешавад, ки он аз замонҳои қадим то ба имрӯз миёни мардуми тоҷик ва форсизабон роиҷ аст.

*Боди наврӯзӣ ҳама дар бӯстон бутгар шавад,
То зи сунъаи ҳар дарахте луъбати дигар шавад.*

*Бог ҳамчун кулбаи базоз пурдебо шавад,
Бод ҳамчун таблаи аттор пуранбар шавад.*

*Савсанаш сими сапед аз бог бардорад ҳама,
Боз ҳамчун орази хубон замин ахзар шавад.*

*Рӯйбанди ҳар заминне ҳуллаи чинӣ шавад,
Гӯшвори ҳар дарахте риштаи гавҳар шавад.*

*Чун ҳичоби луъбатон хуришедро бинӣ зи ноз,
Гаҳ бурун ояд зи меғу гаҳ ба меғ андар шавад.*

*Дафтари Нарӯз бандад бӯстонқирдор шаб,
То кавокиб нуқтаи авроқи он дафтар шавад.*

¹. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Москва: Советская энциклопедия, 1969, ҷилди 1, саҳ. 822.

*Афсари симин фурӯ гардид зи сар кӯҳи баланд,
Боз миночаиму деборӯю мушкинсар шавад.*

*Наврӯз фароз омаду идаш ба асар бар,
Н-аз якдигару ҳарду зада як ба дигар бар.*

*Наврӯзи ҷаҳонпарвар монда зи даҳоқин,
Деҳқони ҷаҳондидаш парварда ба бар бар.*

*Он зевари шоҳона, ки хуршед бар ӯ баст,
Овард ҳаме хоҳад бастан ба шачар бар.*

*Бар гавҳари ӯ абр магар ошиқ гаштаст,
К-аз дида ҳаме қатра чаконад бар гуҳар бар.*

*Гӯйӣ магар аз чашмаи Хизр аст чу бинӣ,
Обе, ки бувад монда шабона ба хазар бар.*

*Аз лола чу бечодаст оҳу ба биёбон,
Нахчир чу тирӯза зи сабза ба камар бар.*

*Бо ёр яке сӯйи шамар шав чу вазад бод,
Бишмар шикани зулфи бутонро ба шамар бар.*

*Гар хок ҳаме хандад зери қадами абр,
Чун абр ҳаме зор бигиряд ба забар бар.*

Унсурии Балхӣ

ТАЪРИХЧАИ ПАЙДОИШИ НАВРӮЗ

Дар сарчашмаҳои таърихиву адабӣ роҷеъ ба пайдоиши ҷашни Наврӯз маълумоти гуногунро дода шудааст. Донишманди маъруфи эронӣ Ризо Шаъбонӣ дар рисолаи номбурда ба асари «**Чусторе чанд дар фарҳанги**

Эрон»-и доктор Меҳрдоди Баҳор така карда, нишонаи аввалини Наврӯзо ба замони салтанати хонадони Ур, яъне дар ҳазораи сеюми пеш аз милод мансуб медонад.¹ Ва ҳамчунин меафзояд, ки дар Эрони Бостон ду иди бузург вучуд доштааст, яке иди *офариниш* дар оғози *пойиз* (тирамоҳ) ва дигаре чун *боззой* ва баракатбахш.²

Инчунин, доир ба пайдоиши Наврӯзи оламафрӯз хикояту ривоятҳои зиёде мавҷуданд. Яке аз онҳоро ба дарахти найшакарро дарёфтани шоҳ Ҷамшед ва тавлиди шакар вобаста медонанд. Дигаре чунин аст, ки гӯё дар Батиҳа (*шаҳре дар миёни Басра ва Васит*) вабое падид меояд, мардум саросар нобуд мешаванд, макони зисташонро тарк мекунанд. Худо бороне мефиристад, хама офият меёбанд ва ба зистгоҳашон бармегарданд ва подшоҳи замон он рӯзо Наврӯз меномад.

Ҳамчунин, эронӣён пайдоиши Наврӯзо ба зодрӯзи Каюмарсу Хушанг, шоҳи Пешдодиён, Зардушт, девонро мағлуб кардани Тахмурас, Эронзаминро бо писаронаш Эрачу Сому Тӯр тақсим кардани Фаридуншоҳ, Зардуштро ба пайғамбарӣ пазируфтани Ахурамаздо нисбат медиҳанд. Донишманди маъруфи эронӣ Меҳрдоди Баҳор дар ин маврид қайд кардааст: **«Ҷолиби тавачҷух аст, ки дар адабиёти динии зардуштӣ сухане аз Наврӯзу Меҳргон ва идҳои бузурги миллӣ нест ва ин ҷашнҳои миллӣ ё бумӣ пеш аз асри ориёӣён будааст».**³

Муаллифони рисолаи **«Ҷашни Наврӯз»** собиқаи ин идро бештар аз ҷаҳор ҳазор сол⁴, Саъдии Қосимӣ ва Бобочони Ҳабибуллоҳ бештар аз се ҳазор сол

¹. Ризо Шаъбонӣ. Одоб ва русуми Наврӯз. Душанбе: Пайванд, 2008, сах. 22.

². Ҳамон асар, сах. 23.

³. Нақли қавл аз китоби «Одоб ва русуми Наврӯз»-и Ризо Шаъбонӣ, сах. 20.

⁴. Ш.Абдуллоев, Ф.Мираҳмадов, Н.Ҷалолов. Ҷашни Наврӯз. Душанбе: Ирфон, 2005, сах. 39.

меҳисобанд.¹ Ризо Шаъбонӣ пайдоиши Наврӯзро бист карн пеш аз милод тахмин задааст. Албатта, ин гуна маълумот тахминӣ буда, табиист, ки соли пайдоиши онро муқаррар кардан, азбаски ба солшумориҳои гуногун вобастагӣ дорад ва хеле қадимӣ мебошад, мушкил аст.

Аз мазмуну мантиқи ин ҳама маълумот ду нуктае бармеояд: Наврӯз чашни қадимаи мардуми ориёитабор аст, он оғози зиндагии нав, ҷавонии ҷаҳон, ғалабаи гармиву рӯшаниро ба сардиву торикӣ ифода менамояд. Муҳим ин аст, ки аз ҷумлаи нишонаҳои фарҳанги миллии мо будааст ва аксар сарчашмаҳои қадим поягузори ин чашни фархундаро шоханшоҳи бузурги Эрон – Ҷамшед донистаанд. Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ дар «Шохнома» дар боби пайдоиши Наврӯз дар замони Ҷамшед мегӯяд:

*Ҳама карданиҳо чу омад наид,
Ту гуфтӣ ҷуз аз ҳеҷтанро наид.*

*Ба фарри каёнӣ яке тахт сохт,
Чӣ моя бад-ӯ гавҳар андар нишохт.*

*Ки чун хостӣ, дев бардоштӣ,
Зи ҳомун ба гардун барафроштӣ.*

*Чу хуршеди тобон миёни ҳаво,
Нишафта бар-ӯ шоҳи фармонраво.*

*Ҷаҳон анҷуман шуд бари тахти ӯй,
Фурӯ монда аз фарраи бахти ӯй.*

*Ба Ҷамшед бар гуҳар афшонданд,
Мар он рӯзро рӯзи нав хонданд.*

¹. Саъдии Қосимӣ, Бобоҷони Ҳабибулло. Дастури Наврӯзӣ (дастури методӣю таълимӣ роҷеъ ба таҷлили чашни Наврӯзи Аҷам). Душанбе: 2006, сах. 5.

*Сари соли нав–Хурмузи фарвадин
Баросуда аз ранҷтан, дил зи кин.*

*Бузургон ба шодӣ биёростанд,
Маю ҷому ромшигарон хостанд.*

*Чунин рӯзи фаррух аз он рӯзгор
Бимонда аз он хусравон ёдгор.*

НАВРҶЗ ДАР ТОҶИКИСТОН

Тоҷикон аз қадимтарин мардуми эронинаҷод ва форсизабонанд, ки дар сарзамини Варорӯд (Мовароуннаҳр) иқомат дошта ва дар рушди тамаддуни ҷаҳонӣ саҳми бузурге доранд. Гузаштаҳои таърихӣ ва фарҳангии муштараки онҳо бо халқҳои ориёӣ аз пайвандҳои устувори фарҳангии ин кишвар бо Эрон ва дигар кишварҳои форсизабон маҳсуб меёбад. Унсурҳои ин муштаракоти фарҳангӣ маросим ва идҳои мардумист ва иди Наврӯз аз шукӯҳмандтарин ва волотарини онҳост. Суғдиён, ки аз ақвоми бостонии ориёӣ мебошанд ва аз гузаштаҳои аслии тоҷиконанд, ҷашни Наврӯзро аз қадимулайём бо шукӯҳ ва тантанаи хосса таҷлил менамуданд. Манзараи истиқболи Наврӯз аз ҷониби суғдиёно Шоири халқии Тоҷикистон, барандаи ҷоизаи давлатии ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ Лоиқ Шералӣ дар шеъри «**Дидори Офтоб**» хеле ҷолиб ба риштаи тасвир кашидааст:

*Суғдиён бар пешвози Офтоб
Ҳар саҳар даф мезаданд.
Ҳар саҳар дар саҳнаи Наврӯзгоҳ
Рақс мекарданд,
Шеър мехонданд,
Бо ҳазорон шавқи дил каф мезаданд.*

Ҳар саҳар дар домани самти тулӯъ
Нагма мепечиду оҳангу суруд.
Ханда мепечиду бонги шавқу шӯр
Ҳар саҳар дар домани чархи кабуд.
Ҳар саҳар бар пешвози Офтоб
Завқ буду ханда буд –

То бидонад Офтоб
Зиндагониишон хуш аст.
То бидонад Офтоб
Дар дили онҳо шарори оташ аст.
То бидонад Офтоб
Қисмати ӯ низ рӯзи дилкаш аст...

Чун расад вақти видоъ,
Бегаҳӣ дар домани самти гуруб
Боз ҳам каф мезаданд,
Боз ҳам даф мезаданд,
То набинад Офтоб
Дар рухи онҳо губори хастагӣ.
То нагӯяд Офтоб
Нест ононро ба рӯзи дигаре дилбастагӣ...

Инчунин дар ҳар гуруб
Завқ буду ханда буд.
Инчунин чангу чагона
Гулгула андар фалак афканда буд,
То ки фардо ҳам барояд офтоб,
То ҳама бошанд аз ӯ баҳраёб.

Мувофиқи маълумоти китоби «Наврӯз: дирӯз, имрӯз ва фардо», Наврӯз яке аз куҳантарин чашнҳои мардуми тоҷик мебошад. Бешубҳа, имрӯзҳо тоҷикон онробеҳтар аз ҳамаи дигар ориёитаборон баргузор мекунанд. Наврӯз дар миёни тоҷикон аз даврони бостон барҷой мондааст, ки афсонаҳо ва ойнҳои зиёдеро дар бар мегирад. Дар

кадим мардуми Бухоро 20 рӯз пеш аз Наврӯз ва соли нав «наврӯзбозор» тартиб меоданд. Дар ин бозор аз ҳар ҷо маҳсулот барои фурӯш меоварданд. Ҳамчунин, дар ин рӯз мардум бар марги Сиёвуш сӯгворӣ мекарданд. Маъмулан, ин ва дигар ойинҳои наврӯзӣ дар ҷашнгоҳҳо ва ҷойҳои кушода барпо мегардиданд ва бо созу наво ва рақсу бозӣ ҳамроҳ буданд. Ойини Чоршанбесурӣ, ки акнун дар миёни эронӣён ривож дорад, дар миёни тоҷикон низ вучуд дошт. Ин ойинро мардум дар ҷашнгоҳ барпо мекарданд. Онҳо гулхан меафрӯхтанд, ки равшани он то дурдастхоро равшан мегардонид.

Дар даврони Шӯравӣ дар Тоҷикистон баргузори ҷашни Наврӯз мамнӯъ буд. Он таҳо чун ҷашни мардумӣ ва фарорасиҳои фасли баҳор ва мавсими кишту кор таҷлил карда мешуд. Бо вучуди ин, мардум ҷашни наврӯзиро ба таври пинҳонӣ баргузор мекарданд. Рӯшанфикрони тоҷик аз даҳаи 1960-уми милодӣ сар карда, Наврӯзро бо унвони «ҷашни оғози кишту кори баҳорӣ», «ҷашни деҳқонон ва эҳёи табиат» муаррифӣ мекарданд. Мувофиқи навиштаи Мирбобо Миррахим, Ҳукумати Шӯравӣ танҳо дар соли 1980 баргузори аввалин ҷашнро дар Тоҷикистон иҷозат дод.

Бо эълони Истиклолияти давлатии Тоҷикистон дар соли 1991 ин ҷашни бостонӣ дубора дар қаламрави кишвар эҳё шуд ва ба ҷашни милли ва асосӣ, ки дар сатҳи давлатӣ таҷлил карда мешавад, табдил ёфт. Наврӯз ба василаи боло бурдани хувият ва худшиносии миллии мардуми тоҷик ва ифтихор аз гузаштаи миллат табдил ёфтааст. Соли 2012 Наврӯз дар Тоҷикистон чун ҷашни байналмилалӣ баргузор гардид.

Ин гуна гузариш аз «наврӯзситезӣ»-и ҳокимони шӯравӣ ба «наврӯзмехварӣ» ба осонӣ ба даст наомадааст. Новобаста ба он ки дар замони Шӯравӣ мардум худсарона Наврӯзро ҷашн мегирифтанд, кӯшиш мешуд, ки ин ойинро аз ёду ҳаёли мардум зудуда кунанд. Ҳадди аксар, Наврӯз дар он давра чун ҷашни кишоварзӣ ё

«бобои дехкон» муайян карда мешуд ва ба дигар расму боварҳои марбут ба он чун бозмондаҳои феодали мубориза мебуданд. Аз ҷумлаи суннатҳои, ки дар даврони Шӯравӣ иҷро мешуданд, сабзонидани гандум, пухтани суманак ва намоиши «Арӯси баҳор» буданд.

Дар даврони Истиқлолияти сиёсии Тоҷикистон на фақат Наврӯз ва ойинҳои куҳану маҳаллии он ҷашн гирифта ва эҳё карда мешаванд, балки инчунин, бо мусоидати мақомоти давлатӣ дар мавриди бозшинохт ва аз ин роҳ эҳё кардани ойину рамзиёти аслии ин ҷашн олимони тоҷик корҳои арзадаеро ба анҷом мерасонанд. Ҳоло бо мусоидати мақомот дар пойтахти кишвар ва дигар марказҳои минтақавии кишвар Наврӯзгоҳҳо сохта мешаванд» **(Ниг. Наврӯз: дирӯз, имрӯз, фардо.–Душанбе: «Дониш», 2013, сах. 73–74).**

Оре, дар ҳақиқат Наврӯз дар замони Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақому манзалати баландеро соҳиб гардид ва сатҳи давлатӣ бошукӯҳ таҷлил карда мешавад. Дар эҳё ва пайдо кардани ҷойгоҳи баланди давлатӣ ва байналмилалӣ ҷашни Наврӯз хидмати Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон хеле бузург аст. Маҳз бо ташаббуси ин шахсияти шинохтаи сиёсӣ ва фарҳангӣ ин ҷашни бостонӣ на танҳо дар сатҳи кишварӣ байналмилалӣ, балки дар кишварҳои ҳавзаи Наврӯз ботантана ва ба таври расмӣ таҷлил карда шаванд. Наврӯз тайи чанд соли охир дар сатҳи байналмилалӣ дар шаҳрҳои Душанбеи Тоҷикистон, Техрони Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Балхи Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, Ашқободи Ҷумҳурии Туркманистон бо тантана ва шукӯҳ ҷашн гирифта шуд. Аз ин рӯ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмонро метавонем воқеан, «эҳёгари Наврӯзи Аҷам» номем.

Таҷлили Наврӯз дар ҳар минтақаи Тоҷикистон вижаҳои хос дорад, вале аз ҳама бештару асилтар ин

чашни миллии ориёӣ дар байни мардумони навоҳии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон боқӣ мондааст. Донишманди тоҷик, доктори илмҳои филологӣ, профессор Д.Карамшоев дар осори арзишманди пажӯҳишию илмии худ иттилоъ медиҳад, ки дар Шугнону Рӯшони Бадахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гузашта дар остонаи чашни Наврӯз (17–18 феврал) маросиме тахти унвони «**Чашни хурд**» ва «**Чашни атола**», баргузор мегардид. Тибқи тавқими кишоварзие, дар он рӯзҳо мутобиқи аъзои бадан шумурда мешуд, пас аз чиллаи зимистон навъи ҳисобе бо номи «**Офтоб дар мард**» (*аз нохун то фарқи сар*) оғоз мешуд ва чун ҳисоб ба камару миён расад, ин замонро дар дараи Хингов «**Камарбанди Наврӯз**» меноманд. Қобили зикр аст, ки мардуми эронитабори осетин низ як ҳафта пеш аз Наврӯз чашне доранд, ки он «**Цин-пурс**» номида мешавад. Профессор А.К.Писарчик, ки як силсила мақолаҳоро дар бораи расму ойинҳои наврӯзӣ дар байни тоҷикон таълиф карда, зикр намудааст, ки ҳам мардуми Аврупо ва ҳам Осӣё чанд навъи дарахтро муқаддас шумурда, дар чашнҳои баҳорӣ ҳамчун рамз истифода мекунанд. Аз ҷумла барои насронӣён арҷаи ҳамешасабз ва барои мардуми ориёӣ, аз ҷумла тоҷикон, бед нишони оғози соли нав шумурда мешуд. Дарахти бедро дар Варзоб «*азизи Худо*» меноманд. Дар Бадахшон низ дарахти бед муқаддас шумурда шуда, зебу зиннати амокини муқаддас аст ва баргу шоҳаҳои онро зеро по кардан гуноҳ дониста мешавад. Аз шоҳаҳои бед сикҳои борик тарошида, ба сари онҳо пахта печонда, дар маросимҳои динӣ (*идҳои Рамазон, Қурбон ва маросими «Чароғравшан»*) дармегиронанд. Академик Рачаб Амонов

асарҳои таҳқиқоти худ дар бораи мавқеи бед дар рӯзгори мардми Бадахшон маълумоти арзишманده додааст. Дар Шугону Рӯшон дар остонаи чашни Наврӯз шоҳаи сабзи бедро буррида, бо корд пӯсташиро тасма-тасма мебуранд, то шабеҳи зулф шавад, ки онро «*качак*» меноманд. Пас онро ба даст гирифта, «**Шогун баҳор муборак!**» гуфта, ворида хона мешаванд ва соҳиби хона дар ҷавоб «**Бар рӯи шумо муборак!**» мегӯяд ва качакро гирифта, ба токе гузошта, то соли дигар нигоҳ медорад. Дар Ишкошиму Вахон ҳам дар Наврӯз чун нишони сарсабзи навадаи бед ва ҳам качакро ворида хона мекунанд. Профессор А.К.Писарчик зикр кардааст, ки маросими муқаддас донишони бед дар навоҳии кӯҳистони Бадахшон ба чашни кишоварзии «**Верба**»-и мардми аврупоӣ ва славянӣ шабеҳ аст. Аз назари этимологӣ низ вожаҳои «**верба**»-и славянӣ ва «**бед**»-и рӯшонӣ умумият доранд.

Чашни Наврӯз дар Бадахшон хусусиятҳои хосси худро дорад. Қабл аз даврони Шӯравӣ дар бисёре аз навоҳии ин диёри кӯҳистон Наврӯз дар се марҳалаи чашн гирифта мешуд. Ин чашн дафъаи аввал дар моҳи хут (17-20 феврал) бо номи «**Чашни атола**» ё «**Чашни боч**», дафъаи дуюм (20-21 моҳи март) бо номи Шогун ва дафъаи сеюм дар рӯзи оғози кишти баҳорӣ (*вобаста ба шароити иқлим*) бо номи Разбед дар Шугону Рӯшон баргузор мегардид. Шароити табиӣ иқтисодии кӯҳистони Бадахшон имкон додааст, ки ин чашнҳои бостонӣ то замони мо дар байни мардум ҳифз шаванд. Абӯрайҳони Берунӣ дар «**Осор-ул-боқия**» дар бораи чашни Наврӯз дар байни мардми эронинаҷод суҳан ронда, хусусиятҳои ин чашнро дар байни эронӣни

шарқӣ ва ғарбӣ зикр карда, нишон додааст, ки ойнҳои наврӯзии хоразмиёну суғдиён ба ҳам шабеҳ буда, аз мардуми Порс (Эрон) фарқ мекунад. Тавре ки аз сарчашмаҳо бармеояд, маъмулан, Наврӯз 20–21 март таҷлил мешуд, аммо ин сана на дар ҳама ҷо риоя мегардид. Масалан, дар Хучанд ва навоҳии атрофи он иди Наврӯз қабл аз эътидоли шабу рӯз 15–16 март таҷлил мегардид. Дар баъзе аз кишварҳои аҳди бостон ҷашни наврӯзӣ ҳатто дар аввалҳои моҳи феврал баргузор мешуд.

Мардумшиноси маъруфи рус академик М.С. Андреев зикр намудааст, ки дар Ванчу Дарвоз ҷашни наврӯзӣ соли ду бор дар рӯзҳои баробар гардидани шабу рӯз бо номҳои «**Наврӯзи баҳор**» ва «**Наврӯзи тирамоҳ**» баргузор мешуд, аммо Наврӯзи тирамоҳ ба тадриҷ аз байн рафта танҳо Наврӯзи баҳор боқӣ мондааст. Дар Шуғнон қабл аз Наврӯз се рӯз «**Ҷашни офтоб дар зону**», ки мувофиқи тақвими аъзои бадан сураат мегифт, баргузор мешуд, ки мардумшиносон онро боқимондаи ойнҳои бостонӣ мешуморанд. Наврӯзи дуюму саввум дар Шуғнон «**Ҷашни бузург**» дар Хуфу Бачув «**Ҷӯякронӣ**» ва дар Рӯшону Бартанг «**Ғамонд**» номида мешавад. Вожаи «**ғамонд**» дар Рӯшон ба шакли «**ғамонденк**», «**моҳи ғамонд**» истеъмол мешавад, ки бо номи моҳи суғдии «**зимонданч**» ҳамреша аст. Маросими таҷлили ойини «**Ғамонд**» ба рӯзи оғози кишти аввал рост меояд ва вобаста ба шароити иқлими маҳал дар навоҳии мухталиф дар рӯзҳои гуногун баргузор мегардад. Ҷашни «**Батайём**» ё «**Бочайём**» се рӯз идома мекард ва дар ин рӯзҳо одамоне ҳангоми вохӯрӣ ба ҷойи салом ба ҳамдигар мегуфтанд:

*Шогуни баҳор муборак,
Ба рӯйи шумо муборак.*

Дар ин се рӯз занону духтарон барои об ба сӯи чашмаву рӯдхо рафта, пеш аз он ки кӯзаи худро аз об пур кунанд, ба он хитоб карда мегуфтанд: «**Эй оби соф, шогуни баҳор муборак бошад!**»

Вожаи «**шогун**» дар Бадахшон хеле маъруф буда, хатто бисёр номи мардону занон аз ин калима пайдо шудаанд: Шогун, Шогунӣ, Шогунбек, Шогунбайг ва ғайра. Маъмулан, тифлоро чунин ном мегуздоранд, ки дар иди Наврӯз таваллуд шуда бошад. Ин калима дар Шуғнону Рӯшон дар шакли «*хогун*» низ низ ба кор рафтааст ва дар дигар забонҳои эронӣ низ мустаъмал аст. Дар «**Фарҳанги забони тоҷикӣ**» чунин омадааст: «**Шугун - фоли нек, муборак шумурдани чизе; шугун гирифтаан гирифтаан фоли нек шумурдан**».

Устод Садриддин Айни дар асараш «**Фарҳанги нимтафсилии забони тоҷикӣ**» ин калимаро чунин тавзеҳ додааст: «*Шугун 1. Фоли нек; муборак шумурдани чизе; 2. Савдои аввалӣ дар хариду фурӯш*». У дар қавсайн таъкид кардааст, ки «*ин калима дар забони зиндаи тоҷикӣ ба шакли «шавгун» кор фармуда мешавад*». Қобили зикр аст, ки дар ғӯишҳои тоҷикӣ Бобои Деҳқон – шахсеро, ки рӯзи оғози кишту корро таъин мекунад, «**шавгунӣ**» низ меноманд. Дар «**Луғати тоҷикӣ–русӣ**» низ вожаи «**шавгун**»-ро хоси сабки гуфтугӯӣ гуфтаанд, ки ба назари мо сахҳ нест. Дар «**Луғати мухтасари лаҳҷаҳои Бухоро**» зикр шудааст: Шавгун – фоли нек, муборак шумурдани чизе, табрик кардан. Дар «**Фарҳанги ҳиндӣ–русӣ**» зикр гаштааст: «*Шакун–хороший праздник, хорошее презнаменование; благоприятный момент*». Ин калима дар забони пушту низ дар шакли «*шагун, шугун*» мустаъмал аст. Забоншиноси маъруфи рус И.М.Стеблин-Каменский вожаи мазкурро дар фарҳанги этимологии худ дар забонҳои мухталиф ба шакли зайл овардааст: вахонӣ – шогин, шогун; яғнобӣ – *шайгун*; форсӣ – *шугун*; тоҷикӣ – *шугун*; кҳоварӣ – *шугун*; вершиқӣ – *шогун* (*унвони суруди солинавӣ*); ҳиндии бостон – *шакуна* (парранда; фоли нек)

ва ғайра. Аз ин фарҳанг бармеоҷд, ки калимаи мазкур ғайр аз маънии «*фоли нек*» ба маъниҳои «*соли нав, ҷашни соли нав, суруди солинавӣ, нияти нек, барори кор, хосияти нек*» низ ба кор рафтааст. Ба назари пажӯҳишгар Г. Дёрфер калимаи «**шоғун**» вожаи иқтибосӣ аз забони чинӣ мебошад, аммо вай гунаи хитоии онро зикр накардааст.

Истилоҳи дигари мартуб ба Наврӯз «**Бочайём**» аст, ки дар Бартанг ба кор мебаранд. Дар Бадахшон «**боч**» номи хӯрокест, ки аз боқило, гандум ва ё мошу мушунг бо каллапача ё ишкамбаи ҳайвон ё бе он дар кӯзаи калон дар оташдон мепазанд. Бочи наврӯзӣ танҳо аз гандуми нимкӯфта ва ишкамбаю синаи гӯсфанди сафед пӯхта мешавад.

Дар Бартангу Рӯшон дар рӯзи аввали «**Бочайём**» (*тибқи яке аз рӯзҳои чаҳоршанбеи нимаи дуввуми моҳи феврал тақрибан 17–20 ҳамин моҳ*) аз орди гандум кочӣ ва се навъ нон пӯхта мешавад ва аз орди боқилову мушунг ба сурати чорво ва чӯпон мучассамаҳои зиёде сохта, дар танӯр мепазанд ва ин ҳайкалчаҳоро то оғози кишти баҳорӣ ва чаронидани чорво нигах медоранд. Кочиро бо шир, ки рамзи сафедист, омехта, тановул мекунад. Пас тамоми асбобу анҷоми хонаро берун бурда, як мард (*дар баъзе маҳалҳо як зан*) шифту равзани хонаро аз дуду гард тоза карда, ахлотро бо чорӯбу латтакуҳнаҳо «балоҳо рад» гуфта, ба берун мепартояд. Он шахс пас аз шустушӯ ва пӯшидани либосҳои нав занонро ба хона даъват мекунад ва бонувон «**Шоғуни баҳор муборак!**» гуфта, бо орд аввал чаҳор сутуни хона ва баъд деворҳоро гулкорӣ мекунанду бо сафедхок сурати арча ва бузу гӯсфанд ва офтобу ситораҳо мекашанд. Пас аз ин дигарон низ бо нидои «**Шоғуни баҳор муборак!**» ворида хона мешаванд ва занон дар посух «*Ба рӯйи шумо муборак!*» гӯён бо се ангушт ба китфи рости онҳо орд мепозанд. Ин чумлаҳо дар муддати се рӯз ба ҷои салом вирди забони ҷамагон аст. Дар рӯзи дуҷум гаштак ва тӯхфабарӣ сар мешавад. Маросими бочпазӣ дар бегоҳии рӯзи сеюм оғоз меёбад. Нафаре

ишкамба ва синаи гӯсфандро ба дег андохта, чӯбгалтакеро ба болои дег гузошта, гандуми нимкӯфтаи тарро ба болои чӯб рехта мегӯяд: «**Инаш бахши Бобои Дехқон, инаш бахши фарзандон, инаш бахши меҳмон**». Дар ин хангом дарро мебанданд, то касе ворид нашавад. Агар гандуми нимкӯфта ба рӯи чӯб резад, аҳли хона лунҷояшонро дамонда, то чӯшидани дег ҳарфе назада, танҳо бо димоғ нафас мекашанд. Хомӯши аломати видоъ бо соли куҳан мебошад ва ин ойини қадимӣ дар байни аврупоиён ҳам маъмул будааст Мардум бовар доранд, ки агар дар болои чӯб гандуми зиёд чамъ шавад, пас ҳосил фаровон хоҳад шуд ва агар резиши гандум аз болои чӯб бештар шавад, ширу равған зиёд мешавад.

Дар сарғаҳи водии Бартанги Бадахшони Тоҷикистон дар байни рошорвиён ва саррезиён ойине маъмул будааст, ки аз чӯб юғу сипорчаҳои хурд месозанд ва субҳи барвақт онҳоро бо косаи боҷ ба болои бом бароварда, донаҳои гандуми боҷро ҳар ҷо мепошанд ва қисми дигарашро тановул карда, юғу сипорчаҳоро бо арғамчине баста, ба равзанаи хона овезон мекунанд ва сурудӣ «**Килоғузғуз**»-ро месароянд, ки чунин аст:

*Килоғузғуз, баҳор омад,
Баҳори лоззор омад.
Лайлак аз Пасор омад,
Бо юғу бо сипор омад.*

*Эй лайлаки саргардон,
Ман пеши туям майдон,
Шоғуни баҳор муборак!*

Бачаҳо субҳи Наврӯз расми килоғузғузро иҷро мекунанд. Килоғузғуз (*номи парандаест, ки дар фасли баҳор меояд*) чунин расмест, ки дар шои сеюми чашни Боҷ бачагони деҳа бомгардӣ мекунанд. Онҳо ба нӯги рӯймол халтаеро баста ва ин халтаро аз равзанаҳои

хонаҳо ба поён кашол мекунанд, то соҳибони хона ба он хадяи солинавӣ–гӯшт, нону равған, себу чормағз андозанд.

Чашни дигари марбут ба Наврӯз «Разбед», «Ямондайём» ном ном дорад, ки бо он кишти баҳорӣ оғоз меёбад. Ин маросим низ хусусиятҳои худро дорост. Шахсияти ин маросим Бобои Деҳқон–соҳиби заминро бахшандаи рӯзи мебошад. Академик М.С.Андреев дар китоби машҳури худ «Точикони водии Хуф» муроҷиати барзгари хуфиро ба Бобои Деҳқон ва замин ҳангоми пошидани тухмӣ чунин овардааст: «**Ё ҳазрати Бобои Деҳқон, як дона ҳазор, аз ҳазор ҳам бешумор, каҳ камтар, дона бештар, насибаи ҳалолхӯр гардад**». Деҳқон пас анҷоми кишт, дар рӯзи охирини кишту қор ба мегӯяд: «**Аз мо ҳаракат, аз Худо баракат!**». Ин суханон акнун ба мақол табдил ёфтаанд.

Хулоса, Наврӯзи оламафрӯз яке аз чашнҳои миллии мардуми ориёинаҷод буда, онро тоҷикони минтақаҳои Бадахшон, Хатлону Вахш, Қаротегину Ҳисор, Хулозу Ваҳё, Зарафшон, Истаравшану Хучанд, Конибодому Исфараи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қадимулайём то ба имрӯз бошаҳомату вижагиҳо ва русуми хоси ин диёри куҳанбунёд, ки аз ниёгонамон ба ёдгор мондааст, таҷлил менамоянд¹.

МАРОСИМИ ЧАҲОРШАНБЕИ ОХИРОН

Омодагӣ ба Наврӯз дар Тоҷикистон сари сол шурӯъ мешавад, вале тайёрии ниҳоии он чаҳоршанбеи охирини соли кӯҳан ҳисоб меёбад, ки он дар фарҳанги наврӯзӣ ба истилоҳи «**Чаҳоршанбесури**» маълум аст.

¹. Ниг. Карамшоев Д. Русум ва истилоҳи Наврӯз дар Бадахшон//Номаи Пажӯҳишгоҳ, №3. –Душанбе: «Пайванд», 2003, саҳ. 104–112)

Донишманди маъруфи тоҷик Дилшод Раҳимов роҷеъ ба маросими Чаҳоршанбеи охирон ба таври илмӣ иттилои пуарарзиш додаст. Ба қавли ӯ, дар фарҳанги мардумии тоҷик бовару эътиқодот, расму ойин ва ҷашну маросимҳое ҳастанд, ки тӯли садсолаву ҳазорсолаҳо ҳамқадами ниёғони мо буданд, дар рӯзгори онҳо нақши муҳим дошта, ифои вазифа кардаанд. Баргузори бисёре аз онҳо дар ҷараёни пуришӯри таърих аз ёдҳову хотироти таърихии мардум фаромӯш шудаанд. Чунончи, ҷашни Садаву сайри Гули Сурх, ҷашни Лола, ҷашни Хут ва ғайра дар тӯли таърих бо сабабҳои мухталиф қатъ гаштаанд. Яке аз ҳамин гуна ойинҳои азёдрафта маросими Чоршанбесурӣ мебошад.

Маросими чоршанбесурӣ аз замонҳои пешин то ба наздикиҳо дар байни мардумони Эронӣ Қафқоз, Хуросону Мовароуннаҳр маълуму машҳур буд ва онро ҳатто дар Бағдод – пойтахти хилофати исломӣ барпо мекарданд. Дар байни тоҷикон ин маросим «**Чоршанбеи охирон**» ном дошт ва дар баъзе минтақаҳо онро «**Чоршанбесурук**» ё «**Чоршанбеи моҳи сафар**» меномиданд, ки дар рӯзи чоршанбеи охири сол пеш аз иди Наврӯз гузаронида мешуд. Ёзбекҳо низ баргирифта аз тоҷикон ин расмро бо номҳои «Сафарқочдӣ» ва «Охирчоршанба» барпо мекарданд.

Дар гузашта дар паскӯча ё боғча, умуман дар ҷое, ки аз назари умум пинҳон бошад, алаф афрохта, хурду калон, пиру ҷавон аз болояш меҷаҳиданд ва ба оташ муроҷиат карда мегуфтанд: «**Ранҷурию ранги зарди ман аз онӣ ту, сурхиву хуррамии ту аз онӣ ман**». Бо иҷрои ин амал онҳо бовар доштанд, ки то соли нави оянда тандуруст хоҳанд буд.

Мардуми ориёитабор инчунин, ақида доштанд, ки оташ гуноҳони онҳоро сӯзонида, қувва ва таъсири махлуқоти ғавқуттабиירו низ дур мегардонад. Баъзе барпокунандагон ба оташи Чоршанбесурӣ испанд низ ҳамроҳ мекарданд ва муътақид буданд, ки манфиаташ

бештару бехтар мегардад. Тибқи маълумоти сокини ноҳияи Ҳисор – Мухаррам Қудратова, баъзе занҳо аз хокистари маросими Чоршанбеи охирон як мушт гирифта, дар латгае баста нигоҳ медоштанд ва дар вақти зарурӣ онро барои давои тифлон, ки ғаш мекунанд ва беист мегирянд, истифода мебуданд. Онҳо хокистарро бо каме орд ҳамроҳ карда, бо нияти шифо ба пушти кӯдак ё ноғаш меомоланд, ки ором шавад.

Дар асрҳои гузашта мардуми Ҳисору Қаратоғ, Истаравшану Хучанд ва Самарқанду Бухоро ва дигар ҷойҳо ҳангоми иҷрои маросими Чоршанбесурӣ косаву табак, кӯза ва дигар зарфҳои лабшикаста, ҷағоварда, ё сипаридаро шикаста мепартофтанд. Ин амал чунин маънӣ дошт, ки ҳамаи ашъи шикаста бо соли кӯҳна бебозгашт бираванд ва мардум дар соли нав бо ин роҳ орзуи тандурустиву зиндагии бешикастро таманно мекарданд.

Муаррихи пешазинқилобии рус Николай Хаников дар асараш «**Тасвири хонигарии Бухоро**» (соли 1843 милодӣ) аз ин маросим ёдовар шуда навиштааст: «**Дар баъзе расму ойинҳои бухорӣён бозмондаҳои оташпарастиро мушоҳида кардан мумкин аст. Масалан, баҳорон онҳо як рӯз маросими номаш ҳам аҷиб – «Чоршанбеи Сунӣ (сурӣ)»-ро чунин ҷашн мегиранд: дар ҳар кучо гулханҳо афрӯхта, марду зан аз болои он мечаҳанд, сипас ягон зарфи сафолиро шикаста мепартоянд ва ақида доранд, ки аз гуноҳон пок ва аз бемориҳо шифо меёбанд**».

Ҳамин гуна зарфшиканиро тоҷикони ноҳияи Сӯҳи вилояти Фарғонаи Ўзбекистон низ қабл аз ҷашни Наврӯз анҷом медодаанд, аммо он ҷудо аз маросими Чоршанбесурӣ сурат мегирфтааст. Пажӯҳишгар Ў. Сӯфиев ин ойинро ба таври муфассал чунин тасвир мекунад: «**Зарфҳои шикаста ва дарзграфтаро дар арафи ҷашн ба беруни деҳа бурда мешикананд. Пеш аз он ки ин корро анҷом диҳанд, ин гуна зарфҳоро даври сари фарзанди ягона, беморе, занони нозо, духтарону писарони бахтбаргашта се маротиба мечархонанд. Сипас онро аз фарози нишебӣ ба болои сангҳо меафкананд. Рӯзи охири**

чаҳоршанбеи қабл аз Наврӯз ҳама шустушӯ мекунанд ва мардон мӯй метарошанд, духтарон ва дӯшизагон мӯйи худро майдабоф (чихил адад) мекунанд. Шомгоҳони он рӯз паридан аз болои оташ дар тамоми Сӯх марсум аст. Миёни сокинони деҳоти Тул, Қалъача ва Ғазновии қисмати шимоли водӣ амали мазбурро Чоршанбесурӣ меноманд. Мардуми Сӯх ҳамзамон се оташ меафрӯзанд ва бо гуфтани ин суханон аз рӯйи оташ мепаранд. «Рӯйи пок аз туву домани пок аз мо, зиёну захматмоя афшондему сӯзондем!». Пас даври гулхан чамъ омада, каф бар чониби оташ нигаронида ба рӯй мекашанду мегӯянд: «Ба рӯйи муборакат гардам, зардиямро гиру сурхиятро бите!»

Дар деҳаи Элокии ноҳияи Шаҳринави имрӯза ҳангоми намози шом ё вақти говгум аловпарак мекарданд. Пеш аз даромадани Соли нав барои тоза шудан аз гуноҳ дар чорраҳа оташ афрӯхта, се бор боло, се бор поён мепариданд. Ҳангоми паридан аз болои оташ «Алов, алов, зардии рӯйи мана гиру сурхии худата ба ман те», – мегуфтанд. Ягон кӯзаи куҳнаро ба оташ партофта, мешикастанд. Баъзан барои «иримаш» милтиқ ҳам мепарронданд, ки дар Соли нав махлуқоти зиёну зараррасон дар хонадонашон роҳ наёбанд ва нобуд шаванд.

Назар ба маълумоти М. Холов, дар навоҳии кӯҳистони Дарвозу Қаротегин ду маросими Чоршанбеи охиронро қайд мекардаанд: якуми он дар арафаи соли нав, дуомаш ба кадом рӯзе, ки ба тақвими ҳичрии қамарӣ мувофиқи ояд. Чунин ду маросими Чоршанбеи охирон дар Эрон низ маълум буда, то асри XVII баргузор мешудааст. Маросими дигаре, ки ба Чоршанбесурӣ монанд мебошад, дар байни тоҷикон бо номи «Алавпарак» маълум аст. Онро асосан занҳо ба тариқи зайл иҷро мекунанд. Агар аз занҳои ихлосманди ойинҳои халқӣ касе хоби бад бинад, ё худро вазнину нороҳат ҳис кунад, рӯзи чоршанбе (то нимрӯзӣ) дар ҷое, ки чашми кас набинад, аз хасу хошок сето гулхан афрӯхта, се навбат аз

болояш чахида мегузарад. Дар навбати сеюм ба қафояш нигоҳ накарда, ба сӯи хона меояд.

Номи ин маросим бо иловаи калимаи «**чоршанбе**» як падидаи пас аз ислом аст, зеро дар Эрони бостон рӯзҳо чунин ном доштаанд ва ҳар кадом сӣ рӯз ба номи эзаду фариштагони кеши зардуштӣ номбар мешуд.

Истилоҳи «шанбе» ҳамчун номи рӯз аз калимаи «шаббат»-и забони яҳудӣ (дар забони русӣ *суббота*) дар шакли «шанбад» ба забони форсӣ иқтибос шудааст ва бо мурури солҳову қарнҳо ҳарфи «д»-и ҳазф шуда, дар шакли шанба/шанбе маъмул гаштааст. Инчунин, вожаҳои мураккаби душанбе, сешанбе ва ғайра аз он сохта шудаанд, ки ба ҳамагон маълум мебошад.

Нуктаи дигари марбути маросими Чоршанбесурӣ таъйини вожаи форсии «сур» мебошад. Ин калима дар луғатномаву фарҳангҳо ба маъниҳои «чашн», «хурсандӣ», «сурх» ва чанде дигар шарҳ дода шудааст. Донишмандони эронӣ: М. Баҳор, А. Булукбошӣ, Р. Шаъбонӣ ба иттифок таъкид намудаанд, ки вожаи «**сур**» дар таркиби Чоршанбесурӣ ба маънои сурх аст, яъне чоршанбеи сурх. Шояд чунин ҳам бошад, аммо вожаи «сур» дар якҷанд калимаҳои забони тоҷикӣ маънои хурсандию шодиро ифода мекунад. Чунончи, сурнай, найе, ки дар чашну арӯсиҳо менавозанд, хатнасур, тӯи хатна, сурӣ, кати нишастан, ки дар тӯйҳо қатор мечиданд (дар лаҳҷаи мардумони Конибодому Ашт), инчунин, дар Бадахшони Тоҷикистон чашни арӯсиро «сур» меноманд ва ғайра.

Муҳаққиқи эронӣ Алиӣ Булукбошӣ ба маълумоти Абӯбақри Наршаҳӣ таъя карда, ибораи «**шаби сур**»-ро марбути маросими Чоршанбесурӣ медонад. Наршаҳӣ дар «**Таърихи Бухоро**» дар мавриди як сӯхтор аз ойине ёдовар шуда, онро «**Шаби сурӣ**» номидааст: «... **он гоҳ Амири садид ба сарой биншаст, ханӯз сол тамом нашуда буд, ки чун «Шаби сурӣ», чунон ки одати қадим аст, оташе азим афрӯхтанд пораи оташ бичаст ва сақфи сарой даргирифт ва дигарбора ҷумлаи сарой бисӯхт**».

Бояд гуфт, ки ин тасвири Наршахӣ ба чашни Сада мувофиқ меояд, зеро гулхани Чоршанбесурӣ на баландтар аз як метр аст ва ба осонӣ зану мард, пиру ҷавон аз болои он меҷаҳиданд. Дуюм ин ки маросими Чоршанбесурӣ рӯзона барпо мегашт ва оташи бузурги чашни Сада пас аз гуруби офтоб афрӯхта мешуд. Аз ин хотир, ин шаби сур ёдоварӣ аз ҳамон чашни Сада аст, ки дар осори шоирони даврони Сомониёну Ғазнавиён борҳо зикру тасвир гаштааст.

Донишманди маъруфи эронӣ Меҳрдоди Баҳор дар китобаш «**Аз устура то таърих**» роҷеъ ба баргузорию вижагиҳои маросими Чоршанбесурӣ андешаҳои ҷолиб баён кардааст. Ба ақидаи ӯ ин маросим дар замонҳои қадим ба вучуд омада, ҷаҳоршанбеаш як намоди ҷадид аст, ки муаррифии ҷаҳор фасли сол мебошад, яъне мардум пас аз гузаштани ҷор фасли сол маросимеро барои истиқболи Соли Нав барпо мекардаанд.

Воқеан, ин андешаи ҷолиб аст, аммо дар фарҳанги мардуми тоҷик дар рӯзи чоршанбе бештар ба зиёрати мазорҳо мераванд. Маросими Мушқилкушо хоси ҳамин рӯз мебошад. Маросимҳои зиёди эътиқодӣ, аз ҷумла фолгирӣ, аласкунӣ, нӯкчамонӣ, момогӣ, алавпарак, париталбон ва ғайра маҳз дар рӯзи чоршанбе сурат мегиранд ва ин як амри тасодуфӣ нест. Ҳарчанд ки калимаи «чоршанбе» ва тақвими ҳафташуморӣ пас аз ҷорӣ шудани дини мубини ислом маъмул гаштааст, вале ин ҷо сирру рамзҳои нухуфтае ҳастанд, ки ҷаро маҳз дар рӯзи чоршанбе як силсила расму ойнҳо иҷро мешуданд.

Дар китобу сарчашмаҳо омадааст, ки рӯзи чоршанбе барои арабҳо рӯзи наҳс ба шумор мерафтааст, аммо гуфтан мумкин аст, ки ин падида ба чоршанбеи хоси маросимҳои мазкури тоҷикон он қадар рабте надорад. Барои ҳалли ин масъала пажӯҳиши амикеро дар устурашиносӣ ва тадқиқи бовару эътиқодоти мардумони эронитабор бояд анҷом дод.

Хулоса, аз замонҳои қадимтарин оташ дар байни ақвоми ориёӣ дар баробари обу хоку бод мавқеи муҳим дошт ва расму ойинҳои зиёде бо корбурди ин унсурҳо мустақмал ва роиҷ будаанд. Оташ ҳамчун манбаи гармию рушноӣ, пазандаи ғизоҳои хом, сӯзонандаи чурму гуноҳон, дуркуандаи махлуқоти аҳриманӣ, шиканандаи ҷодую чашми баду зиёни мардуми бадкеш ва мазҳари меҳру садоқат ба шумор мерафт. Дар тӯли садсолаву ҳазорсолаҳо тасаввуроти табию асотирии марбути оташ аз насл ба насл ва аз худӣ ба бегона интиқол ёфта, то ба имрӯз пораи хурдакае аз онҳо омада расидааст.

Об низ ҳамчун яке аз унсурҳои муқаддас дар поксозии тани инсон ва хонаву дар дар рӯзи Чоршанбесурӣ ба кор мерафт. Дар баъзе минтақаҳои гуногуни Осиёи Миёна дар охири соли куҳан ва остонаи Наврӯз ба ҳамдигар обу гулоб мепошиданд ва аз оби тоза бо мурод менӯшиданд, дасту рӯй мешустанд. **«Бархе аз рустоиёни курд пеш аз тулӯи офтоби рӯзи чаҳоршанбеи охири сол ба канори об мераванд ва ба оби шаффоф ва пок менигаранд ва кӯзаву чомеро аз об пур мекунанд ва барои аъзои хонаводаи худ меоваранд ва аз рӯйи он се бор мепаранд. Агар муяссар бошад, кӯзаро аз оби ҳафт чашма пур мекунанд ва дасту рӯйи худро ба нияти табаррук ва сафедбахтӣ бо оби он мешӯяд».**

Дар масъалаи поксозӣ ва беранҷ дард будан дар бовару эътиқодоти мардуми Эрон унсури дигари муқаддаси табиат— бод низ мавқеъ дорад. Дар баъзе нуқот модарон дар рӯзи Чоршанбесурӣ аз хона берун ва ба сахро мераванд ва чанд тори мӯй аз гесӯи кӯдакони худро мегиранд ва ба бод ё ба оби ҷӯй ва рӯдхона медиханд, то ҳамроҳи мӯй дарду панҷу балоро аз тани кӯдакон ба насими бод ё амвоҷи об бисупоранд.

Ба ин тариқ мардум қабл аз фарорасии Соли Нав на танҳо хонаву дар ва ашӯву анҷоми хонаро тоза мекарданд, балки тавассути обпошӣ ва аз оташ ҷаҳидан рӯҳан худро тозаву озода менамуданд.

*Баромад боди субҳу бӯйи Наврӯз,
Ба коми дӯстону бахти пирӯз.*

*Муборак бодат ин солу ҳама сол,
Ҳумоюн бодат ин рӯзу ҳама рӯз.*

*Чу отаи дар рухат афканда гулнор,
Дигар манқал манеҳ, отаи наяфрӯз.*

*Чу нарғис чаши бахт аз хоб бархост,
Ҳасад гӯ душманонро дида бардӯз.*

*Баҳори хуррам аст, эй гул, кучой,
Ки бинӣ булбулонро нолаву сӯз.*

*Чаҳон бе мо басте будасту бошад,
Бародар, чуз накӯномӣ маяндӯз.*

*Накӯӣ кун, ки давлат бинӣ аз бахт,
Мабар фармони бадгӯӣ бадомӯз.*

*Манеҳ дил бар сарои умр, Саъдӣ,
Ки бар гунбад нахоҳад монд ин рӯз.*

*Сармаст зи қошона ба гулзор баромад,
Гул-гул зи гулу булбул ба як бор баромад.*

*Мургони чаман наъразанон дидаму гӯён,
3-ин гунча, ки аз тарфи чаманзор баромад.*

*Об аз гули рухсории ӯ акс назируфт,
В-отаи ба сари гунчаи гулнор баромад.*

*Саҷҷоданишине, ки муриди гами ӯ шуд,
Овозааш аз хонаи хуммор баромад.*

*Зоҳир чу каромати бути орази ӯ дид,
Аз чиллаи миёнбастаи зуннор баромад.*

*Бар хок чу ман бедилу девона нишондаш,
Андар назари ҳар кӣ паривор баромад.*

*Коми дилам он буд, ки чон бар ту фишонам,
Он кор муяссар шуду ин кор баромад.*

*Саъдӣ, чаман он рӯз ба тороҷи хазон дод,
В-аз боғи дилаш бӯйи гули ёр баромад.*

Саъдии Шерозӣ

НАВРҶЗИ ХОНАВОДА

Хонавода дар зоти худ давлати хурдакакест, ки дар масоили фалсафа нисбати қатра ва зарраро ба дарёву хуршед мемонад. Пас, чигунагии сурату ҳусни маънии Наврӯзи Тоҷикистон ба алоқа ва дилбастагии шаҳрвандони он ба ин ҷашни зебои миллӣ саҳт пайвастагӣ дорад.

Дар ҳафтаи охирини соли кӯҳан ба тозаву пок гардонидани муҳити хонавода таҳминан ба тартиби зерин мепардозанд. *Дар ҳавлиҳо.* Деворҳои ҳавлиро аз осори боду борон тозаву ранг мекунанд. Болои девори давродавр дар зарфҳо тухми ғалладонаро месабзонанд, ба қадри имкон ҳафт ё нӯҳ навъ: гандум, чав, наск, лӯбиё, чуворӣ, арзан, зағер ва ғайра. Рӯ-рӯйи девори чор тарафи ҳавлӣ аз ҳамели буттаҳои сабз ва гулҳои давон овезаҳа бунёд мекунанд.

Замини ҳавлиро аз сангу чӯб тоза ва мувофиқи имкону зарурат кишт менамоянд. Атрофи палҳоро шерозаи гулпӯш мекунанд. Танаи ниҳолу дарахтонро ба андозаи як

метр сафед ва пайраҳаҳоро сангфарш менамоянд. Чўйборҳоро кандаву тоза менамоянд, то ки оби борони баҳор гардиш карда тавонад.

Дар зарфу тубакчаҳои гуногун гулҳои рангоранг ва тухми ғалладонаро сабзонида дар шохи дарахтон овезон мекунанд.

Дуюм. Девори хона рангубори нав, новаҳои обрав тоза ва ба канораҳо равона карда мешавад. Дарвозаи ҳавлӣ рангубори чашмас ва бо ранги девори хона мутаносиб карда мешавад.

Дар шохи хавозаи ангури пешгоҳи ҳавлӣ қафасҳои мургони хонагӣ: кабк, тўтӣ, булбул, бедона ва ғайраҳоро меовезанд, ки қафас ва ресмони онҳо рангаву дилрабо ороиш медиҳанд.

Сеюм. Тамоми ашёи даруни хонаро дар рӯзҳои офтобӣ берун бароварда, дар пояи дарахтон, болои суфа, кат, девор пахн, аз чангу ғубор тоза мекунанд. Фарши хона, девор пок карда, шуста, рангубор карда, захмҳо ва шикастурехти дару тирезаҳо тармиму таҷдид карда мешавад.

Чорум. Ҳамаи ашёи кухнаву фарсуда, хоҳ паласу либос, хоҳ зарфу коло дар оташ сӯзонида, ба қадри имкон бо нимдошту нав иваз карда мешавад.

Пардаҳои дару тирезаҳо аз матоъи сафед, ҳаворанг ва офтобгун дӯхта мешаванд.

Панҷум. Аз кӯдак то пиронсолон ба қадри имкон раҳти хоб, сару либосашонро иваз менамоянд, агар имкони нав кардан набошад, ашёи кухнаро шуста, пардози нав медиҳанд.

Шашум. Духтарон ба орогани чеҳра ва либоси миллии идона ба таври ҷиддӣ мекӯшанд. Бо ин мақсад аз усма, ҳино, қалам, ғозаҳои гуногун ва рангҳои маъмулӣ истифода мебаранд. Духтарон ва умуман бонувон кокулонашонро майдабофӣ, зулфонро мушкбез менамоянд, пирохани атласҳои бехтаринро дар бар мекунанд. Онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки миёни

рангурӯй, сарулибос, анчоми ороишӣ, хусусан дастпона, гӯшвора ва овезаи гардан таносуб риоя карда шавад.

Соҳибони ҳавлӣ бояд остона ва атрофи хонаашонро пайваста тоза нигоҳ медоранд, ниҳолу девораҳои сабзи канораҳои чӯйборро ороставу пероста мегардонанд.

ЧОНИШИНИ ХУРШЕД

Дар шаби чоршанбе, ки фардо аввалин рӯзи Наврӯз аст, дар Тоҷикистон пас аз ғуруби Офтоб, дар саҳни ҳавлиҳо бастаҳои ҳезумро ғарам карда, оташ меафрӯзанд, ба ин маънӣ ки *хуршед* рафту чонишинаш *оташ* омад. Ин амал рамз аст, рамзи омадани гармову сафо, рафтани хунукиву торикӣ. Гирди оташ хурду калон чамъ мешаванд, аз шуълаву забонаи оташ саҳна мунаввар мегардад, доира, лабчанг, най, думбура менавозанд, рақс мекунанд. Ин шабест, ки мардум хуфтани осудагиро фаромӯш карда, то субҳ бедор хоҳанд буд. Кӯдакон оташпорахоро андар сари чӯбдастҳо боло бардошта, даводав мекунанд, аз болои оташ меҷаҳанду мегӯянд: «*Сурхии рӯятро бидеҳ, зардии рӯямро бигир!*»

*Зи кӯйи ёр меояд насими боди наврӯзӣ,
Аз ин бод ар мадад хоҳӣ, чароги дил барафрӯзӣ.*

*Чу гул гар хурдае дорӣ, Худоро сарфи ишират кун,
Ки Қорунро галатҳо дод савдои зарандӯзӣ.*

*Зи қоми гул дигар булбул чунон масти майи лаъл аст,
Ки зад бар чархи фирӯза сафири бахти фирӯзӣ.*

*Ба саҳро рав, ки аз доман губори гам биафшонӣ,
Ба гулзор о, ки аз булбул газал гуфтан биёмӯзӣ.*

*Сухан дар парда мегӯям, чу гул аз гунча берун ой,
Ки беи аз панҷ рӯзе нест ҳукми Мири Наврӯзӣ.*

*Надонам навҳаи қумрӣ ба тарфи ҷӯйборон чист?
Магар ӯ низ ҳамчу ман наме дорад шабонрӯзӣ?*

*Мае дорам чу ҷон софеву сӯфӣ мекунад айбаш,
Худоё, ҳеч оқилро мабодо бахти бад рӯзӣ!*

*Ҷудо шуд ёри ширинат, кунун танҳо нишин, эй шамъ,
Ки ҳукми осмон ин аст, агар созӣ, агар сӯзӣ.*

*Май андар маҷлиси Осаф ба Наврӯзи Ҷалолӣ нӯш,
Ки бахшиад ҷуръаи ҷомат ҷаҳонро сози наврӯзӣ.*

*Ҷавобаи порсоёнрост меҳроби дилу дида,
Ҷабинаи субҳхезонрост рӯзи фатҳу тирӯзӣ.*

*На Ҳофиз мекунад танҳо дуъои Хоҷа Туронишох,
Зи мадҳи Осафе хоҳад идиwu наврӯзӣ.*

*Гулбунӣ айш медамад, соқии гулузор ку?
Боди баҳор мевазад, бодаи хушгӯвор ку?*

*Ҳар гули нав зи гулруҳе ёде ҳамекунад, вале,
Гӯши суханишунав кучо, дидаи эътибор ку?*

*Маҷлиси базми айширо голияи мурод нест,
Эй дами субҳи хушнафас, нофаи зулфи ёр ку?*

*Ҳуснфурӯшии гулам нест таҳаммул, эй сабо,
Даст задам ба хуни дил, баҳри Худо, нигор ку?*

*Шамъи саҳаргаҳӣ агар лоф зи орази ту зад,
Хасм забондароз шуд, ханҷари обдор ку?*

*Гуфт: «Магар зи лаъли ман бӯса надорӣ орзу»,
Мурдам аз ин ҳавас, вале қудрату ихтиёр ку?*

*Ҳофиз арчи дар суҳан хозини санги ҳикмат аст,
Аз гами рӯзгори дун табъи суҳангусор ку?*

Ҳофизи Шерозӣ

АФРҶХТАНИ ОТАШ

Ҳангоми маъракаи оташафрӯзӣ қоидаҳои зерин риоя карда мешавад:

– Гулхан бо ҳезуми хушк, хоса хушбӯӣ, аз чумлаи чӯби зардолу, бурс, заранг ва иргай афрӯхта мешавад.

– Оташ ҳар чӣ бештар забона занад, ҳамон қадар равшанӣ ва гармӣ падида меояд, торикию хунукӣ дуртар меравад.

– Лахчаҳоро барои гарм кардани хона, чӯшонидани ҷой, гарм кардани сандалӣ истифода мебаранд.

– Оташ бояд дуд накунад, ба истиснои лахчаҳое, ки дар он афзори анҷоми кӯҳна ва фарсуда сӯхта мешавад.

– Оташи тезу баландзабона ҳам гармӣ медиҳад, ҳам ба ҷойи ҷароғ муҳитро равшан мекунад.

– Азбаски базми оташафрӯзӣ аз шом то субҳ, яъне то тулӯи Офтоб тӯл мекашад, наврасон бо хидояти калонсолон ҳезумро аз ҳезумхонаҳо бароварда, дар наздикии гулхан захира мекунанд, то суръати афрӯхтани оташ суст нашавад.

– Калонсолон ба кӯдакону наврасон бояд фаҳмонанд, ки ба лахчаи мунаввар нигоҳу дасту пойро гарм кардан хосияти шифоӣ дорад, ба ҷисму ҷон ҳаловат мебахшад.

*Омад баҳори хурраму бо рангу бӯйи тиб,
Бо сад ҳазор нузҳату ороиши аҷиб.*

*Шояд, ки марди пир бад-он гаҳ шавад ҷавон,
Гетӣ бадил ёфт шабоб аз пайи машиб.*

*Чархи бузургвор яке лашкаре бикард,
Лашкар-и абри тираву боди сабо нақиб,*

*Наффот барқи рӯшану тундар-и таблзан,
Дилам ҳазор хайлу надидам чунин муҳиб...*

*Тундар миёни дашт ҳаме бод бардамад,
Барқ аз миёни абр ҳамебаркашид казиб.*

*Лола миёни кишт бихандад ҳаме зи дур,
Чун панҷаи арӯси ба ҳинно шуда хазиб.*

*Булбул ҳамебихонд дар шохсори бед,
Сор аз дарахти сарв мар -ӯро шуда муҷиб.*

*Сулсул бар сарвбун бо нагмаи куҳан,
Булбул ба шохи гул бар бо лаҳнаки гариб.*

*Бихандад лола бар саҳро, ба сони чеҳраи Лайло.
Бигирияд абр бар гардун, ба сони дидаи Мачнун.
Зи оби ҷӯй ҳар соат, ҳаме бӯйи гулоб ояд,
Дар он шустаст пиндорӣ, нигори ман руҳи гулгун.*

Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

ЧУФТБАРОРОН

Ин маросим аз қадимтарин ойниҳои наврӯзӣ ба шумор меравад, зеро Наврӯз пеш аз ҳама ҷашни кишоварзон аст. Ба қавли пажӯҳишгари тоҷик Дилшод Раҳимов, то солҳои панҷоҳуми қарни гузашта дар ноҳияҳои минтақаи Суғд, Хатлон, водии Ҳисор ва баъзе вилоятҳои тоҷикнишини Ҷумҳурии Ўзбекистон деҳқонон то фарорасии ҷашни Наврӯз маросими чуфтбаророн барпо мекарданд. Рӯзи аввал деҳқонон дар хонае ҷамъ омада, дастҷамъона оши палав пухта меҳӯрданд ва аз Қуръони карим сураҳои тиловат мекарданд ва дар ҳаққи Бобои Деҳқон ва арвоҳи гузаштагон дуову фотиҳа мехонданд. Сипас онҳо ба сари замин рафта, ба шохҳои барзаговҳо рағғани зағир меомоланд ва ба сару гардани говҳо орд мепошиданд, ки рамзи хайру баракат ва фаровонии ҳосилро ифода мекард. Рӯзи аввал каме чуфт мекарданд ва яке аз мӯйсафедони калонсолтарини деҳза ба тариқи рамзӣ ва муборакии кор чанд мушт гандум мепошид. Он рӯз ба хонаҳояшон бармегаштанду кори асосӣ аз рӯзи дуюм оғоз мешуд.

ФОЛГИРИИ НАВРҶЗӢ

Ойини дигар, пешбинӣ қардан бо роҳи сабзонидани дувоздаҳ навъи ғалладона: гандум, ҷав, нахӯд, боқило, зағир, нас, мош ғайра мебошад. Ин ғалладонаҳоро дар зарфҳои гуногун дар шароити хона месабзониданд ва аз суръату кайфияти сабзиши онҳо фол мегирифтанд, ки қадом навъи ғалладона дар ин сол нашъунамояи хуб қарда, ҳосили фаровон хоҳад дод.

Дар замони ҳукмронии сулолаи Сосониён 25 рӯз пеш аз ҷашни Наврӯз аз ҳишт 12 сутун сохта, даруни онҳоро бо хок пур мекарданд, ки ин дувоздаҳ сутун рамзи дувоздаҳ моҳи сол ҳисоб мешуд. Дар дохили ин сутунҳо навъҳои гуногуни ғалладонаро қашта, аз равиши сабзидани онҳо муваффақияти кишоварзии соли ояндаро пешгӯӣ мекарданд.

МАРОСИМИ ОБРЕЗОН

Аз давраҳои хеле қадим дар байни мардумони ориёӣ ойине маъмул буд, ки пеш аз фарорасии соли нав – Наврӯз мардум шустушӯӣ намуда, худро поку озода мекарданд.

Тибқи навиштаи фолклоршиноси маъруфи тоҷик Рӯзӣ Аҳмад, сардори оила субҳ пеш аз баромадани офтоб ба даст кӯза, ё ягон зарфи обро гирифта, ба лаби чашма ё рӯди об мерафт. Баъди шустушӯӣ зарфро пури об карда, сипас аз болои об се маротиба чаҳида: «ҳарчӣ дарду бало дорам, об бибар», – мегуфт. Оби тозаро оварда ба остонаи дарвозаи дари хонаи худ мерехтанд ва баъзе амалҳои рамзомезро иҷро мекарданд.

Тоҷикони Самарқанди бостонӣ дар арафи Наврӯз ба рӯди Обираҳмад рафта, занҳо дар рӯзҳои муайян дар ҷойи аз назар пинҳони рӯд ва мардҳо дар ҷойҳои дигари сайргох ин суннати аҷдодиро ба ҷо меоварданд.

Дар деҳоти Рӯшони Бадахшон пеш аз тоза кардани хона ва пухтани хӯрокҳои идона соҳибхоназан ё мард саҳарии барвақт ба чашма барои об мераванд. Ҳамон касе, ки барои об овардан меравад, бояд аз хона то сари чашма ё рӯд ва аз он ҷо то хона ба касе сухан нагӯяд. Ӯ хангоми обгирӣ ба даруни сатил чанд сангча меандозад, ки ин сангчаҳо рамзи бобаракат шуданро ифода мекунанд. Обро ба хона оварда, як қисмашро ба ҳамир меандозанд ва як қисми дигарашро барои пухтани боч – навъи хӯроке, ки аз каллаву почай гӯсфанд бо гандуми нимкӯфта ва боқило пухта мешавад, истифода мебаранд ва аз бозмондааш ҳамаи аҳли хонавода кам-кам менӯшанд, ки он шугуни нек ҳисоб мешавад.

Ойинҳои мазкур ба он далолат мекунанд, ки об дар маҷмӯи ҷашни Наврӯзи мардуми тоҷику эронӣ аз даврони бостон ба ғайр аз корбурди маишӣ, инчунин, мазмунҳои асотирию рамзӣ доштааст. Обро мардум дар қатори оташу бод ва хок ҳамчун як унсури муқаддаси табиат, дорои неруи поккунандаи айбу гуноҳон, нопокиҳо ва

зиштиҳо медонистанд. Об рамзи ҳаёти поку беолоиш ва оромиву сулҳу суббот низ мебошад.

ШУГУН ВА БОВАРҲОИ МАРБУТ БА НАВРӮЗ

Вобаста ба чашни Наврӯз дар байни мардуми кишоварз ва молдори тоҷик як силсила боварҳо, ақидаҳо ва фолу пешгӯйҳо арзи ҳастӣ намудаанд, ки дар онҳо ҷаҳонбинӣ ва диди фалсафии тоҷикон роҷеъ ба ҳаводиси табиат, воқеаву пастию баландиҳои рӯзгор баён шудаанд. Масалан, дар арафаи Наврӯз раъду барқ шавад, сокинони бисёр мавзеи кӯхистони тоҷикнишини Варорӯд (Мовароуннаҳр) берун баромада, ба бом чумчаеро мепартофтанд. Сипас баромада медиданд, ки агар чумча ба рӯй афтада бошад, фоли нек мегирифтанд ва баръакс, даҳонаш боз бошад, гумон мекарданд ва ҳадс мезаданд, ки соли пешомад камбориш шуда, ҳоли дилхоҳ ба даст намеояд ва мардум азият мекашанд. Ё худ дар рӯзҳои наврӯзӣ турнаҳо парвоз намуда гузаранд, мардум аз мушоҳидаи парвози турнаҳо дар мавриди соли пешомади деҳқонӣ фол мегирифтанд. Агар турнаҳо бенизому баланд парвоз кунанд, соли деҳқонӣ хушк меояд ва тирамоҳаш бардавом хоҳад омад ва кишту кори деҳқонӣ бебарор хоҳад шуд. Агар турнаҳо паст парвоз намоянд, бар он бовар буданд, ки сол орому бобаракат ва серборону серҳосил хоҳад шуд. Ё худ агар мардум дар арафи соли нав-Наврӯз лаклакро аз пешаш бинанд, фоли нек мегирифтанд ва агар аз қафояш бинанд, ношод мешуданд, ки соли деҳқонӣ омад нахоҳад кард.

Дар рӯзи Соли нав дидани рӯйи зебо фоли нек аст. Мардум дар арафаи Наврӯз дарвозаҳои худро боз менамуданд ва кӯшиш мекарданд, ки меҳмони аввалин баъди даромадани солмард бошад.

Мардум зарфҳои шикаста ва чизҳои сиёхро дар манзилашон роҳ намедоданд. Тибқи боварҳои ниёгон кас Соли навро чӣ тавр пешвоз гирад, тамоми сол ҳамон тавр

хоҳад шуд.¹ Аз ҳамин ҷост, ки дар рисолаи «Наврӯзнома»-и Умари Хайёми Нишопурӣ дар ин маврид гуфта шудааст: «Ҳар кӣ Наврӯз чашн кунад ва ба хуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар умр дар шодӣ гузорад».

СУМАНАКПАЗӢ

Асоситарин неъматҳои Наврӯз суманак аст, ки он аз сабзаи гандум пухта мешавад. Худи сабза рамзи эҳёи табиат ва зебоию осоиштагии ҳаёт ба шумор меравад.

Тарзи таҳия ва пухтани суманак дар байни мардуми тоҷик чуни насту. Гандумро се рӯз дар оби ҷӯй ё оби борон тар карда мемонанд. Баъде ки гандум неш мебарорад, онро гирифта дар табақа ҳамвор карда, мегузоштанд ва рӯяшро бо докаи тоза мепӯшонанд. Рӯзе, ки борон меборад, ба берун мебароранд ва пас аз борони оби зиёдташро полонида, боз бурда ба хонае, ки каси бегона ба он ҷо намедарояд, мегузоранд. Вақте ки гандум сабз шуд, бояд ҳеҷ кас онро набинад, зеро ки ба қавли мардум «пай» меафтад. Ё худ дар вати пухтан кӯшиш мекунанд, ки ягон каси нопок ба болои дег наояд, зеро «пай меғалтад» ва суманак дар дег парақ – парақ садо мебарорад ва аз дег зарраҳои суманак берун мепарад, ки рафта – рафта маҳсули дег кам мешавад ва сифати он мекоҳад. Одамоне дар ин ҳолат мегӯянд, ки суманак дар дег намеистад, пай ғалтидааст, чашми кадом нопок расидааст. Дар ин маврид ақидаи дигаре ҳам ҳаст, ки ҳар касе аз дӯстон ё ҳамсоягон агар дар вақти пухтан ба назди суманакпазон оянд, бояд то пухтани ин хӯроки наврӯзӣ, яъне то сахар ҳамроҳи онҳо бошад. Омадану рафтани барои чунин шахсон иҷозат нест, вагарна ба қавли мардум «пай меғалтад».

¹. Дилшод Раҳимов. Нигоҳе ба чашнҳои миллӣ ва ойнаҳои суннатии тоҷикон», саҳ. 20–21.

Дигар ин, ки одамони азодор набояд гандум сабзонанд. Тибқи боварҳои мардумӣ, агар шахси азодор ё мотамдор гандум сабзонад, решаҳои сабза мисли хун мешудаанд, ки онро «сабза вайрон шуд» гуфта мепартоянд. Инҳо аз боварҳои мардумии наврӯзии тоҷикон мебошад, ки дар шаҳру деҳоти Тоҷикистон то ба имрӯз роиҷанд.

Рӯзи муайяни суманакпазӣ се – чор нафар занони ҳамсоя бо машварат дар хонаи яке аз ҳамсоягон чамъ меоянд. Маъмулан онҳо бегоҳӣ чамъ меоянд ва суфраеро боз карда, сабзаҳоро мегузоранд, сипас ояте аз Куръони карим тиловат карда, дар ҳаққи Пири Пухтагар дуъо мехонанд ва сабзаҳоро мебуранд. Баъд сабзаҳои майда кардашударо ба дег меандозанд, то чаши бегона набинад, ки пай наафтад.

Пас занҳо дар таги дег оташ меафрӯзанд ва бо навбат дегро бо кафча ё кафгири дароздаста мекобанд. Ба деги суманак ҳафт адад сангча ё дар баъзе минтақаҳо чормағз меандозанд, ки рамзи бобаракат шуданро ифода мекунад. Онҳо дар назди оташ нишаста, барои хобашон набурдан афсонагӯӣ, чистонёбӣ ва сурудхонӣ мекарданд.

Субҳ вақте ки суманак тайёр мешавад, мардумро даъват менамоянд, базми рақсу суруд меороянд, духтарон аргунчакбозӣ ва писарон гӯштигирӣ мекунанд.

Дар вақти суманакпазӣ занону духтарон ҳам сурудхонӣ, рақсу бозиҳо ва ҳазлу шӯҳиҳо мекунад, зеро тибқи боварҳои мардумӣ чаши Наврӯз агар бо хандаву хурсандиву шодмонӣ певоз гирифта шавад, ҳамон сол соли бофайзу баракат ва хушу хурсандӣ мегардад. Бинобар ин, дар маросими суманакпазон хурду калон ва пиру чавон шодиву хурсандӣ мекунанд ва ҳамдигарашонро бо кушодарӯӣ шодбош мегӯянд ва муборакбод менамоянд.

Тибқи маълумоти наврӯзшиноси тоҷик Рӯзӣ Аҳмад дар деҳаи Қаратоғ ва дигар маҳалҳои водии Ҳисор маросими суманакпазӣ ба чунин тарз иҷро мешавад.

Гандум ҳамин ки бо оби борон дар муддати панҷ- шаш рӯз сабзида, барои ширагирӣ омода мешавад, пиразани муътабар ва обрӯманде бо корд сабзаи гандумро бурида, аввал «**Бимиллоҳир раҳмонир раҳим**» гӯён онҳоро ба ҳован (уғрак) мендозад. Сипас хонумҳои ҷавонтари қавӣ онро кӯфта, об зада, шираашро мегиранд. Баъдан қадбону дегро шинонда, ба он об рехта, се бор «**Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим**» гӯён равшан меандозад. Дар баъзе рустову деҳа пеш аз шираи гандумро ба дег андохтан, ба нияти шод гардонидани «арвоҳи пирҳо» чалпак мепазанд ва нӯгча мегузоранд. Нӯгчаро дар атрофии дег дар замин насб карда, фурузон мекунанд. Инчунин, пиру паёмбаронро ёдоварӣ намуда, аз эшон кӯшоиши қор ва дасти мадад металабанд. Сипас шираи сабзаи гандумро бо орд омехта карда, ба дег меандозанд ва онро занону духтарон ба навбат бо кафлес мекобанд. Ҳангоми кофтани дег таронаи мардумии «**Суманак дар ҷӯш**»-ро ҳамагон ҳамовоз гардида месароянд:

*Суманак дар ҷӯш мо кафча занем,
Дигарон дар хоб мо дафча зангем.*

*Суманак бӯйи баҳор аст,
Суманак авҷу барор аст,
Мелаи шабзиндадор аст,
Иди Наврӯзӣ муборак бод!*

*Суманак дар ҷӯш мо кафча занем,
Дигарон дар хоб мо дафча занем.*

*Суманак шириниш ёр аст,
Суманак аҷаб ниғор аст,
Суманак зеби баҳор аст,
Иди Наврӯзӣ муборак!*

*Суманак дар ҷӯш мо кафча занем,
Дигарон дар хоб мо дафча занем.*

Дар аксари маҳалҳои тоҷикнишин ҳангоми маросими «**Суманакпазӣ**» мардонро ба назди дег роҳ намедиханд, ки суманак «вайрон» мешавад. Ба деги суманак ҳафт дона чормағз ва баъзан ҳафт сангча меандозанд, ки он рақам ҳафт фариштаи ҳафт табақи осмонро ифода мекунад. Шаби суманакпазӣ занҳову духтарони қадрас намехобанд. Онҳо хӯрокҳои гуногуни наврӯзӣ пухта, вақти худро бо хушиву хурсандӣ мегузаронанд. Аз аввали шаб то субҳ дафу доира зада, рақсу бозӣ ва таронасароӣ мекунанд. Рисолаи суманакро қадбону мехонад ва дигаро ба қироати рисола бо таваччуҳи зиёд гӯш меандозанд. Хонуме, ки аз иштирокгарони маросими «**Суманакпазӣ**» бихобад, занони шӯҳ ба рӯй ва абрувони ӯ сиёҳии дегро молида, вайро мазоҳ мекунанд ва билохир бедораш менамоянд.

Пеш аз дамидаи субҳ оташи дегро хомӯш карда, болояшрот бо латтаи тоза ё сарпӯш мепӯшонанд. Субҳи содиқ ҳамин ки занону духтарон чамъ омаданд, қадбону «**Бисмиллохир раҳмонир раҳим**» гӯён сарпӯши дегро мебардорад. Аввал як табақ барои али масҷид мекашад ва боқимондаи суманакро ба аҳли маросим ва ҳамсоягону куҳансолони табаррук тақсим мекунад¹.

Чунон ки дар боло қайд карда гузаштем, дар маросими «**Суманакпазӣ**» занони барнодили пазанда, ки коидаи онро медонанд, ба духтарону занҳои ҷавон тарзи пухтани онро нишон дода, худ вазифаи нозириро иҷро мекунанд.

Дар атрофи деги суманак базми наврӯзӣ ороста мешавад, дар он соҳибхона, яъне хонае, ки барои пухтани суманак интиҳоб карда мешавад, мехмононро бо дастархони пурнозу неъмат, иборат аз нуклу наво, амсоли нонҳои гуногун, шириниҳо, самбӯсаҳои алафӣ, шириу чурғот, саршир, меваи хушку тар мехмондорӣ мекунад.

¹. Дилшод Раҳимов. Нигоҳе ба ҷашнҳои миллӣ ва оӣинҳои суннатии тоҷикон, Душанбе: - Истеъдод, 2001, саҳ. 15– 17.

– Ҳамсоҷҳои маҳалла, шаҳрак, гузар ҳама дар гузаронидани базми наврӯзӣ фаъолона ширкат меварзанд.

– Мувофиқи супориши кадбонуи наврӯзӣ шахсони масъул барои пухтани суманак орду ҳезум чамъ меоваранд ва дар корҳои ташкилӣ фаъолона иштирок мекунанд.

– Дар наздикии дегҳои суманакпазӣ болои фарши тахтагин палосу намаду кӯрпача густурда, дар миёнаи хона хони наврӯзӣ ораста мешавад. Духтарон тартибу ороиши онро бояд ба зимма гиранд.

– Ҳамсоҷҳо ҳар он ки дар хонаҳояшон барои ид пухтаанд, андак-андак меоваранд ва ба дастархони пазандаҳо мегузоранд.

– Ҷавонзанҳо духтарону писарон, кӯдаконро ба рақсидан, сурудан, чархидан, хандидан, хушгӯӣ ва хондани шеър суруд ҳидоят мекунанд.

– Фосила ба фосила барои ороишу роҳат атрофи хони наврӯз нишаста, аз неъматҳои идона тановул мекунанд.

– Мувофиқи имкон андар тани деворҳо ва шохи дарахтон бо ресмон чароғаки ҳафтранги барқӣ кашидан мумкин аст, то ҳусни муҳити шабро афзуда бошад.

– Андар канори раҳравҳо чо-чо андаруни зарфҳо гулханҳои силсила бояд афрӯхт. Мақсад аз ин ҳама тадбирҳо рабудани торикиву сардӣ, ҳимояти равшаниву гармӣ, дур андохтани ғуссаву падида овардани шодмонист.

ХОНИ НАВРҶЗӢ

Дастархони наврӯзии ҳар як хонадон ба завқу маърифату имконияти соҳиби он вобаста мебошад, вале муҳимтар ин аст, ки ҳар як кадбону барои ба тозагӣ ороستاني он, пухтани хӯроки лазизу нав кӯшише ба харҷ медиҳад. Ба хони наврӯзӣ чунин чизҳоро мегузоранд:

– Навъҳои нон, гафсу тунук, хурду калон, ки аз ҷиҳати навъ ва таркиб рангоранганд: нони гандум, ҷав, лӯбиё, нахӯд, ҷуворӣ, наск, арзан ва ғайра.

– Шири гарму навдӯшида, ҷурғот, саршир, панир.

– Гӯшаи ҳафтсин: суманак, сабза, себ, сабзӣ, санчид, самбӯса.

– Гӯшаи ҳафт шин: шамъ, шир, шакар, шароб, шарбат, ширинӣ, шахд.

– Гирдогирди дастархон дар лаъличаҳои хурду зебо суманак гузошта мешавад, ба тарзе ки барои ҳар як меҳмони гирди хон нишаста дастрас бошад.

– Гӯшаҳои дастархонро бо навдачаҳои сабзи ҳулбӯ ва райҳон меороянд.

– Девори атрофи хонае, ки дастархони наврӯзӣ ораста мешавад, бояд бо гулҳои баҳорӣ, ҳамели сабзбарги ҷавон, зебу зинат дода мешавад.

– Ҷо-ҷо барои зебу оро меваи хушку тарро мегузоранд.

– Барои атромезии муҳит аз дастаи тару тозаи райҳону пудина, ки бӯи хушу гуворое дорад, истифода карда, орди хушки онро ба хӯрок ва ҷурғот мепоянд.

ПАЙКИ НАВРҶЗӢ

Шаб ба поён мерасад. Субҳ медамад. Сари куллаҳои баланд андак-андак намоён мешавад. Хурӯсон мусобиқакунон садо дармедиханд. Мурғони шохсор нағмасаро мешаванд. Инсони бедард нақӯиву зебоиро умедвор ба ин муҳити дилрабо нигариста, аз хусни табиати муъҷизаосо ангушти ҳайрат мегарад. Ин дам дар кӯчаву маҳал садои пайки наврӯзӣ ба гӯш мерасад:

Баҳорон шуд, баҳорон шуд,

Ба рӯи сабза борон шуд.

Ба сахро гул қаторон шуд.

Баҳори нав муборак бод!

Баҳори нав муборак бод!

*Гул овардем ба меҳмонӣ,
Ту қадри гул ҳамедонӣ.
Агар донӣ, ҳамехонӣ.
Баҳори нав муборак бод
Баҳори нав муборак бод!*

Дар деҳоту шаҳракҳои Тоҷикистон пайки наврӯзӣ бачаҳою духтаронанд. Онҳо гурӯҳ-гурӯҳ (чортой-ҳаштой) дар даст гулдастаҳои баҳорӣ, гули коку, сияхгӯш, наврӯзӣ давидаву хандида, субҳи барвақт назди дарвозаи хонаҳо омада, суруди дилхоҳашонро замзама мекунанд ва байти нақаротро такрор месароянд:

*Баҳори нав муборак бод!
Баҳори нав муборак бод!*

Соҳибхона онҳоро бо самимият ба хона даъват мекунад, ҳада медиҳад: ширинӣ, обҳои ранга, меваи хушку тар, пул. Онҳо бо хандаву рақсу шодӣ раҳорах садо дар дода, муҳити кӯчаро лабрези фараҳ мегардонанд.

Пайки наврӯзӣ дар шаҳрҳо ва маркази ноҳияҳо, мувофиқи имконият, аспасавор, аробасавор, мошинсавор метавонад ҳафтгона шавад. Субҳи барвақт онҳо аз кӯчаи калон карнай навохта, мардумро ба Наврӯзгоҳ даъват мекунанд. Дар хиёбон, майдон ва гулгашту боғҳои фарҳанг хунармандони мардумӣ базми Наврӯзро хусни оғоз мебахшанд.

Донишманди маъруфи тоҷик Дилшод Раҳимов дар китоби худ «**Нигоҳе ба чашнҳои миллӣ ва ойнҳои суннати тоҷикон**» дар ин бора маълумоти арзишманд дода, менависад, ки яке аз маросимҳои маъмули пайки наврӯзӣ «**Гулгардонӣ**» ба шумор меравад. Аз фаро расидани Наврӯз пеш аз ҳама бачагон бо иҷрои анъанаи гулгардонӣ ба дигарон мужда мерасонанд. Онҳо як – ду ҳафта қабл аз чашни Наврӯз гурӯҳ шуда, ба кӯҳу пуштаҳо мераванд ва гулҳои баҳорӣ: гули баҳман (бойчечак),

сиёхгӯш ва гули зардакро чинда, ба деҳа меоранд ва хона ба хона гашта ба мардум сурудхонон муждаи омадани Наврӯзро мерасонанд. Соҳибхонаҳо аз дасти бачагон гулхоро гирифта, бӯй кашида, мебӯсанд, ба чашму абрӯвонашон мемоланд ва ба бачаҳо кулчаву қанду мавиз ва дар баъзе ҷойҳо гандуму нахӯд медиҳанд. Яке аз таронаҳое, ки бачаҳо ҳангоми гулгардонӣ меҳонанд, чунин аст:

*Гул овардам ба меҳмонӣ,
Ту қадри гул намедонӣ?
Агар дон, муслмонӣ,
Баҳори нав муборак бод!*

*Гул овардам аз он поён,
Хабарат мекунем, деҳқон,
Буте галла ба гулгардон,
Баҳори нав муборак бод!*

*Гули зардак сано мега,
Сағои кибриё мега,
Ба ҳар наҳлу дуъо мега,
Баҳори нав муборак бод!*

*Гули сияҳгӯш ҳафтрангай,
Хӯроки кавги дилтанагай,
Ҳамеша бар саруш ҷангай,
Баҳори нав муборак бод!*

Дар замонҳои пеш то солҳои 1950-ум дар деҳаҳои ноҳияи Ҳисор як гурӯҳ бачаҳои даҳ-понздаҳсола дар аввалҳои фарорасии баҳор ба дашту адир рафта, гули сияҳгӯш чинда меоварданд. «Ана гули баҳорӣ баромадааст»,—гуфта шодиву хурсандӣ мекарданд. Баъд гули сияҳгӯшро ба нӯги як чӯби дарози якметра баста, хона ба хона мегаштанд. Аз қафои онҳо як гурӯҳ кӯдакон

хамроҳ буданд. Онҳо гулро аз дарҳо ба хона дароз карда, суруди гулгардониро мехонданд:

*Гули сияҳгӯи сувор омад,
Гули зардак қатор омад,
Ба деҳқон вақти кор омад,
Баҳори нав муборак бод!*

Соҳибони хона гулро мебӯсиданд, ба чашму абӯвонашон мемолиданд ва ба бачаҳо қандалоту гулинг ва мавиз, баъзеҳо гандуму нахӯду лӯбиё меоданд. Бачаҳо ин чизҳоро бурда дар дашт, яъне берунтар аз деҳа гандумкӯча (як навъ хӯроки наврӯзӣ) пухта мехӯрданд.

Дар ноҳияи Тоҷикободи Қаротегин бачаҳо гули наврӯзиро чинда, хона ба хона гулгардонӣ мекарданд. Ҳар як соҳибхоназан гулро гирифта, мебӯсид ва меғуфт: **«Бимиллоҳир раҳмонир раҳим, сабукиҳои ту аз онӣ ман, вазниниҳои ман аз онӣ ту!»**. Сипас ба кӯдакон қанду шириниҳо меод¹.

МАЛИКАИ НАВРҶЗ

Дар маҳалҳо, шаҳракҳо маликаи Наврӯзро арбоби он интиҳоб мекунад, бо маслиҳати деҳшӯро, шӯрои шаҳрак. Маликаи Наврӯз дорӣ сифатҳои зерин аст:

– Духтари тоҷики хушандом, чордах-ҳаждахсола, коматбаланд.

– Сарулибосаш милӣ: пирохану почомаи атлас, чанбараи гулгун дар гирди сар, ҳарири сафед дар бар, ки лахтҳои осмониранг дорад.

– Ӯ дар ихотаи ҳафт духтари зебо ва дастаи духтарони доираву чангнавозу раққосаҳо маҳин-маҳин маҳалларо қадам зада, дар базмҳои наврӯзӣ қарор мегирад.

¹. Дилшод Раҳимов. Нигоҳе ба чашнҳои милӣ ва ойнҳои суннати тоҷикон, Душанбе: - Истеъдод, 2001, сах. 11– 12.

– Маликаи Наврӯзро занону духтарони маҳал чунон зебу ороиш медиҳанд, ки миёни ҳамтоҳояш ангуштнамо мегардад.

– Ҷро ҳамеша ва дар ҳама ҷо дастаи духтарон ҳамроҳӣ ва раҳнамоӣ мекунад.

– Кокулони маликаи Наврӯз чилбофт ва миллаҳояш гулбоз, зулфонаш атромез мебошад.

*Баҳор омад, ману ҳар рӯзи нав богеву нав ҷое,
Ба гаитан ҳар замон азме ба будан ҳар замон рое.*

*Қадаҳ пурбодани рангин ба дасти бодапаймое,
Чу мурғ аз гул ба гул ҳар соате дигар тамошоие.*

*Нигоре бо ману рӯе, на рӯе, балки дебое,
Аз ин хушиӣ, аз ин кашӣ, аз ин дар кори зебое.*

*Хирадманде, ки азроям хабар дорад зи имое,
Ғазалгӯе, ки мурғонро ба бонг орад ба овое...*

*Баромад нилгун абре зи рӯи нилгундарё,
Чу ройи ошиқон гардон, ҷу табъи ошиқон шайдо.*

*Чу гардон гаита селобе миёни об осуда,
Чу гардон гирдбодде, тундгарде, тираандарво.*

*Бибориду зи ҳам бигсасту гардон гаит бар гардун,
Чу пилони пароканда миёни обгунсахро.*

*Ту гуфтӣ гарди зангор аст бар ойинаи чинӣ,
Ту гӯӣ мӯи санҷоб аст бар тирӯзагундебо.*

*Ба сони марғзори сабзранг андар шуда гардаи,
Ба як соат мулавван карда рӯи гунбади хузро.*

*Ту гуфти осмон дарёст аз сабзаву бар рӯяш,
Ба парвоз андар овардаст ногаҳ бачагон анқо.*

*Ҳамерафт аз бари гардун, гаҳе ториву гаҳ равшан,
В-аз ӯ гаҳ осмон пайдову гаҳ хуршед нопад.*

*Ба сони чандани сӯҳон зада бар лавҳи пирӯза,
Ба кирдори абири бехта бар тахтаи мино.*

*Чу дудиноташе, к-обе бар ӯ андар занӣ ногаҳ,
Чу чаши бедиле, к-аз дидани дилбар шавад бино...*

Фаррухии Систонӣ

МУҲЛАТИ ЧАШНИ НАВРӮЗ

Дар таҳқиқоти илмии наврӯзшиносӣ роҷеъ ба чанд рӯз тӯл кашидани чашни Наврӯз маълумоти дақиқе нест. Мувофиқи маълумоти Берунӣ дар «**Осор-ул-боқия**» он дар аҳди Сосониён шаш рӯз будааст. И.С.Брагинский, дар китобаш «**Таҳқиқот оид ба маданияти тоҷик**» чашнро дувоздахрӯз меҳисобад. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки Наврӯзро дар Хучанд даҳ рӯз, дар Самарқанд ҳафт рӯз, дар Хатлонзамин ду ҳафта ва дар Бадахшон се рӯз чашн мегиранд.

Агар маросими сздаҳбадарро ҳамчун рӯзи охирини ин чашни куҳанбунёд ба ҳисоб гирем, пас муҳлати онро метавон сздаҳ рӯз ҳисобид.

Дар тақвими соли равони масеҳӣ чашни расмии Наврӯз ду рӯз, яъне 21-22-уми моҳи март муқаррар гардидааст.

Дар як байти мардумӣ ба бистрӯза будани муҳлати чашни Наврӯз ишора шудааст:

*Наврӯз, дабдабааш бист рӯз,
Хӯрдану гирифтаниш як шабу рӯз.*

Шоири бузурги форсу тоҷик, донандаи решаҳои суннати миллӣ Хоҷа Ҳофизи Шерозӣ ҳукми Мири Наврӯзро панҷ рӯз ҳисобидааст:

*Сухан дар парда мегӯям, чу гул аз гунча берун о,
Ки беш аз панҷ рӯз нест, ҳукми Мири наврӯзӣ.*

Аз ин маълумот ҳамчунин бинобар ба Наврӯзи омма ва хосса чудо шудани рӯзҳои Наврӯз, метавон ба хулосае омад, ки Наврӯз ҷашни шашрӯза будааст ва ин шумора фақат ба ҷиҳати расмӣ он дахл дорад.

САЙРИ НАВРҶЗӢ

Дар айёми Наврӯз мардумон ҷашни баҳорро дар боғу чаманҳо, лаби чашмаву рӯдхонаҳо, ки бо номҳои «идгоҳ» ва ё «сайргоҳ» маъруф буданд, таҷлил мекарданд. Ин гуна сайргоҳҳо дар Самарқанд мавзеи Обираҳмат, дар Панҷакент – Қайнар (Чашмаи Муғкада), дар Бухоро – Чашмаи Аюб, дар Кӯлоб–Тамошотеппа, дар Ҳисору Хучанд ва Истаравшану навоҳии дигар лаби рӯдхонаҳо ва атрофии чашмаҳои маъруфу ҷойҳои хушобухаво интиҳоб шуда буданд.

Дар ноҳияи Ашт дар айёми Наврӯз занҳо дар яке аз боғҳо чамъ омада, суманак ва бо галладона дигар хӯрокҳои миллӣ мепазанд. Ҷавонон бо рубобу дафнавозӣ ба рақсу бозӣ машғул мешаванд. Баъзе аз духтарон ба гӯш кардани мусиқӣ ва тамошои рақси ҷавонон меоянду бархе дигар дар шохҳои дарахтон арғамчин баста, аргунчаксаворӣ мекунанд. Аз фурсат истифода бурда бисёр ҷавонон ба худ арӯс мекобанд. Дар ин рӯз бисёр аз ҷавонон ба якдигар дил мебанданд ва ҳамсарони ояндаи худро интиҳоб мекунанд.

Дар солҳои соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи баланди касбӣ ва зебоиписандӣ таҷлил намудани Наврӯз дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маркази вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, шаҳраку маҳаллаҳо наврӯзгоҳҳо муқаррар карда мешаванд. Бо ин мақсад варзишгоҳҳо, боғҳои фарҳанг, фароғат, хиебону майдону гулгаштҳо, толорҳои калони болокушода, заминҳои тахту ҳамвори домани талу теппаҳо, соҳили дарёҳои атрофи шаҳру ноҳияҳоро истифода мебаранд, вале онҳоро ба тарзи дилхоҳ, вобаста ба талаботи ҷашнвора, аз нав сохта, таҷҳизонида, аз дидгоҳи касбӣ ороиш медиҳанд.

Барои ба низоми ягона даровардани наврӯзгоҳҳо ва ҷойҳои сайри оммавии мардум тадбирҳои зерин амалӣ карда шудаанд.

– Номгӯии наврӯзгоҳҳо дар саросари кишвар ба Ҳукумати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда шуда, баъди аз тарафи комиссияи махсуси давлатӣ аз назар гузаронидану маъқул доништан, бо фармони раиси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба расмӣ дароварда шудаанд.

– Наврӯзгоҳҳоро дар давоми сол ҳамчун макони гузаронидани ҷашнҳои давлатӣ, анъанавӣ, чорабиниҳои фарҳангӣ, намоишгоҳ, мусобиқа ва озмунҳои гуногун истифода мебаранд.

– Беҳдошти наврӯзгоҳҳоро ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ ба зимма доранд ва ҳамасола барои тармиму таъмир ва таҷҳизонидани онҳо маблағ ҷудо менамоянд.

Эй гунҷаи хандида, Наврӯз муборак бод!

Эй ҷашмаи ҷӯшида, Наврӯз муборак бод!

Эй камдили тарсида, аз ишқ фурӯ бигзор,

Эй ошиқи шӯрида, Наврӯз муборак бод!

Эй шохҳои хушида, имсол ту нашкуфтӣ,

Эй пунбаи болида, Наврӯз муборак бод!

*Эй ёри аламдида, имсол кучо рафтӣ?
Эй ёри тисандида, Наврӯз муборак бод!*

*Эй ҳусни барозида, Наврӯз муборак бод!
Эй ҷону дилу дида, Наврӯз муборак бод!*

*Дар гирди хони Наврӯз хешу табору ёрон
Дуранд ё ки наздик, бояст чамъ оянд.*

*Бошад ки сер бинанд соли дароз ҳамро,
Бо ҳамдигар бисозанд, бо ҳамдигар бипоянд.*

*Дар рӯйи хони Наврӯз бояд ки боз бошад
Ҳам шохаи гули тар, ҳам неши сабзи гандум.*

*Бошад ки бахти одам бошад чу гул шукуфон,
Бошад ки сер бошанд аз нон тамоми мардум.*

*Дар рӯйи хони Наврӯз рамзи баҳори дунё
Ё ҳафтсин¹ бибояд ё ҳафт навдаи он –*

*То боги ҳафт иқлим² рӯйи хазон набинад,
То боги умр бошад то ҷовидон гулафшон.*

*Дар базми иди Наврӯз аз ҳафт навъи бода
Ман ҷоми хештанро нур мекунам, ҳарифон,*

*Менӯшамаш ба шодӣ бо қулли мардуми даҳр
Рӯйи ғаме набинад то ҳафт пушти инсон!*

Лоик Шералӣ

¹. Ҳафтсин – себ, санчид, суманак, сипанд ва чизҳои дигар, ки бо син оғоз мешаванд.

². Ба ақидаи пешиниён дунё иборат аз ҳафт иқлим будааст.

КҮЧАБОҒИ НАВРҮЗГОҲ

Маъмулан, аз роҳи калон то ба Наврӯзгоҳ кӯчабоғ ва дар ду самташ боғчаи дарахтони мевадор (зардолу, себ, гелос, олуча, бихӣ, санчид, тут), лаблаби роҳ шерозаи арчаҳо қатор воқеъ гардидааст.

Дар майдони боғчаҳо ҳангоми ид бозори наврӯзиро ташкил мекунанд.

Тарҳи бозор тахминан чунин аст: растай шириниҳо, растай суманакфурӯшӣ, растай меваҳои тару хушк, растай обҳои ранга, растай асбобу анҷоми рӯзгор, растай ҳадяҳои наврӯзӣ.

Растай адабиёти илмию адабии наврӯзӣ, растай шумораҳои идонаи рӯзномаҳо, маҷаллаҳо.

Гӯшаҳо. Гӯшаи намоиши суратҳои наврӯзӣ. Гӯшаи намоиши маҳсули рассомони Тоҷикистон оид ба манзараҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Гӯшаи хӯрокҳои тоҷикии наврӯзӣ: анвои таомҳо аз гиёҳҳои баҳорӣ, нонҳои гиёҳӣ, сабзавот ва хӯришҳо, гӯшаи анвои маҳсулоти ширӣ.

Гӯшаи гӯшти пухтаи парранда ва ҳайвонот. Намоиши маҳсулоти саноат, ки ба муносибати Наврӯз ба фуруш бароварда мешавад.

ОРОИШИ НАВРҮЗГОҲ

Наврӯзгоҳ чун макони расмии таҷлили ҷашни Наврӯз таъйин мегардад, ба таври бояду шояд омода карда мешавад:

– Фарши он монанди варзишгоҳҳо ҳамешасабз, давродавраш пайроҳаи дугонаи камбар, сербар, вобаста ба миқдори аҳолии маҳалла, ҷойи нишаст, дар маркази шаҳру ноҳияҳо атрофаш девор, панҷара, девораи сабзнихол, гирдогирдаш ниҳолон.

– Ҳангоми зарурат бо воситаҳои равшанидиҳандаи барқӣ фурузон карда мешавад.

– Наврӯзгоҳ маъмулан ду даромадгоҳ дошта бошад, то имкони даромадани мошинҳои калону хурд, ҳайвонот ва дигар воситаҳои зарурӣ фароҳам оварда мешавад.

– Даромадгоҳи асосии наврӯзгоҳҳо маъмулан дарвозаи калони оҳанӣ, панҷара ва дар ҳолати нисбатан хурд будани майдон, дарвозаи калони дутабақаи чӯбини кандакорӣ доранд.

– Курсҳои нишастани Наврӯзгоҳ бо назардошти гармою сармо рангубор карда мешаванд.

– Дар паҳлуи рост ё чапи даромадгоҳ, вобаста ба саршумори аҳоли барои роҳбарони ҳокимияти иҷроияи маҳаллӣ, меҳмонон (аз маркази ҷумҳурӣ, даъватшудагони расмӣ) курсҳои гузошта, айвони болопӯшида, дар канори он хонача ва айвончае барои сабту пахши таҷҳизоти техникӣ бояд муҳайё карда мешавад.

Болои девори атрофи Наврӯзгоҳ дар табақҳои калони сафолӣ ва ё зарфҳои чаҳоркунҷа даҳ-дувоздаҳ навъи ғалладонаи расида, андармиёни ҳар яке табақи сабзаи наврӯзӣ, гирдогирди девор шилшиларесмони сабзу гулдори баҳорӣ кашида мешавад, ки ба дарун овезон мебошад.

Саҳни Наврӯзгоҳ чандин майдонча дорад: майдончаи ракс, майдончаи гӯштингирӣ, майдончаи навозандагон, хофизон, масҳарабозон, дорбозон...

Гӯшаҳои Наврӯзгоҳ ба тарзи мутаносиб чунинанд: гӯшаи афрӯхтани оташ, гӯшаи кӯчқорчанг, хурӯсчанг, кабкчанг, гӯшаи чуфтбаророн, гӯшаи гӯштингирон, дорбозон, масҳарабозон ва ғайра.

Дар пайраҳаи қисми болои Наврӯзгоҳ қатори карнайнавозон, сурнайнавозон, доирабадастон, найнавозон, навозандагони соҳҳои мардумӣ, ки мувофиқи зарурат, фосила ба фосила садои гулгулаафкан дармедиханд ва аз базми шодию тараб мужда мерасонанд.

НАВГОНИИ НАВРҶЗӢ

Сари Соли Нав тибқи суннати ниёгон, агар маънии рӯзгори одамиро аз дидгоҳи маърифат андеша намоем, расму ойини некӯе дорад, Ҳангоми баҳор заминро осмон пирахани худро дигар мекунад, одамизодро ҳам зарур аст, ки на фақат сарулибос, бисоту чиҳози хона, балки ботини худро аз кина, ҳасад, бадхоҳӣ ва дигар амалҳои пасту ношоиста пок гардонад.

– Гузаштагони хешро, хоҳ пайвандону хоҳ дӯстон ба некӣ ёд мекунанд.

– Ба аёдати пирони рӯзгордида, хусусан беморон мераванд ва ба қадри имкон ба онҳо кӯмак мерасонанд.

– Қаҳриҳо оштан ва ошноён меҳрубон мешаванд.

– Ба дӯстон ва пайвандони дурмонда номаи наврӯзӣ менависанд.

– Хонадоне, ки барои интиҳоби арӯс ният дорад, бояд ба умедвори фарзандаш хостгор фириштад. Созгорӣ ба хостгор ҳангоми Наврӯз нишонаи андешаи нек аст.

– Дар хонавода агар дар Соли Нав тадбирҳои муҳимме андешидан зарур бошад, аз қабилӣ хонасозӣ, тӯй, зиёрати хонаи Худо, ҳангоми Наврӯз тарҳрезӣ кардани он фоли некест.

– Ба ҳамсояҳои камбизоат бояд хайру саховат кард ва табақи анвои хӯроки Наврӯзӣ бояд фиристонид, то онҳо низ осудагӣ ва шодмониро эҳсос намоянд.

ТАМАННИЁТИ НАВРҶЗӢ

Фарзанди инсон то лаҳзаи охирини дар домони орзуо ҳавасҳо умр ба сар мебарад, таманнояш аз зиндагӣ ҳадду ҳисоб надорад. Наврӯз, ки фасли афзоиши ҳусну малоҳат ва саховату баракат аст, некӯ хангомест, ки ҳар кас таманноӣ хешро изҳор менамояд, ба падару модар, дӯстон, ёру рафиқон, ҳампешаҳо ва ғайра. Таманниёти наврӯзӣ чунин аст:

– Духтари ба балоғатрасидаи хона ба ҷавоне майл дорад ва ё баръакс, вале аз ғояти шарму ҳаёи тоҷикона ба модару падар гуфта наметавонад. Наврӯз хангоми ғаниматест барои гуфтани он.

– Нафаре барои пешравии кор ба дӯсташ, устод ва ё маъмури кӯмаки моддӣ ва ё маънавӣ мецоҳад. Фасли Наврӯзро ғанимат мешуморад ва аз баракати он ҳосили мақсад меҷӯяд.

– Миёни хонавода, хешовандон, ҳамкорон, ҳамсоя ва ҳамкасбон баъзан мочароҳои тӯлонӣ рӯй медиҳанд. Хангоми иди фархундаи Наврӯз фурсате хоҳад расид, ки чунин рӯйдодҳои номатлуб бахубӣ анҷом ёбанд.

– Ҳамдигарро ба меҳмонӣ даъват кардану дар атрофи хони наврӯзӣ суҳбат оростан аҷаб лаззате дорад, то ба маънии маърифати зиндагӣ бирасем.

– Гуноҳи фарзандон, қарибон ва ҳамкору ҳамкасбонро бахшидан, бо онҳо мураввату мадуро кардан хушнудихои зиёде барои ҳарду тараф хоҳад овард.

– Агар касе қарздор бошад ва ё қарзхоҳ бо сулҳу салоҳ, адлу инсоф ҳал кардани он, ба муносибати ҷашни Навбахор дар сиришти ҳарду ҷониб хурсандиву нишот меоварад.

Таманнои наврӯзӣ беҳин пешаи касонест, ки реша бар дарахти маърифат доранд.

ОВЕЗА ВА ШИЛШИЛАҲОИ НАВРҶЗӢ

Хангоми Наврӯз табиат замину осмонро он ҷуноне зебу оро медиҳад, ки ҷисму ҷони одамӣ меосояд. Аз ғояти шодмонӣю фараҳ ҳар кас бояд барои афзудани ҳусну малоҳати навбахор месазад, ки саҳмгузор бошад. Яке аз чунин воситаҳои ороишидиҳандаи макон, яъне хонаву хавлӣ, маҳал, кӯчаву хиёбону гулгашту майдонҳо, наврӯзгоҳҳо овезаҳо ва шилшилаҳоанд. Ин навӣ ороиш нисбатан арзон ва зебанда бошад. Мардуми тоҷик дар ин бобат анъана ва суннати нодире дорад.

– Хонаву дару девор, ба чуз ашѐи рӯзгори кашидадӯзӣ, амсоли гилемҳои дастӣ, рӯйкашҳои бари девор, шерозаҳои рангин, хелҳои гуногуни халтачаҳоро (чойхалта, гиёҳхалта, намакдон, дастгирак, пулдон, зархалта) бо шилшилаҳо зебу оро медиҳанд.

– Навъҳои шилшилаҳо рангорангу дилрабо, андар хошияи либосҳо ва молҳо шоҳаҳои гулафшон, гулҳои навбахор, мурғакони хушилҳои андар сари шохсор нақшу нигор карда мешаванд.

– Шилшила–ҳамелҳои рангаи баҳориро аз ресмонҳои барқӣ дар навъҳои, ки андар кӯчаву хиёбон, майдончаҳо, боғҳои фарҳанг ба дарозо, гирдогирд, секунча, чаҳоркунча насб кардан имкон дошта бошад, ҳосил мекунанд.

– Ҳамелҳо ва шилшилаҳо ба дарахтони гулбасари баҳорӣ он чуноне овезон карда мешаванд, ки дар нисбати гулу баргу шукуфаи онҳо таносуби зебандае падида меояд.

– Шабонгоҳ майдону хиёбонҳои шаҳрҳои калонро бо гулбуттаҳои барқии рангоранг фурузон мекунанд, ки шукӯҳу шаҳомати муҳитро меафзояд.

Табиист, ки ба навъҳои овезаҳо шоҳбайтҳои наврӯзӣ ва андарзномаҳои вобастаи он низ дохил мешаванд. Дар адабиёти тоҷикии форсӣ Наврӯзи оламгир он қадар васф шудааст, ки қаламрави Тоҷикистонро метавон шеърборон кард, вале доир ба овезаи шоҳбайтҳо се нуктаи муҳим қобили зикр аст:

Якум. Байтҳои дар ҳақиқат шоҳона, балеғу фасех интиҳоб карда мешаванд, ки дар хонаи дилу дидаи хонанда ангезаи равшаниву гармӣ падида меоваранд. Якуду намуна аз он шоҳбайтҳои наврӯзӣ меоварем:

*Фиканд аз савсану гул симу зар бод,
Зиҳӣ боде, ки раҳмат бод, бар бод!*

*Наврӯз шуду ҷумла ҷаҳон гаит муаттар,
Аз бӯйи гулу сабзаву райҳону санавбар.*

*Зи кӯи ёр меояд насими боди наврӯзӣ,
Аз ин бод ар мадад хоҳӣ, чароги дил барафрӯзӣ.*

Дуюм. Байти ноби наврӯзӣ аҳамияти тарбиявӣ ва ахлоқӣ дорад. Айёми Наврӯз чунин байтҳо дар маҳфилҳо ва суҳбатҳои хосса вирди забон мешаванд.

Сеюм. Байтҳо ва ҳикматҳои наврӯзӣ дар овезаҳо навишта мешаванд, ки ҳам замину гӯшаҳои коло, ҳам хусни хату рангубораи чун намунаи осори санъату ҳунари воло чилвагар мешаванд ва ҳавасангез мебошанд. Атрофи овезаҳоро чуноне ки дар боло зикраш рафт, бо нигориши гулу шукуфа, булбулу мурғакони хушилхон ороиш дода мешаванд.

МУШОИРАИ НАВРҶЗӢ

Аз муҳимтарин рукнҳои ҷашни Наврӯз дар Тоҷикистон мушоираи наврӯзӣ ҳисоб меёбад, зеро ин иди бостонӣ бо сухан пайванди азали дорад. Далел ин ки дар адабиёти форсу тоҷик шояд суханваре ёфт намешавад, ки дар васфи Наврӯзу навбахор чизе нанавишта бошад. Агар наврӯзияҳо ва баҳорияҳои адибони тоҷикро гулчин кунем, чандин ҷилд китоб мешавад.

Вобаста ба ҳамин, мушоираи наврӯзиро дар тамоми сатҳҳои давлатӣ, яъне аз воҳӯрӣ бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон то боғчаву мактабҳо метавон созмон дод. Ҳангоми Наврӯз хондани шеър анъанаи ниёгон аст. Одатан сарвари давлат дар арафа ва ё рӯзҳои Наврӯз бо рӯшанфикрон (зиёён) вомехӯрад. Аз қадимулайём маълум аст, ки шоирон ҳангоми ид ба подшоҳ наврӯзнамоҳо мебахшиданд, ки ин барои ӯ беҳтарин ҳадя ҳисоб меёфт.

Барои дар сатҳи баланди касбӣ-ҳунари баргузор гардидани ин мушоира Иттифоқи нависандагон ва Академияи илмҳо тӯли сол наврӯзиҳои навро баррасӣ ва

гулчин менамоянд. Навиштаҳои иштирокчиёни мушоираи наврӯзиро дар матбуоти даврӣ ва расонаҳои хабарӣ пешкаши мардум гардонанд, хуб мешавад.

Дар маҳфили мазкур шарт нест, ки аҳли қалам шеърӣ худро хонанд, балки намунаҳоро аз мероси гузаштагону имрӯзиён пешкаш кардан ҳам раво аст.

Дар ин мушоира ровиёни хушсалиқа ва боистеъдод намунаҳои назму насрро бо лаҳни бурро ва дилнишин қироат мекунанд.

Мушоираро дар саросари Тоҷикистон ҳамчун чорабинии наврӯзӣ метавон гуфт. Дар ҳамаи шаҳру ноҳия ва маҳалу шаҳракҳо аҳли эҷод, донандагон ва шиносандагони хунарҳои зебо, аз қабили адибон, рӯзноманигорон, олимон, муаллимони забону адабиёт ва ғайра ҳастанд. Дастандаркорон бо онҳо пешакӣ ҳамкорӣ мекунанд ва омодагии ҳаматараф мебинанд.

Мушоира ин як навъ қувваозмоии қаламкашон аст, ки боиси эҷоди ашъори тоза мегардад.

*Кунун, ки мавсими Наврӯзу боғ гулӯш аст,
Ба нола булбулу хум аз шароб дар ҷӯш аст.*

*Дар ин ҳадиқа касе нахли гам зи дил барканд,
Ки чаши бар рухи шоҳид мудом майнӯш аст.*

*Аз ин чаман гули айшу тараб касе чинад,
Ки ҷоми бода ба дасту қароба бар дӯш аст.*

*Чӣ сайри лола қунам дар ҳавои гул сипарӣ,
Чаман-чаман гули шират маро дар оғӯш аст.*

*Чу андалеб, чу қумрӣ, ҳазор нагмапараст,
Қадам қофиясанҷ аз баҳор хомӯш аст?!*

*Шабе ба маҳфили риндони боданӯи шудам,
Ҳанӯз бонги наю сози чанг дар гӯи аст.*

*Кирост захра, ки гӯяд зи тирабахтии Нодим,
Ба гайри хол, ки ӯ маҳрами баногӯи аст.*

* * *

*Вақти хушу ҷӯиши тарабу фасли баҳор аст,
Болида гул аз ранги асар бар рухи хор аст.*

*Сар зад зи замин сабзаву аз кӯҳ бунафша,
Эй лола, кучоӣ, ки ду чашмам ба ту чор аст.*

*Аз файзи баҳору карами боди баҳорон,
Ҳар дона нумӯ ёфта, ҳар нахл ба бор аст.*

*Дар саҳни чаман соқии гулчеҳра ба каф чом,
Ҳар субҳ пайи офияти аҳли хумор аст.*

*Мутриб ба тараб нагмасаро гаит муганнӣ,
Гӯиши дили ушишоқ навопардаи тор аст.*

*Дар ҳар тарафи боғ бувад кукуи қумрӣ,
Аз шавқи чаман булбули ошуфта ҳазор аст.*

*Дар боги ҷаҳон ҳар гулу хоре, ки бирӯяд,
Беҳуда матиндор, ки ҳар ранги нигор аст.*

*Аз ёсуману савсани озод ба тангам,
Чашмам ба раҳи сарвқади лолаузор аст...*

*Гул дар қадамаи мушти зар овард зи гулзор,
Ё Раб, гуҳари дидаи ман дар чӣ шумор аст.*

*Бо зиндадилон касби машиат набувад айб,
Гар даст ба кор аст, дили хеш ба ёр аст.*

*Аз арбадаи бодакашон гаит яқинам,
К-афтода ба як ҷуръаи май барқсавор аст.*

*Дар мавсими гул соғари мул гир, ки Нодим,
Бе бода нишастан ҳунари санги мазор аст.*

Нодими Истаравшанӣ

ИСТИЛОҲОТИ НАВРҶЗИ

Наврӯз дар тӯли ҳазорсолаҳо ҳамчун иди миллии мардуми ориёитабор чашн гирифта мешавад. Бо мурури замон тартибу низоми он ҳам муқаррар гардида, ба ҳукми анъана даромадааст, ки мазмуни онро силсилаи мафҳуми истилоҳҳо талқин мекунад. Ходимони фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барпокунандаи чашн ҳисоб меёбанд ва дар кори амалӣ аз истилоҳҳо истифода мебаранд, бояд мавриди истеъмоли маънои онро доштанд. Мухтасаран чанде аз онҳоро шарҳ медиҳем.

Наврӯз – рӯзи нав. Рӯзи аввали соли шамсӣ, ки бо 21-уми март баробар аст. Чашни сари Соли Нав.

Наврӯзӣ – мансуб ба Наврӯз. Ҳама гуна ашё ва амале, ки ба Наврӯз пайвастагӣ дорад, ҳадяҳои наврӯзӣ.

Наврӯзи Ачам – чашне, ки миёни мардуми ғайриараб, яъне форсҳо ва тоҷикон маъмул аст.

Наврӯзгоҳ–маконе, ки барои таҷлили Иди Наврӯз муқаррар гардидааст: майдон, боғ, гулгашт, толор, қасри фарҳанг, домани талу тепҳо, сахни рӯдбору чашмаҳо, ҷойҳои хушманзараи табиат.

Маликаи Наврӯз–бонуи зеботарини шаҳр, ноҳия, маҳаллу шаҳрак, ки дар рӯзи чашн ҳамчун рамзи баҳору

зебой интихоб гардида, дар ихотаи духтарон базмро хусни тозае мебахшад.

Пайки Наврӯзӣ–нафароне, ки субҳи рӯзи аввали Наврӯз бо ҳамхамаю дамдама муждаи омадани баҳорро ба мардум мерасонанд, хабаррасон.

Наврӯзнама–осори илмию адабие, ки ба таърих, тавсифи Наврӯз бахшида шудааст.

Наврӯзмоҳ – моҳи Наврӯз, яъне фарвардин, моҳи якуми соли шамсӣ, аз 21-уми март то 20-уми апрел. Номи духтарона, ки дар Наврӯз таваллуд шудааст.

Наврӯзи омма – панҷ рӯзи аввали Наврӯз, ки чашни миллӣ ва умумихалқии мардуми форсу тоҷик ҳисоб меёбад.

Наврӯзи хосса – рӯзи шашуми Наврӯз, ки хоси шоҳони пешин ва дарбори онҳо ҳисоб меёфт. Подшоҳ бо хосони хеш дар дарбор ба айшу нӯш машғул мешуд.

Ҳафт син – мувофиқи суннати Наврӯз дастархони Наврӯзӣ, ки бо ҳафт навъи хӯрданӣ оро дода мешавад: **себ, суманак, самак (моҳӣ), сир, санҷид, сирко, сипанд.**

Ҳафт шин – ҳафт навъи ғизо ва ороиши дастархони наврӯзӣ, ки бо ҳарфи «ш» оғоз меёбад: **шакар, шир, шамъ, шароб, шарбат, ширинӣ, шоя** (шоҳаи сабзи растанӣ).

Ойини Наврӯз– расму одат, қоидаву қонуне, ки пешиниёни халқи мо ба Наврӯз нисбат медиҳанд.

Таманнои наврӯзӣ – орзу, хоҳиш ва дархосте, ки мардум ба муносибати чашни Наврӯз нисбат ба ҳамдигар ифода мекунанд.

Иди либоси нав – ба муносибати Наврӯз зинат додани пайкари худ бо либоси нав.

Обпошӣ – яке аз суннатҳои Наврӯз, ки мардум ба умеди борон ва фаровонии ҳосил ба ҳамдигар об ва ё гулоб мепошанд, рамзи хушнудӣ ва ободӣ ва равшанӣ.

Чаҳоршанбесурӣ–чаҳоршанбеи охири сол, шаби охири соли қуҳан, ки фардо Соли Нав фаро мерасад. Дар ин шаб барои пешвози Соли Нав оташ афрӯхта,

базми шодиёна барпо мекунад. Чор ба маънои чаҳор фасл, сурӣ ба маънои сурх аст.

Сездарбадор – рӯзи охиринаи чашни Наврӯз, ки мардум аз хонаву шаҳр берун рафта, дар оғӯши табиат бо айшу нӯш навбахорро падруд мегуфтанд.

Гирех задани сабза – гирех бастану ба об афкандани сабза ва шоҳаҳои сабз, ки барои ороиши дастархони наврӯзӣ истифода мешавад. Ин як навъ рамзест, рамзи ба мурод расидани ҷавонон ва пок доштани зиннат бахшидани обу ҳок ва зиндагии инсон.

Мири Наврӯзӣ – ин ойинест, ки амир ва ё ҳақими маҳал хангоми наврӯз ҳукуматашро мувақатан дар муддати панҷ рӯз ба каси дигар месупорад ва баъди панҷ рӯз ба мақомаш бозмегардад.

Оташафрӯз – ҳафтаи охиринаи сол гурӯҳи чорпанҷнафара дасту рӯй ва гардани худро сиёҳ карда, яке болои сар, дигарон дар даст, машғал афрӯхта дар шаҳр мегарданд ва мардуми дӯкандор ба онҳо ҳадя мебахшад.

Дар бораи пайдоиши Наврӯз сарчашмаҳои таърихӣ маълумоти мухталифе вучуд дорад, ки маъруфтариини ин ривоёт тибқи асотир ва ривоёти кӯҳани эронӣ ва ҳамчунин, бар асоси «Шоҳнома»-и Ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ, пайдоиши Наврӯз ба Ҷамшед – шоҳи устуравии Эрон нисбат дода шуда, ки чашни пирӯзии ӯ бар девону дадон ва рамзе аз ҷирагии нур бар торикӣ ва табоҳист. Ривояти пайдоиши Наврӯз бар асоси «Шоҳнома» чунин аст: «Ҷам (яъне Ҷамшед) сайри чаҳон мекард. Чун ба Озарбойҷон расид, фармон дод тахте ороста дар баландтарин нуқта баробари офтоб гузоштанд. Шоҳ бо тоҷе гавҳарнишон бар он тахт нишаст. Тобиши офтоб бар гавҳарҳои тоҷ равшании атрофро дучандон кард. Мардумон шод шуданд ва он рӯзро рӯзи нав номиданд ва ба номи шоҳ, ки Ҷам номида мешуд, калимаи «шед»-ро, ки ба маънии фурузону тобон аст, афзуданд ва аз он пас ӯро «Ҷамшед», яъне «Ҷами дурахшанда» номиданд ва ҷашне бузург сохтанд... Ҷамшед фармон дод, ки ҳамаи мардум

танҳои худро бишӯянд, зеро Худованд покизагиरो дӯст дорад ва гӯянд, дар ин рӯз Чамшед найшакаре шикаст ва аз он хӯрд ва аз он пас хӯрдани шакар дар маросими Наврӯз марсум шуд».

Наврӯз ба маънии рӯзи нав, оғози ҳаёт, эҳё ва навсозӣ аст. Наврӯз рӯзи таваллуди дубораи ҳаёти замин ва тамоми мавҷудоти рӯи замин ва бедории табиат пас аз хоб аст. Рӯзест, ки дарахтон пирохани сабз дар бар ва гулҳои рангорангро бар гесувони худ меовезанд. Сардиву сармо рахт бармебандад ва ба ҷои он насими навозишгару ҳаётбахши табиат вазидан мегирад. Замин қабои махмалини сабз мепӯшад, андалебон бар шохсорон бо тараннуми ишқ нағма месароянд.

Наврӯз оғози оғозҳост. Ҳеҷ чашне ҳамонанд хангом бо табиат ва ҳамагонӣ нест. Наврӯз на танҳо иди башар, балки ид ва ҷашни тамоми мавҷудоти хокист.

Ба ростӣ, ки Наврӯз намоде аз ҳаёти мучаддади инсонӣ ва балки тамоми мавҷудоти олам аст. Наврӯз рӯзи милод аст ва фасли баҳор – даврони ҷавониву балоғат. Тобистон даврони пухтагӣ ва бардошти маҳсул ва расидан ба ҳадди миёнсолӣ аст. Тирамоҳ фасли зардӣ ва зимистон фасли сарди зиндагӣ, кӯчидан ва орамидан аст ва Наврӯз – умед ба ҳаёти мучаддад. Одамӣ аз замони таваллуд бо ин чархиши табиӣ зиндагӣ дошт ва онро бо тамоми вучуд дарк ва ламс мекард ва ин дар зехни ӯ як ҷаҳонбинӣ офарид.

Ин нигариш ба тадриҷ ба суннат ва ойин табдил шуд, ки аз ҳамаи қавонину ойинҳо ва сунатҳо волотару азизтар буд, зеро талош барои зистан ва бақо барои ҳар мавҷуд аз ҳислатҳои вижаи ӯ ба шумор меравад. Кам-кам ин русум ва ойин бо этиқодоти динӣ талфиқ ва созгор шуд ва аз тарафи давлат расмият ёфт. Аз ин рӯ, дар миёни ақвом ва милали нимкураи шимолии замин ба вижа, дар манотиқи, ки дорои ҷаҳор фасли комил аст, маросими Наврӯзро бо тафовутҳои андак мушоҳида мекунем.

Наврӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои миллӣ ва таътил аст. Дар маросими наврӯзӣ, ки дар пойтахти кишвар – шаҳри Душанбе баргузор мегардад, намояндагони тамоми кишрҳои ҷомеа – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва аъзои ҳукумат, меҳмонон ширкат менамоянд. Дар саросари шаҳру навоҳии кишвар сайргоҳу фурӯшгоҳҳои наврӯзӣ, намоишгоҳ ва барномаҳои мусиқӣ, маҳфилҳои шеърӣ адаб барпо мегарданд:

*Наврӯз лола орад,
Май дар пиёла орад,
Пайгоми навбаҳорон
Бар кӯҳу ёла орад.*

*Наврӯзи навбаҳорон бар дӯстон муборак,
Чашни гулу муҳаббат дар бӯстон муборак.*

*Наврӯз навҷавон аст,
Наврӯз ҷовидон аст.
Аз рӯзгори дерин
Зеботарин нишон аст.*

*Наврӯзи навбаҳорон бар дӯстон муборак,
Чашни гулу муҳаббат дар бӯстон муборак.*

Дар тӯли ҳафтад соли Шӯравӣ азбаски идеологияи коммунистӣ Наврӯзро як чашни диниву мазҳабӣ маънидод мекард, таҷлили он дар сатҳи давлатӣ мамнӯъ буд, аммо анъанаҳои таърихӣ ва миллии Наврӯз тайи ин муддат миёни мардуми Тоҷикистон ба тарзи ачибе ҳифз гардид ва Наврӯз ба унвони оғози баҳор ва соли нав, эҳё ва бедории зиндагӣ, оғози мавсими кишоварзӣ ва ғайра таҷлил мегардад.

Маросимҳои хонатаконӣ ва тармиму тазйиини манзил, назофати боғча ва хиёбонҳо, нишондани дарахт

ва чаману гул аз суннатҳои қадими тоҷикон мебошад. Қабл аз фаро расидани соли нав аёдати падару модар, дӯстон, беморон ва ҳамчунин, зиёрати мазор низ аз сунани миллии ин мардум махсуб мегардад. Аз вижагиҳои дигари Наврӯз дар Тоҷикистон омода намудани анвои нон, гизо ва ширинӣ мебошад. Муҳимтарин ширинии наврӯзӣ, ки як навъ рамзи Наврӯз шумурда мешавад, суманак аст. Суманак танҳо дар айёми Наврӯз пухта мешавад, ки онро дар Афғонистон *сумана* ва дар Эрон *саману* мегӯянд. Суманакпазӣ яке аз маросими зебои мардумӣ дар Тоҷикистон аст. Тарзи тайёр кардани он бад-ин тартиб аст: ибтидо миқдори муайяне аз гандумро баъд аз шустушӯ дар об мегузоранд, ки то муддати се шабонарӯз бояд дар об хобонда шавад. Сипас аз об гирифта, дар зарфе чӯбӣ ё сафолӣ ё синии бузург паҳн мекунанд. Пас аз панҷ то шаш рӯз, ки гандум ҷавона зад ва андаке сабз шуд, сабзаро бурида ва мекӯбанд ва дар оби соф мерезанд. Сипас афшураашро мегиранд. Ин афшура моёи аслии суманак аст.

Дар шаби Наврӯз бонувон деге бузургро рӯйи оташдон гузошта ва зери он оташ меафрӯзанд. Афшураро бо орд омехта ва бо рағғи набот андаке сурх мекунанд. Омода намудани афшура ва пухтани суманак маъмулан аз зӯҳр оғоз шуда ва то субҳ идома мекунад. Бонувон ба навбат суманакро дар ҷараёни пухтан кафгир мезананд, то аз сӯхтани он ҷилавгарӣ кунанд. Дар тамоми тӯли ҷараёни суманакпазӣ бонувон суруд хонда ва пойкӯбӣ мекунанд ва ба вижа, ин байтро бо тараннум мехонанд:

*Суманак дар ҷӯш, мо кафча занем,
Дигарон дар хоб, мо дафча занем.*

Ва низ:

*Суманак дар ҷӯш,
Равганаш дар рӯш,
Мурдаам дар бӯш.*

Бомдодон оташи дег хомӯш мешавад ва рӯйи дегро бо матоъи тоза ва сарпӯш мепӯшонанд. Дар рӯзи Наврӯз куҳансолтарин ва боътибортарин бону бо овози баланд «**Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим**» мегӯянд ва бо хондани дуо рӯйи дегро мекушояд ва суманаки тиллорангро ба косаҳо мекашад. Суманак ба тамоми мардум пешкаш мешавад. Ҳар кас, ки косаи суманакро мегирад, бо ҳолу ҳавои идона мегӯяд:

*Бӯйи баҳор аст суманак,
Барори кор аст суманак.*

Наврӯз барои тоҷикон иди мардумист, аз ин рӯ, мардуми ҳар гузари маҳалла дар як зиёфат ҷамъ шуда, суруд мехонанд, расу бозӣ мекунанд, мусобиқоти варзишӣ ва бозиҳои барои кӯдакон баргузор менамоянд. Ҳар хонавода нон ё ширинӣ ва мева барои дастархони наврӯзӣ меорад.

Ин гуна тадорукот дар деҳот низ тартиб меёбад, бо ин тафовут, ки дар деҳот маросими Наврӯз дар даштҳо, канори рӯдҳо ва доманаҳои кӯҳ барпо мешавад. Мардум, хурду калон, пиру ҷавон, либосҳои нав дар бар карда, субҳи Наврӯз ибтидо намози ҷамоъатро барпо мекунанд ва сипас ба қабристонҳо рафта, бо кироати сураҳои аз Қуръони маҷид рӯҳи гузаштагонӣ худро шод мекунанд.

ТАҶЛИЛИ ИДИ НАВРҶЗ ДАР ДЕҲОТИ ТОҶИКИСТОН

Мардум дар майдони марказии деҳот ҷойгоҳе фарох ва хушманзару хушобу ҳаво таҷаммуъ карда ва бо навохтани мусиқӣ ба рақсу пойкӯбӣ машғул мешаванд. Мусобиқаи варзишӣ барои ҷавонон тартиб дода мешавад, ки ба вижа, гӯштии паҳлавонон бисёр ҷолиби тавачҷуҳ аст ва дар он ҷавонон лаёқат ва шучоату ҳунарҳои худро ба намоиш мегузоранд. Яке аз варзишҳои, ки бисёр барои

мардуми ин навоҳӣ чолиби тавачҷуҳ аст, мусобиқаи «бузқашӣ» мебошад, ки ин варзиш бахусус дар айёми иди Наврӯз баргузор мешавад ва дар он ҷавонони савор бар асп ба ин варзиш машғул мешаванд. Ҳамчунин, кӯдакон бозиҳо ва саргармиҳои хоси худро доранд.

Аёдат аз хешу табор ва солхӯрдагону беморон аз суннатҳои хубу марғуби мардуми ин навоҳӣ дар ҷашни Наврӯз аст. Тоҷикон дар рӯзи ид бидуни даъват ба назди хешону дӯстон мераванд ва бо эҳдои ҳадоёе, ба вижа, барои кӯдакон ин рӯзро табрик мегӯянд.

Занони ҳамсоя шириниҳо ва ғизоҳои лазизе, ки дуруст кардаанд, ба якдигар медиҳанд, ки дар миёни ин ғизоҳо суманак аз ҳама азизтар ва маҳбубтар аст.

Иди Наврӯз барои ҳар тоҷик ба манзалаи оғози фаъолияти кишоварзӣ ва кишту қор аст. Кишоварз нек медонад, ки замин қадришнос аст ва дар қиболи заҳамоте, ки барои он мекашад, подоши хубе мегирад. Замин хонаводаи ўро меҳўронад ва мепӯшонад.

Наврӯз рамзи умедҳо, фаровонӣ, ободонӣ ва хушбахтист. Миллати тоҷик бо эътиқод ба арзишҳои суннатӣ ва бо эҳтимом ба бузургдошти он, итминон дорад, ки ҳар иди Наврӯзи хучаста гомест дар ҷиҳати рушди боварҳои мардум ба сӯйи созандагӣ, ободӣ ва фаровонии неъмат.

БОЗИҲОИ СУННАТИИ ВАРЗИШӢ

Як бахши муҳими ҷашни Наврӯзро бозиҳои суннатии варзишӣ ташкил медиҳанд. Дар аёми Наврӯз мусобиқаҳои паҳлавон дар навъҳои гуштингирӣ, аспдавонӣ, пойгаҳ (давидан), бандқашӣ, ҷавгонбозӣ (дар Яғноб, Бадахшон) баргузор мегарданд, аммо аз ҳама мусобиқаи маъмултарини наврӯзӣ гӯштигирӣ аст, ки хеле роиҷ ва маъмул мебошад. Дар ҳама деҳаву шаҳрак ва шаҳрҳои калони Тоҷикистон мусобиқаҳои наврӯзии гӯштигирӣ барпо мегардад. Қабл аз ҳама ду мӯйсафед рамзан ба

майдон меоянд ва бо рақсу гирди майдон чархзанӣ мусобиқаро оғоз ва чашни Наврӯзро некфол мегардонанд. Ба ғолибон тӯхфаҳое ба мисли куртаву чома, қолину палос, телевизору видеомагнитофон, яхдон, мошини сабукрав, гӯсфанду буз, барзагову асп аз тарафи созмондиҳандагон – ҳукуматҳои маҳаллӣ тақдим карда мешавад.

Дар гузашта дар Қаротегину Дарвоз дар маъракаи гӯштигирӣ паҳлавони довталаб ба майдон омада менишаст ва дар табақе назди ӯ хӯрок мегузоштанд, ки онро «**табақи паҳлавонӣ**» меномиданд. Ҳар нафаре, ки бо ин паҳлавон зӯрозмоӣ кардан мехост, меомаду дар паҳлуи ӯ нишаста, аз табақи паҳлавонӣ ҳамроҳи вай таом мехӯрд. Сипас ба ҳардуяшон дуо дода, ба майдон даъваташон мекарданд.

Дар Кӯлоб пондаҳ-бист рӯз пеш аз чашни Наврӯз, ба ибораи мардум «**сайли соли нав**», паҳлавонон аз деҳаҳои дурдаст ва навоҳии атроф омада, дар хонаҳои дӯстонашон истиқомат карда, ба машку тамрин мепардохтанд. Дар ин айём ба зиёрати мазорҳои бузургворон рафта, оёту фотиҳа мехонданд ва аз пирони ботадбир ва рӯҳониёни соҳибмартаба низ дуо мегирифтанд.

Ба ғайр аз гӯштӣ, дар деҳаҳо мусобиқаи бозихи тухмчанг, хурӯсчанг, кабчанг, чиликандозӣ, дастхобонӣ ва монанди инҳо барпо мешавад. Ҳар кас, ки ҷонвараш ё тухми мурғаш пирӯз шуд, моли мағлуби ҳарифро мегирад.

Бузқашӣ як навъ варзиши маъмулӣ буда, дар айёми Наврӯз бо тантана барпо мешавад. Ин мусобиқаи халқӣ дар байни халқҳои гуногуни Осиёи Марказӣ васеъ паҳн гаштааст. Дар баробари бузқашӣ бо асп навъи дигари мусобиқа – харқашӣ ё харбузқашӣ низ дар байни мардуми Қаротегину Дарвоз, Кӯлобу Тавилдара ва ғайра маъмул буд, ки бештар ҷавонон ба он майл доштанд. Онҳо ба ҷойи буз пӯсти онро ва умуман ягон пӯсти ҳайвонро дар

бозӣ истифода мебуданд. Ба ғолибони ин навъи варзиши суннати наврӯзӣ тӯҳфаҳо месупориданд.

Дар баъзе минтақаҳои Тоҷикистон мусобиқаи пиёдакашӣ низ гузаронида мешуд. Ҷавонмардони пурқувват бо ду даста тақсим шуда, талош мекарданд, ки порай матоъи ду-се метрро ба даст оваранд.

Навъҳои дигари бозиҳои варзишии наврӯзӣ инҳо буданд: сараспа – тирандозон аз болои аспӣ давон ягон нишони дар ҳаракат бударо (буз ё мурғро аз пояш баста сар меоданд) тирандозӣ мекарданд.

Найзаандозӣ дар водии Хуфи Бадахшон маъмул буд. Аз болои аспӣ давон тухми дар замин бударо бо нӯги найза зада мебардоштанд. инчунин аргамчинкашӣ, тирандозӣ, лаклакбозӣ, бандпарӣ, ҷаҳидан аз болои аргамчин ва чанде дигар дар айёми фарорасии Наврӯз иҷро мешуданд¹.

ТАРОНАҲОИ НАВРӮЗӢ

Дар байни мардуми тоҷик таронаву ҷакома, рубоиву дубайтиҳои зиёди наврӯзӣ вучуд дорад, ки асосан дар айёми Наврӯз суруда мешавад. Яке аз ғояҳои асосии таронаҳои наврӯзӣ муқобилгузори фаслҳои зимистону баҳор мебошад. Мардум бо рафтани зимистон ва омадани баҳор ва иди Наврӯзи оамафрӯз шодиву хуррамӣ мекунанд, аз ин хотир ҷашни Наврӯз дар таронаҳои халқӣ бо оғози баҳор ва як гавъ озодӣ айнӣят дорад. Барои мисол:

*Наврӯз расиду шоду хуррам гаитем,
Аз рафтани дай ҷумла бегам гаитем.
Дидему шунидему сад меҳнату гам,
Охир ба гули баҳор ҷамдам гаитем.*

¹ Дилшод Раҳимов. Нигоҳе ба ҷашнҳои миллий ва оӣинҳои суннати тоҷикон, саҳ. 10–20.

Дар рубоии дигар гӯянда дар гурбату меҳнати ғарибӣ
афтода ва бо ҳасрату ормонҳо ёди ёру диёр кардааст:

*Рӯзи Наврӯз асту булбул дар чаман,
Аз фироқи баргу гул гӯяд сухан.
Ҳар саҳар мо ёди ёрон мекунем,
Синамон сад чок аст баҳри Ватан.*

Гӯяндаи мардӯй дар ҷойи дигар афсӯсу дарег меҳӯрад,
ки инсонҳои фавтида ба мисли гулу гиёҳон дар баҳор
дубора намесабзанд ваз инда намешаванд:

*Иди Наврӯз омаду гул бо ҷамоли нозанин,
Сабзаву гулҳои олам сар барорад аз замин.
Ҳар гиёҳи хушк бошад, сабз гардад дар баҳор,
Ҳайфи тухти одамӣ, ҳаргиз нарӯяд аз замин.*

Дар як қатор рубоӣҳои мардумӣ зебоӣҳои фаслу
баҳору хуррамиҳои Наврӯзи оламафрӯз васф гардида,
шодиву нишоти гӯяндагон ва умуман тамоми мардум баён
шудаанд:

*Фасли Наврӯз омаду саҳро ҳама шуд лолазор,
Шодмонӣ дар дили пиру ҷавон шуд барқарор.
То шавад роҳат муяссар мардуми бечораро,
Бо каланду ҷуфт деҳқон мешавад машғули кор.*

*Фасли Наврӯз асту айёми баҳор,
Гул шукуфту гаит олам лорлазор.
Дашту саҳро сабзу хуррам гаитааст,
Аз насими соф, ҳавои бегубор.*

*Иди Наврӯз асту фасли навбаҳор,
Халқа дар гӯш карда наргис косадор.*

*Сунбулу савсан баромад аз замин,
Чехра бикшиод ҳамчу ёри маҳчабин.*

*Фасли Наврӯз омаду олам ҳама гулзор шуд,
Арсаи офокро гулҳо ба ҷойи хор шуд.
Кӯҳу саҳро гаит равшан, тозарӯ шуд навбаҳор,
Булбули шуридаро вақти фигони зор шуд.*

Пажӯҳишгари маъруфи тоҷик, номзади илмҳои филологӣ Рӯзӣ Аҳмад қайд кардааст, ки санъати тамсил ва ташхис дар бисёр навъҳои осори шифоҳӣ, аз ҷумла дар назми наврӯзии мардуми тоҷик фаровон истифода мешавад. Масалан, баъзе рубоӣҳо аз оғоз то интиҳо бар пояи ташхис ва мунозира эҷод шудаанд. Дар рубоии зерин садбарг, бунафша себарга бо ҳам дар хусуси он, ки хусни кадоме шӯрангезтар аст, баҳс мекунанд ва чун рақибон ба сӯйи якдигар санги маломат меандозанд:

*Себарга бигуфт: «Дар замин сабза манам»,
Бунафша бигуфт: «Нигори пургамза манам».
Садбарг бигуфт: «Лофи беҳуда мазан!
Тоҷи сари ошиқони пургамза манам».*

Ташхис аз санъати бадеиест, ки пайдоиши он ба ҷаҳонбинии одамони замонҳои қадим алоқаманд мебошад. Соҳиби идрок ва ҳис шуморидани чизҳои бечон ва мисли инсон гуфтугӯ кардани паррандагону ҳайвонот далели он аст, ки онҳо ба ақида ва равияҳои гуногун иртиботе доштаанд.

Рамзҳо низ ҷузъи муҳими воситаҳои тасвири бадеӣ буда, барои ифодаи пардапӯшу маҳрамонаи ҳиссиёти баланди инсонӣ ёрӣ мерасонад. Хусусияти асосии рамз аз он иборат аст, ки ягон ҳодиса ва ё воқеаи ҳаётиро бо калимаҳои дигар, рангҳо ва ё шумораҳои ифода мекунад.

Бо чунин роҳ касро водор месозад, ки дар бораи ашӯи рамзӣ ва моҳияти он амиқ андеша намояд.

Сурудҳои наврӯзӣ аз қадимтарин навъҳои эҷодиёти шифохианд, ки дар онҳо нисбат ба дигар хелҳои назми шифохӣ рамзҳо камтар мавқеъ пайдо кардаанд. Ин басабаб нест. Навъҳои шеъри қадимтар бино бар равонию содагии маънӣ воситаҳои тасвир ба худ қабул накардаанд.

Сурудҳои қадима чун сурудҳои маросимҳои мавсимӣ бештар ба воситаи тавсиф, ташбеҳ, муболиға ва пейзаж эҷод шудаанд ва равону мушаххас мебошанд, аммо ин маъноӣ онро надорад, ки рамз дар маросимҳои мавсимӣ мавқеъ надошта бошад.

Маҳз тавассути рамзҳо маросимҳо ҷолиб гардида, ранги аҷибу ғариб мегиранд. Рамзҳои маросимҳои мавсимиро аз рӯйи мавқеъ ва хусусиятҳои онҳо ба ду гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: рамзҳои наврӯзӣ ва рамзҳои маросимҳои деҳқонӣ.

Пайдоиши рамзҳои наврӯзӣ хеле қадимӣ аст. Решаи ин рамзҳо аз сарчашмаи ойини қадимаи ақвоми эронӣ об хӯрдааст. Тибқи ақидаи мавҷуд дар «**Авасто**» рӯзи аввали Соли Наврӯзи Ҳурмузд (Ахурамаздо) ҳисоб меёфт. Ҳар рӯз соҳиб ва ҳомии худро дошт, ки он рӯз ба ҳамон ном ёд мешуд.

Мардум зимистонро ба се қисм: Чиллаи калон, Чиллаи хурд ва Ҳут тақсим карда буданд. Ҳут ба Ачуз, Акс ва Наҳс, ки зимистонро ташкил медоданд, ашхоси бадсиришту воҳимаангез, намояндагони торикиву чаҳолат – Аҳриман дониста мешуданд. Наврӯз, ки баъд аз хотимаи зимистон меомад, рамзи тантанаи адолат ва нерӯи некӣ – Ахурамаздо бар бадӣ – Аҳриман маҳсуб меёфт.

Ҳамин тавр, аз даврони бостон равшанӣ рамзи хубию хушнудӣ, торикӣ рамзи зиштӣ қарор гирифтааст. Беҳуда нест, ки мардуми эронинаҷод аз аҳди бостон, давраи Сосониён то рӯзгори мо дар Наврӯз либосҳои сафед мепӯшанд, ба ҳамдигар сафедӣ мепошиданд ва тановули

таоми солинавиро аз ширинавдӯшида ва қанди сафед оғоз менамуданд. Дар замони Сосониён рӯзи Наврӯз бози сафедро ба ҳаво раҳо мекарданд. Мардум дар ҳавлиҳо танҳо чорпоёни сафедро нигоҳ медоштаанд дар сароғози сол ҳар кас мекӯшид ба даст чизи сиёҳ нагирад, ба ҳамдигар меҳрубон бошанд.

Ҳоло ҳам дар бисёр маҳалҳои тоҷикнишин одатҳои боқӣ мондаанд, ки дар онҳо сафедӣ рамзи хубӣ ва сиёҳӣ рамзи касофату бадбахтӣ пиндошта мешавад. Масалан, дар Бадахшон ва бисёр маҳалҳои кӯхистони тоҷик сардори хонавода дар рӯзи сеюми Наврӯз аз ҳавлии худ баромада, чанд дақиқае пас дари худро мекӯбад.

– Кист?

– Манам, ато, - посух медиҳад мард.

– Чӣ овардӣ?

– Уштур ба қатор.

– Бори уштурат чист?

– Баракати Зебоқу Ишкошим. (Ин мавзёҳо дар собиқ маҳалҳои бохайру баракат ва серғаллаи Бадахшон ба шумор мерафтанд).

Мард дохили хона шуда:

– Шогуни баҳор муборак! – мегӯяд ва аҳли хонаводаро бо Соли Нав табрик мекунад.

– Ба рӯйи шумо муборак шавад! – гӯён зану фарзандонаш ҷавоб мегардонанд. Қадбону як мушт орд гирифта, ба китфи рости шавҳар мепошад. Пас аз ба ҷо овардани ин маросим ба хӯрдани хӯроки солинавӣ, ки аз гандуми нимкӯфта, гӯшти мурғ ё гӯсфанд таҳия менамоянд, шурӯъ карда, хоҳони хушбахтиву саломатӣ шуда, барои оила рӯзгори фаровон таманно мекунад.

Рӯзи Наврӯз дегҳоро пур карда аз масолеҳи сафед таом пухтан, чанд рӯз пеш аз наврӯз оташ афрӯхта, аз болои он ҷаҳидан беҳуда нест. Оташ аз касофат ва нохушӣ пок шуданро ифода мекунад. Дегҳоро бо нияте пур карда, хӯрок мепазанд, ки «пайи қадами Наврӯз мисли орд сафед бошад».

Ҳоло ин рамз аз маросими мавсимӣ ба маросимҳои дигар низ гузаштааст. Мардуми мо чизи сафедро дар дигар маросимҳо истифода мекунанд. Махсусан, ин рамз дар чашни арӯсӣ мавқеи калон пайдо намудааст. Ҳангоми истиқболи қудоҳо ва ба назди арӯс ворид шудани домод тарафайн ба ҳамдигар сафедаи хушбӯӣ мепошанд, арӯсро либоси сафеди арӯсӣ пӯшонидани, бо гулобу мушк ва атру упо муаттар сохта, оро медиҳанд, аз матои сафед дар пеши пойи арӯсу домод пойандоз мепартоянд, зиёфатро дар рӯи дастархони сафед сомон медиҳанд. Масалан, дар деҳаи Мискинободи ноҳияи Файзобод ҳангоми ба хонаи домод ворид шудани арӯс гӯсфанди сафедро дар пеши пойи арӯс нисор мекунанд ё чунин вонамуд менамоянд, ки онро мекушта бошанд.

Баъди ба зерӣ ворид гардидани арӯсу домод аз сарашон қанду курс ва танга мепошанд, ба рӯяшон ойна медоранд, то мудом сафедбахт бошанд ва ситораҳояшон бо ҳам гарм ояд. Рамзи сафедӣ ба дигар маросимҳои маишӣ низ гузаштааст. Масалан, ҳангоми тифли навзодро «чиллагурезон» карда ба хонаи хешу табор бурдан, ба рӯи тифл сафедӣ мемоланд ва барои он ки дурӯғгӯӣ нашавад, даҳонашро равшан мекунанд, то фаровонризк гардад.

Рамзи сиёҳӣ низ ба лирикаи мардумӣ гузаштааст. Дар рубоиёту дубайтиҳои халқӣ рамзи сиёҳиро зоғ ифода намудааст. Масалан, дар рубоии зерин зоғ симои шум ва нохуширо ифода намудааст:

*Ин моҳ ба сӯйи масканиш моил шуд,
Зисти мани мискин ки мушкил шуд.
Зоғ омаду сайр кард, гулбоги маро,
Ман сайр баромадам, баҳор охир шуд.*

Пайдоиши ин образ бо ҳамон мабдаи тоҷикӣ иртиботе дорад, ки решааш ба нерӯи бадӣ – Аҳриман рафта мерасад, чунки зоғ сиёҳ буда, дар фасли тирамоҳ ва

зимистон пайдо мешавад ва гӯё бо садои нохуши худ зимистону хунокиро даъват мекунад.

Чӣ тавре ки академик Раҷаб Амонов дар китоби «**Лирикаи халқи тоҷик**» қайд ва таъкид кардааст, дар рубоӣҳои мардумӣ ин образи бадеӣ рамзи бадбахтӣ ва фалокат низ қарор гирифта, яке аз персонажҳои манфии он ба шумор меравад. Зӯғ бештар дар ҳамон рубоӣҳое, ки бахшида ба никоҳи маҷбурӣ ва бераҳмиву бешафқатӣ эҷод шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дигар аз масъалае, ки дар чашни Наврӯз таваҷҷуҳи моро ба худ ҷалб менамояд, сабза ва шумораҳо мебошанд. Дар аҳди Сосониён 25 рӯз пеш аз Наврӯз 12 сутун аз хишт сохта, дарунашро аз хок пур мекарданд. Дувоздаҳ сутун рамзи дувоздаҳ моҳ буд.

Сабза рамзи пайдоиши зиндагӣ аз қадимулайём ба шумор меравад. Бо ин роҳҳо мардум орзу мекунанд, ки дар тамоми сол табиат сабзу хуррам бошад, ғаму андӯх ба хонаводаи мардум роҳ наёбад. Хони наврӯзиро бо хӯрокҳои гуногун, бо «Ҳафтсин»-у «Ҳафтсалом» ва ҳафт навдаи дарахти боровар меоростанд. Шумораи ҳафт китъаи оламро ифода мекард. Аз рӯйи ақидае, ки дар китоби «Авасто» ифода ёфтааст, дунё аз ҳафт иқлим иборат аст. Мардум орзу доштанд, ки ин ҳафт кишвар ҳамеша вучуд дошта, мардумаш дар сулҳу сафо умр ба сар бибаранд. Ва акнун бо ибтиқори кишварҳои Тоҷикистон, Эрон, Афғонистон, Озарбойҷон, Қазоқистон, Туркиява ғайра ҷанбаи башардӯстонаи Наврӯз яке аз сабабҳои ҷаҳонишавии он гардид.

Машхуртарин таронаю оҳангҳои наврӯзии аҳди Сосониён «**Офарин**», «**Хусравонӣ**», «**Мардистонӣ**», «**Фахлабодӣ**», «**Сабзаи баҳор**», «**Сабзандар сабз**», «**Нӯшинлабон**», «**Боғи ширин**», «**Наврӯз**», «**Наврӯзи хоро**», «**Наврӯзи бузург**», «**Наврӯзи Аҷам**», «**Қабки дарӣ**» ва ғайра буданд. Ин суруду оҳангҳо шуҷоату мардонагии ҷавонпахлавонони ориёинаждодро васф мекарданд ва қисме аз онҳоро мардум рӯ ба Хуршеду Моҳтоб, абру

борон мехонданд ва бо ин васила ба кишту кори хеш баракат таманно менамуданд. Боз сурудхое буданд, ки хусусияти табрикӣ дошта, беҳтарин хостҳои солинавии захирашонро ифода мекарданд. Ақидае буд, ки ҳар кӣ рӯзи Наврӯз хуррам бошад, ҳамасола ҳамин сон хоҳад монд. Зарбулмасали «**Соле, ки нақӯст, аз баҳораш пайдост**» шояд аз ҳамин ҷой сарчашма гирифта бошад. Ин ақида ҳатто дар «**Бундаҳишн**» ифода ёфтааст ва дар ин бора Умари Хайём дар «**Наврӯзнама**» низ чунин гуфтааст: «**Ҳар кӣ Наврӯз ҷашн кунад ва ба хуррамӣ пайвандад, то Наврӯзи дигар дар шодиву хуррамӣ гузорад**».

Маросимҳои «**Гулгардонӣ**» ва «**Сайри лола**» низ бо рамзҳои бисёре фаро гирифта шудаанд. Шукуфтани гули баҳман (бойчечак) рамзи эҳёи табиат буда, муждарасони баҳор ва бедории олами хуфта мебошад.

Гул агар дар адабиёти ҳатӣ ва лирикаи шифоҳӣ рамзи муҳаббат қарор гирифта бошад, дар маросимҳои мавсимӣ ва наврӯзӣ рамзи покӣ ва беғамӣ аст. Барзгарон хангоми ба даст гирифтани гули аввалини баҳорӣ суханҳои анъанавие чун «**Ту барин беғам шавем, ба солу мохҳои бешуморе бирасем**», мегӯянд. Шерҳое мехонанд, ки саршори сидқу вафо, бузургдошти табиат ва ғанимат шуморидани умру дӯст доштани зиндагист.

Дар сурудҳои наврӯзӣ санъати тавсиф бисёр дучор меояд. Маҳз тавассути санъати тавсиф зебӣ ва манзараҳои дилрабои табиат ба чилва меоянд. Дар ашъори наврӯзии мардумӣ тавассути тавсиф муҳимтарин сифати ашъ ва ҷаззобияту ҳусни баҳоронаи сарзамини тоҷикон, муҳити инсон васф гардида, ҳусни сухан комил ва матлаб таъсирбахш мегардад. Инак, ба ин рубоӣ таваҷҷуҳ фармоед:

*Оби раҳмат омаду Наврӯз шуд,
Бог сабзу лола дилафрӯз шуд.
Ҳар кӣ аз ҷон хизмати устод кард,
Ёфт илму дар ҷаҳон фирӯз шуд.*

Тавсифҳои ҳаммонанди сабзу дилафрӯз ва аз чону фирӯз агар аз як чониб барои ба даст овардани хадафу матлаб муаасир афтада бошанд, аз чониби дигар матлабро ба таври шоиронаву латифу салис баён намудаанд.

Дар рубоии зерин сифатҳои баҳори пурравнаку зебо бо ҳамаи унсурҳои васф гардида, дар мисраи хулоса баҳору хазон доштани умри одамии таъкид ёфтааст, хеле сода ва бидуни ифодаи ғуссаву хазон зикр гардидааст.

*Оби раҳмат омаду бишкуфт гулҳои ҷаҳон,
Абр гирён, гунча хандон, булбулон андар фиғон.
Мешунидам ман зи мургони ҷаҳон вақти саҳар,
Ҳайфи умри одамии, аввал баҳор, охир хазон.*

Манзараҳои табиат ва зебоию фусункориҳои баҳор дар суруду таронаҳои баҳории тоҷикон дар маросими «**Гулгардонӣ**» низ инъикоси худро ёфтаанд. Баҳор на танҳо фасли гулу айёми ишкварзии табиат ва инсонӣ мавҷуд аст, балки даврони кишоварзӣ низ мебошад. Намунаи онро дар шеъри зайл мебинем:

*Баҳор омад, баҳор омад,
Гули савсан қатор омад.
Ба деҳқон вақти қор омад,
Баҳори лолазор омад.*

Аз ҷиҳати забонӣ таронаву сурудҳои наврӯзии баҳорона низ қобили тавачҷуҳ мебошанд. Дар онҳо, қабл аз ҳама, таъбиру таркибҳои зебои забони мардумиро дучор меоем ва ғановату таровати забони форсии тоҷикӣ, алалхусус, лаҳҷаву гӯйишҳои он ҷолиб мебошанд. Таври намуна, **мурғи дил, лолаи хушранг, сайри гулистон, чашми махмур, кафши булғор, лаби лаъл, боғу гулшан, зулфи мушкин, моҳи анвар, лаъли Бадахшон, саманди ноз, гули раъно, кабки дарӣ** ва монанди инҳо ва боз ба садҳо

ибораву ифодаҳои зебои тоҷикӣ дучор омадан мумкин аст.

Ҷаҳонӣ шудани ҷашни фархундаи Наврӯз имкон медиҳад, ки мо ба таҳқику пажӯҳиши суруду таронаҳои наврӯзӣ ва суннату анъанаҳои он дар оянда амиқтар назар андозем ва ба ҷаҳониён собит созем, ки Наврӯз ҷашни умумиинсонӣ ва башардӯстона мебошад.¹

*Боди наврӯзӣ ҳаме дар бӯстон бутгар шавад,
То зи сунъаи ҳар дарахте лӯбати дигар шавад.
Боғ ҳамчун кулбаи базоз нур дебо шавад,
Бод ҳамчун таблаи аттор пуранбар шавад.
Савсанаи сими сапед аз боғ бардорад ҳаме,
Боз ҳамчун орази хубон замин ахзар шавад.
Рӯйбанди ҳар заmine ҳуллаи чинӣ шавад,
Гӯшвори ҳар дарахте риштаи гавҳар шавад.
Чун ҳиҷобилӯбатон хуршедро бинӣ зи ноз,
Гаҳ бурун ояд зи меғу гаҳ ба меғ андар шавад.
Дафтари Нарӯз бандад бӯстонкирдор шаб,
То кавокиб нуқтаи авроқи он дафтар шавад.
Афсари симин фурӯ гардид зи сар кӯҳи баланд,
Боз миночашму деборӯю мушкинсар шавад.*

Унсури Балхӣ

НАВРҶЗ ДАР ЭРОН

Наврӯзи эронӣ на фақат ба маънои нав шудани табиат, балки инчунин, нав ва беҳтар шудан, чи аз лиҳози иқтисодӣ, чи аз лиҳози иҷтимоӣ ва чи аз лиҳози фарҳанги мебошад. Наврӯз баҳонаест барои оғози соли дигар ва

¹. Рӯзи Аҳмад. Наврӯз ва ҷойгоҳи саноеи бадеӣ дар суннат ва таронаҳои он, маҷаллаи «Гумрук», 2011, №1(13), сах. 11-14.

бехтар аз соли қабл, яъне ободии бештар. Рушди иқтисодӣ, тасири иҷтимоӣ ва фарҳангӣ.

Дар Эрон то ҳанӯз бисёре аз ойинҳои наврӯзӣ нигоҳ дошта шуда ва бо шукуҳи баланде ҷашн гирифта мешаванд. Дар гузаштаи на чандон дур иди Наврӯз танҳо ба 14 рӯзи оғози фарвардин маҳдуд намешуд. Дар арафаи он як қатор расму ойинҳо омодагиҳое ба Соли Нав иҷро мегардид. Тақрибан тамоми қорҳои омодагӣ тавассути аъзои хонавода аҷом мешуданд. Дар байни ин ойинҳо дӯхтани раҳти нав, хонатақонӣ, хариди маҳсулоти ғизо ва пухтупаз хеле муҳим буданд ва ҳастанд. **(Ниг. Наврӯз: дирӯз, имрӯз ва фардо. Душанбе: «Дониш», 2013, сах. 87).**

Ба таври умум, ойинҳо ва сунати марбут ба Наврӯз дар Эрон се навъанд:

- *Русуми марбут ба пеш аз фаро расидани Соли Нав.*
- *Русуми айёми таҳвили сол ва нахустин рӯзи Соли Нав.*
- *Маросим ва русуми марбут ба рӯзҳои пас аз Соли Нав.*

РУСУМИ ПЕШ АЗ ФАРО РАСИДАНИ НАВРҶЗ

Наврӯз ҷашнест, ки мардуми Эрон ҳар сол онро интизорӣ мекашанд. Наврӯзи оламафрӯз оғози таҳаввули асосӣ дар табиат аст. Аз он ҷо, ки ин ҷашни ҷбостонӣ назди мардум бисёр хучаста ва муборак аст, ба вижа дар Эрон, қарор мегузоранд, то аксари маросими шодӣ мисли тӯйи арӯсӣ, сафарҳо ва дидорҳо, ҷашнҳои хонаводагӣ, иқдомиоти хайрхоҳона ва ғайра дар рӯзҳои нахусти Соли Нав баргузор шаванд.

Дар моҳи исфанд, махсусан дар нимаи дуҷоми моҳ, дар тамоми хонаводаҳои Эрон ҷунбӯҷи беназире эҷод мешавад. Бозорҳо пур аз молҳо, аз хӯрданиву пӯшиданӣ ва ғайра мешавад. Дар ин айём тақрибан дар тамоми хонаҳои эронӣ ширинӣ ва хӯрданиҳои махсуси наврӯзӣ вучуд дорад. Тамоми мағозаҳо то нимаҳои шаб қор мекунанд ва бо вучуди ин, боз ҳам ҷавобгӯйи ниёзи мардум нестанд. Маъмулан, дар ин айём бисёре аз мардум

супориши дӯхти либоси нав медиҳанд, ки бояд то пеш аз Наврӯз омода бошад.

Пӯшидани либоси наву тоза дар ҷашни Наврӯз аз муҳимтарини суннатҳо ва ойинҳои мардуми Эрон аст. Ҳамчунин пӯхтани палав ва дигар ғизоҳои лазиз, ҳамчунин хариди ширинҳо ва очил (*омехтае аз писта, финдиқ, бодомии заминӣ, мағзи бодом, нахӯди биришта, чормағз, анвоҳои тухмаҳо*) аз дигар одат ва суннатҳои марбут ба истиқбол аз маросими наврӯзист. Аз ойинҳо ва маросими пеш аз Наврӯзи оламафрӯз дар Эрон метавон ба мавридҳои зерин ишора кард:

ҶАШНИ НЕКУКОРӢ

Аз маросими бисёр писандидае, ки дар Эрон дар ҷанд соли ахир ҳар сол ва пеш аз маросими Наврӯз дар исфандмоҳ баргузор мешавад, «**Ҷашни некукорӣ**» ном дорад, ки мардуми хайрхоҳ дар саросари Эрон кӯмакҳои молӣ ва ғайринақдӣ худ, шимолӣ пул, либос, ғизо ва ғайраро дар марокизи аз пеш эълумшуда ҳада медиҳанд, ки ин ҳадоё пеш аз Наврӯз ба хонаводаҳои ниёзманд, ба вижа дар рустоҳо тавзеъ мешавад.

Дар Ҷашни некукорӣ тақрибан тамоми чехраҳои маъруф ва шинохтаи эронӣ, аз қабилҳои ҳунармандони радио, телевизион, синамо ва ҳатто чехраҳои сиёсӣ ширкат меварзанд ва мардумро ташвиқ ва тарғиб барои расонидани кумак ба хонаводаҳои ниёзманд, кӯдакон ва кӯхансолон ва беморон мекунанд. Ин яке аз иқдомоти начибест, ки ҷомеаи Эронро ба сӯйи аъмоли ҳамида ва ахлоқи нек ҳидоят мекунад ва сафобаҳши дилҳо мешавад.

Наврӯз ва дар радифи идҳои Фитр ва Қурбон аз бузургтарин ва бошукӯҳтарин ҷашнҳои миллии эронӣ ба шумор меравад, ки аз замонҳои қадим то имрӯз бо тантана ва шукӯҳ таҷлил карда мешавад.

ЗИЁРАТИ ГУЗАШТАГОН

Рафтан ба оромгоҳҳо ва мазори даргузаштагони хешу наздик ва нисори фотеҳа ва кироати оёте аз Каломуллоҳи маҷид аз суннатҳои деринаи мардуми Эрон аст. Мардуми Эрон муътақиданд, ки шод кардани арвоҳи даргузаштагони хешону наздикон илова бар оромиши рӯҳи онҳо дар соли нав, мӯчиби баракат барои бозмондагони он хонадон мешавад. Аз ин рӯ, санги гӯри онҳоро бо об ва гулоб шустушӯ медиҳанд ва кулча, ширинӣ, ҳалво, хурмову шӯлазард ва ғайра ба унвони хайрия ҳада мекунанд.

*Боз ин чӣ ҷавонист заминрою замонро,
Наврӯз бадал қард ба дил пиру ҷавонро.*

Анварӣ

ХОНАТАКОНӢ

Рӯбучин ва тоза кардани манзил ва хонаҳо аз чангу губор барои тамоми хонаводаҳои эронӣ аз суннатҳои кӯхани мардуми Эрон ва тамоми милал ва ақвоми сойири кишварҳои, ки маросими Наврӯзро баргузор мекунанд, мебошад.

Бо фаро расидани Наврӯз ва таҳаввули табиат, мардум ба нияти рондани кудуратҳо ва ноҳушиҳо ва мушқилот, лозим медонанд, то чизҳои фарсуда ва ғайризаруриро аз манзил рад кунанд. Қоли ва қолинчаҳоро мешӯянд.

Дар айёми пеш аз Наврӯз аз ҳар кӯча ва хиёбон, ки бигзаред, ҳатман мардону занон ва ҳатто кӯдаконеро мушоҳида мекунед, ки саргарми қолишӯӣ ё қолитаконӣ, тоза кардани дару тиреза ва ғайра ҳастанд.

ЧАҲОРШАНБЕСУРӢ

Чаҳоршанбесурӣ иборат аз маросимест, ки дар охирин чаҳоршанбеи сол баргузор мешавад. Дар шаби чаҳоршанбе мардум, махсусан чавонон, дар кӯчаҳо ва хиёбонҳо оташ афрӯхта, аз болои он мечаҳанд. Ғайр аз ин, дар хонаводаҳо маросими дигаре мисли фолбинӣ, кӯзашиканӣ, палавпазон ва ғайра баргузор мешавад.

Пиромуни ин, ки чаро ин чашн маҳз дар охирин чаҳоршанбеи сол баргузор мегардад ва чаро мардум оташе афрӯхта ва аз рӯйи он мепаранд, ақоиди мухталифе вучуд дорад. Ин суннат аз замонҳои бисёр қадим дар Эрон роиҷ будааст. Тибқи ривоятҳои суннатӣ Зардушти Испитамон тақвими дақиқе ихтироъ кард будааст, ки дар он Соли Нав бо охирин чаҳоршанбеи сол мунтабиқ мегардид, чаҳоршанбе буд, ки ними аввалаш ба соли кӯҳна ва ними дуюмаш ба Соли Нав тааллуқ дошт. Аз ин рӯ, оғози Соли Нав нимаи дуюми охирин чаҳоршанбеи сол буд ва қоидадан рӯзи баъд аз чаҳоршанбе Наврӯз ном мегирифт, ки мардум онро чашн мегирифтанд. Мардум ба истиқболи Наврӯз дар шаби чаҳоршанбе оташ меафрӯхтанд, ки аз он замон то кунун ин суннати аҷдодӣ идома дорад. Маънои «сур» дар «**чаҳоршанбе сурӣ**» бино ба эътиқоди бархе донишмандон, ба маънии «**сурх**» аст, ки бо рангу гармии оташ ва сурхии чеҳраҳо муносибат дорад.

Зи қӯйи ёр меояд насими бади наврӯзӣ,

Аз ин бод ар мадад хоҳӣ, чароги дил барафрӯзӣ.

Хоча Ҳофизи Шерозӣ

Дар шаби охиринаи чаҳоршанбеи сол мардум дар кӯчаҳо ва хиёбонҳо аз пуштаҳои ҳезум ва чӯб оташе афрӯхта ва дар ҳоле, ки аз рӯйи он мечаҳанд, хитоб ба оташ мегӯянд: «**Сурхии ту аз ман, зардии ман аз ту**». Мардум эътиқод доштанд, ки бо ин кор дарду ранҷ ва

нохушӣ аз онон дур мешавад ва саломати ба онон эҳдо мешавад.

ДУРӢ ЧУСТАН АЗ НАҲС ВА МАНИШҲОИ БАД

Дурӣ чустан аз наҳсиҳо ва аъмоли бад яке аз русумест, ки ҳамзамон бо чашни Чаҳоршанбесурӣ баргузор мешавад, монанди маросими бухурдиҳӣ¹ ва маросими кӯзашиканон. Дар замонҳои қадим мардум оби ошомиданиро дар кӯзаҳо нигоҳдорӣ мекарданд. Дар шои Чаҳоршанбесурӣ соҳиб ва сарвари хонавода кӯзае куҳнаро бо нияти дур кардани наҳсу манишҳои бад ба даст гирифта, ибтидо даври сари худ ва сипас ба навбат гирди сари тамоми аъзои хонавода ҷархонда, сипас дар кӯча бурда ва онро бар замин зада мешикаст. Бо ин онҳо мутмаин мешуданд, ки балоҳо аз хонавода дур мешавад. Илова бар ин, анҷоми ин амал боис мешуд, ки марди хона маҷбур шавад кӯзае нав барои нигоҳдории оби тоза харидорӣ кунад, ки албатта, аз назари беҳдошт ҳам нофеъ буд ва ҳамчунин масале ҳам ҳаст, ки мегӯяд: «**Кӯзаи нав обаш хунук аст**».

Расми дигаре низ вучуд дорад ба ин сурат, ки бонуи хонавода чанд тори мӯйи фарзандони худро бурида ва онро ё ба ҳаво, ё ба об меандоخت. Ин амал, тибқи эътиқоди онҳо, боиси дафъи бало ва маниши бад буд. Албатта, ин расми бостонӣ дар Эронзамин тақрибан фаромӯш шудааст.

*Наврӯзи Аҷам омаду ҳангоми баҳор аст,
Имрӯз ба маҷлис маю маъшуқ ба кор аст.*

1. Бухурдиҳӣ – нафас кашидани бухори чанд навъи гиёҳ, ки дар об ҷӯшонидани мешавад.

*Ман бе маю маъшуқ чаҳон ҳеч нахоҳам,
Моро ба чаҳон бе маю маъшуқ чӣ кор аст?...*

*Гар шуд дилам ойнаи тавҳид, аҷаб нест,
Ин рутбатам аз марҳамати ойнадор аст.*

*Эй аҳли сафо, нақди равон пешкаи оред,
Ид асту ба хоки дари ӯ вақти нисор аст...*

*Дар кӯйи муҳаббат ба раҳи шиқи ту, эй дӯст,
Хуррамдил аз онам, ки маро чеҳра нигор аст...*

*Дар боғи санаи ту аз он баркашам оҳанг,
К-ин нағмаи шиқ аст, на гулбонги ҳазор аст.*

*Наврӯзи баҳори ту муборак шавад аз Ҳақ,
Хуш бош, ки ҳар рӯзи ту Наврӯзу баҳор аст.*

*Лоҳутии шайдо, ки чунин хуб газал гуфт,
Дар боғи санои ту беҳ аз сулсулу сор аст.*

Абулқосим Лоҳутӣ

ФОЛИ НАВРҶЗӢ

Фолбинии наврӯзӣ махсусан барои духтарон яке аз русуми марбут ба чашн ва маросими Чаҳоршанбесурӣ аст. Дар гузашта духтарон барои кӯшоиши бахти худ қуфле ба лаби домани худ мебастанд ва дар ҳоле, ки рӯйи худро бо чодар мепӯшониданд. Дар ҷое торик, дар гузаргоҳ менишастанд ва аз аввалин касе, ки аз он ҷо убур мекард, хоҳиш мекарданд, то бо калид қулфро бикушояд. Ин кор боис мешуд, то қуфли бахти ӯ низ кушида шавад. Ё ин ки бо анбоне (халтачаи чармӣ) ба масҷид мерафтанд ва мардум ба ин анбон пул мерехтанд. Духтар бо ин пулҳо

матоъе барои худ меҳарид ва аз он пираҳане медӯхт ва онро то замони издивоҷ мепӯшид. Ин порчаро «**порчай бахтиёрӣ**» ва «**порчай кӯшоиши бахт**» мегуфтанд. Акнун ин расм тақрибан мансух шуда аз байн рафтааст.

ГҶШКУНОН

Гӯшкунон навъе фолбини шаби Чаҳоршанбесурӣ ба шумор мерафт. Бегоҳ ҳар кас, ки орзуе дар дил дошт, ба гуфтугӯӣ мардум аз пушти дарҳо ё аз панҷара гӯш меод ва сипас он суҳбатҳоро бо орзуи худ месанҷид ва натиҷа мегирифт. Мардум низ дар ин шаб ҳеҷ гуна ҳарф ва суҳбати зишту нохуш намегуфтанд ва кӯшиш мекарданд, то ҳарфҳо некӯ бигӯянд. Ин расм мумкин аст то ба ҳол каму беш дар бархе аз деҳоти Эрон ба ҷо оварда шавад, аммо дар шаҳрҳо, ба вижа шаҳрҳои бузург комилан фаромӯш шудааст.

ҚОШУҚЗАНОН

Қошуқзанон яке дигар аз маросими ҷанбии ҷашни Чаҳоршанбесурӣ аст ва то кунун низ дар деҳот ва шаҳрҳои кӯчаки Эрон ба он амал мешавад ва бад-ин гуна аст, ки ҷавонон ва ағлаб писарҳо ҷодаре монанди духтарон ба сар кашида ва дар ҳоле, ки рӯи худро пинҳон карда, сабад ё косае ба даст гирифта ва бо мурочиа ба пушти дари манзили хешон, наздикон ва ҳамсояғони худ бо ҷумча (қошуқ) зарбаҳои мутаволӣ ба коса зада ва талаби «мурод» мекунанд. Вақте ки дари манзил кушуда мешавад, сабад ё косаро пеш мекашанд, то соҳиби хона пул ё тӯҳфае дар он андозад. Маъмулан, қадбонуи хона аз пеш тӯҳфае омода кардааст, то ҳангоме, ки садои қошуқзаниро мешунавад, онро тақдим кунад.

РЕСМОҶОВЕЗОН

Ин расм, ки собиқаи бисёр зиёде махсусан дар дехот дорад, ба ин сурат аст, ки шоми Чаҳоршанбесурӣ кӯдакон ва навҷавонон ба боми ҳамсояҳо рафта, сабадери бо ресмон баста, онро аз дудкаши хона ба пойин ва даруни хона меовезанд ва соҳиби хона ҳам қанду ширинӣ ва дигар анвои таъоми наврӯзӣ мегузорад. Ин расм дар байни ҷавонони тоза номзад карда бисёр маълум аст, бад-ин сурат, ки агар ҷавоне, ки сабадро овехта, домоди ояндаи соҳиби хона бошад, соҳиби хона тӯҳфаи аз пеш оmodаро ба даруни сабад мегузорад ва агар он ҷавон арӯси оянда бошад, боз ҳам соҳиби хона рӯмол ва сабзаи навдаида даруни сабад мениҳад, ки рамзе аз шодкомӣ ва шукуфоии ояндаи онҳост:

*«Наврӯзи бузург»-ам бизан, эй мутриб, имрӯз,
Зеро ки бувад навбати «Наврӯз» ба Наврӯз.*

Манучехрӣ

ҒИЗОҶОИ НАВРӯЗӢ

Дар бисёре аз навоҳии Ҷумҳурии Исломии Эрон шоми Чаҳоршанбесурӣ бо ҳафт навъи сабзӣ ош буридаи борик (ришта) мепазанд. Ҳамчунин, аз хамир ду ҳайкалчаи марду зан месозанд, ки онро дар ош меандозанд. Пас аз он ки оши буридаи борик пухт, ҳайкалҳои пухтаро берун оварда, дар косае мегузоранд ва баъд бо нияти дафъи балоҳо, ғамҳо ва нохушиҳо аз хонаводаи худ онҳоро ба оби рӯду дарё меандозанд.

Хӯрдани очил, ки аз хӯрокҳои наврӯзист, низ дар ҷашни Чаҳоршанбесурӣ расм аст. Аҳли хонавода аз шоми Чаҳоршанбесурӣ сари дастархон нишаста, ба хӯрдани ин навъи ғизо машғул мешаванд.

Расми харид ва дуд кардани ҳазорисипанд низ дар гузашта бисёр роиҷ буд. Маъмулан, духтарони болиғ ва дами бахт испандро ба нияти фоли нек аз дуконҳо харидорӣ мекунанд.

ҲОҶӢ ФИРӢЗ

Ҳоҷӣ Фирӯз дар арафаи Наврӯз номи чашни хоссае буд. Ҳоҷӣ Фирӯз шахсест, ки рӯи худро бо дуда сиёҳ мекард, пираҳане васеъ ва шалворе сурхранг дар бар, кулоҳе бузург ва зангӯладори сурхранг ба сар ва кафше сиёҳ ба по мекард. Даҳ рӯз пеш аз фаро расидани Наврӯз дар кӯчаҳои шаҳр мегашт ва бо доирае хурдакак ва зангӯладор менавохту таронаҳо месуруд. Ҳамчунин, ашӯре дар васфи Наврӯз мехонд ва мардум пул ба ӯ медоданд. Ӯ чунин ашӯреро мехонд:

*Ҳоҷӣ Фирӯзе, бале,
Соле Ӣе рӯзе, бале...*

Дар хусуси пайдоиши Ҳоҷӣ Фирӯз ақидаҳои мухталифе вучуд дорад. Бархе эътиқод доранд, ки Ҳоҷӣ Фирӯз Ӣ Ҳоҷӣ Наврӯз ҳамон «**Оташафрӯз**» дар асотир аст. Гурӯҳе дигар муътақиданд, ки ин ном пас аз густариши дини мубини ислом пайдо шудааст. Ба ҳар ҳол, Ҳоҷӣ Фирӯз яке аз маросимҳои наврӯзист, ки то ба имрӯз боқӣ мондааст. Дар рӯзҳои пеш аз Наврӯз метавон Ҳоҷӣ Фирӯзро дар кӯчаҳо ва хиёбонҳои Эрон дид.

ДАСТАРХОНИ «ҲАФТСИН»

Яке аз муҳимтарин расмҳои наврӯзӣ густурдани дастархонест ба номи «**Ҳафтсин**». Ин суфра пеш аз тахвили Соли Нав густурда ва ораста мешавад ва лаҳзаи

истикболи Соли Нав хамаи аҳли хонавода бояд ба гирди он нишаста бошанд.

*Омадат Наврӯзу омад чашни наврӯзӣ фароз,
Комгоро, кори гетӣ тоза аз сар гир боз.*

Манучехрӣ

Бар асоси боварҳои қадимӣ, эронӣён ин дастархонро бо ҳафт чиз, ки номи онҳо бо ҳарфи «**син**» оғоз меёбад, ороиш медиҳанд, ки иборатанд аз **себ, санҷид, саману (суманак), сир, сумоқ, сабза ва сикка (танга)**. Дар қанори ин ҳафт маводи суфраи «**Ҳафтсин**» ҳатман бояд Қуръони қарим, ойина, шамъҳои афрӯхта ва испанду моҳии зиндаи хурд дар тунги об бошад. Як пиёла об низ мегузоранд, ки гулбарги сабза дар он бояд шиновар бошад. Об рамзи покӣ, нур ва ҳаёт аст. Эронӣён бар ин боваранд, ки дар вақти таҳвили сол он гулбарг бояд ба паҳлуи дигар баргардад. Дар дастархони «**Ҳафтсин**» як адад анор ва чанд тухми мурғи рангшуда низ метавон гузошт.

Дар иртибот бо ин ки чаро барои дастархони идӣ адади ҳафт ва ҳарфи «**син**» баргузида шудааст, андешаҳои гуногуне вучуд дорад. Бархе мегӯянд, ки дар ибтидо на «**Ҳафтсин**», балки «**Ҳафтшин**», яъне дастархоне мураттаб аз маводе будааст, ки номи онҳо бо ҳарфи «**шин**» оғоз мешудааст. Он гоҳ суоле пеш меояд, ки чаро «**Ҳафтшин**»? То он ҷо, ки пажӯҳишгарон дарёфтаанд, «**Ҳафтсин**» аз ибораи «**ҳафт синӣ**» омадааст. Синихоро дар ибтидо аз кишвари Чин меоварданд ва онҳоро «**чинӣ**» мегуфтанд. «**Шинӣ**» табдилёфтаи вожаи «**чинӣ**» аст. «**Ҳафтсин**» маънои ҳафт синиро дорад, ки рӯйи як дастархон чинда мешуд. Аммо дар масъалаи ин ки чаро адади ҳафт ва на каму на зиёд аз онро интихоб кардаанд, андешаҳо хеле мухталифанд ва мақолоти зиёде ҳам дар ин хусус ба ҷоп расидааст. Назари ғолиб он аст, ки адади ҳафт намоде аз

хафт табақи осмон ва замин аст. Дар бовари бисёре аз қавмҳо ва халқҳои дунё ҳафт адади муқаддас шуморида мешавад.

*Гули сурх чинад баҳори сафед,
Гаҳе лаъл бинад, гоҳе мушкбед.*

Низомии Ганҷавӣ

Сабза аз умдатарин нишонаҳои Наврӯз аст, ки онро то оғози ин ҷашни фархунда омода месозанд. Сабзаи навруста дар зарфҳо, ки дар фурушгоҳҳо ва хонаҳо мушоҳида мешавад, омадани баҳор ва кудуми Наврӯзро башорат медиҳад. Фарорасии баҳорро мардум шодмона пешвоз мегиранд ва бо илҳом аз бедории табиат дар манзил гулҳо ва сабзаҳои рангорангро парвариш дода, хонаҳо ва мизҳо ва суфраҳои айёми иди худро дар тӯли тамоми айёми наврӯзи ораста мекунанд.

Ин расм дар Эрон суннати анъанавӣ ва бисёр бостонист. Дар қадимулайём шоҳсутунҳои қасри подшоҳон бо сабзаҳои гуногун ва рангин ороиш меёфт. Акнун ин расм дар хонаводаҳо идома ёфта, гандуму адас ва нахӯро сабз карда, суфраҳои идро бо онҳо тазйин мекунанд. Дар хонаводаҳо баъзан соҳибхонаҳо мувофиқ бо завқи салиқайи худ сабзаҳоро даври кӯзаҳо ва зарфҳои бисёр зебо парвариш дода, баданай зарфҳоро бо навори сурх мебанданд. Ин сабзаҳо ороиши дастархони «**Ҳафтсин**», мизҳои пазироии наврӯзию тамомии хучрахост. Пас аз анҷоми ид, яъне дар рӯзи Сездеҳбадар сабзаҳо ба оби равон афканда мешаванд ва эътиқод бар ин аст, ки оби равон ин сабзаҳоро ба даштҳо мебарад ва тухми онҳо дар даштҳо пароканда ва сабз мешаванд, ки мӯчиби баракати зиндагии мардум мегарданд.

Қуръони маҷид бояд дар дастархони «**Ҳафтсин**» хатман гузошта мешавад, зеро каломи қудсии Худованди

бахшояндаву меҳрубон рамзи пайвандҳо ва қаробати инсон бо Парвардигори баландмартаба ва муқаддас дониستاني ҷашни Наврӯз ва оғози Соли Нав аст. Дар миёни эронӣён яке аз иқдоми бисёр арзишманд он аст, ки Курӯни маҷид дар айёми фарорасии Соли Нав хатм шавад, вале чунончи ин фурсат даст надихад, лоақал як дафъа ин китоби муқаддасро сафҳагардон мекунанд.

Ойна рамзи покӣ, нур, сафо ва равшании рӯзгор ба шумор меравад.

Себ рамзи биҳишт, саодат ва ишқ доништа шудааст.

Тухми мург рамзи хилқат, таваллуд ва идомаи наслхост.

Моҳӣ рамзи моҳи хут, охирин моҳи сол аст (*бо ишора ба бурҷи хут ва дувоздахумин моҳи соли шамсӣ*).

Сикка (танга, пул) рамзи сарватмандӣ ва дастрасӣ ба ормонхост.

Испанд рамзи танаффур аз балоҳо, бадихо, нохушиҳо ва захми ҷашм аст.

Саману (суманак) ғизои махсусест аз анвои шириниҳо. Мусаллам аст, ки самануро танҳо дар айёми Наврӯз мепазанд. Самануро аз сабзаҳои тоза нешзадаи гандум омода мекунанд. Ҷараёни самануазӣ қавайд ва русуми вижаи худро дорад. Самануаз бояд бонуе бошад поквичдон, худотарс ва покиза. Занҳое, ки саману мепазанд, бояд аз шом то субҳ дар сари дег бедор нишаста, дуохонӣ кунанд. Чашидани саману (суманак) яке аз суннатҳои муқаддаси наврӯзӣ ба шумор меравад. Пеш аз ид ва то рӯзи сиздахуми иди Наврӯз саману ба таври фаровон дар дигар фурӯшгоҳҳо дар дастраси мардум аст.

Ба ин тариқ, ҳар як аз маводе, ки рӯи дастархони наврӯзӣ гузошта мешавад, бозгӯи розу рамзи махсус аст:

*Ҷомаи рангин зи шӯри гул ба тан дорад баҳор,
Нагмапардозон чу булбул дар чаман дорад баҳор.*

ШАБИ ИДИ НАВРҶЗ

Дар Эронзамин шаби идро расман нахустин шаби Соли Нав мешуморанд, чунонки мувофиқ ба тақвим дар ин кишвари бостонӣ оғози соли нави расмӣ бо оғози баҳор ва бедориҳои табиат ҳамзамон аст. Аз ин рӯ, шаби ид русуми вижаи худро дорад.

Дар шаби чашни Наврӯзи ҷахонафрӯз одатан оши палав мепазанд. Ҳамроҳ бо палав ҳамчунин, оши буридаи борик ё хогина¹ бо кабудӣ омода мешавад. Сабзоро ба хӯрок бо нишонаи ҷамоҳангии зиндагӣ ва табиат ҳамроҳ мекунанд. Дар чашни Наврӯз баъзе хонаводаҳо дар як ҷо бо сабзичот (кабудӣ) оши буридаи борик мепазанд ва ин нишони онро дорад, ки фаъолиятҳои аҳли ин хонавода мисли риштаҳои ин ош дар тамоми ин сол ба таври мудом идома дошта бошад.

Мурғона аз дигар расмҳои чашн аст, ки дар ҷойҳои мухталиф бо тафовуте андак иҷро мешавад. Чунонки дар баъзе навоҳии Хуросон бачаҳо гурӯҳ-гурӯҳ ба ҳайси мунодии Наврӯз ба дари хонаҳо меоянд ва таронаҳои мекунанд. Ба дару дарвозаи ҳар хонае, ки наздик шаванд, дар сурудҳои худ номи аҳли ин хонаводаро ба забон меоваранд ва соҳибхона дарвозаи ҳавлиро кушода, ба онҳо ширинӣ, пул, қанду қурс ё чизҳои дигарро ҳадя мекунанд. Таронаҳои онҳо тақрибан ба мазмуни зерин аст:

*Мурғона, мурғона / Ҳусейн дар хона /
Хуб мехонад Қуръона.*

Ва ба ҷойи Ҳусейн онҳо номи бачаҳои он хонаводаро ба забон меоваранд. «Мурғона» дар лаҳҷаи Хуросон ба

¹ Хӯроке, ки аз зардӣ ва сафедии латдодаи тухм ва равған омода мешавад.

маънии «тухми мурғ» аст, ки рамзи хилқат, таваллуд ва давоми наслҳо ба шумор меравад.

*Эй шиқ, ҷавона кун, баҳор аст,
Ҳар шоҳи куҳан ҷавонадор аст.*

Симини Бехбаҳонӣ

ЛАҲЗАИ ДАРОМАДАНИ СОЛ

Дар Эрон лаҳзаи даромадани сол бо назардошти дақиқа ва сонияҳо комилан ба таври дақиқ муайян мегардад. Ин огоҳии дақиқ ба ин далел ба мардум дода мешавад, ки онҳо мехоҳанд он лаҳзаро ба бехтарин тарзи мумкин аз ҳолу авзои худ истикбол намоянд. Ба ин манзур мӯйҳоро шона мезананд, худро хушбӯ мекунанд, либосҳои наву тоза мепӯшанд ва шод дар канори суфраи «**Ҳафтсин**» лаҳзаи таҳвили солро интизор мекашанд ва дар он лаҳза Қуръони маҷид меҳонанд, ё дуо ва ниёиш мекунанд.

Тамоми каналҳои радио ва телевизион лаҳзаи даромадани солро эълон карда, табрик мегӯянд. Сипас паёми табрикии Раҳбари Инқилоби Исломии Эрон ва пас аз он Президенти кишвар ба мардуми Эрон пахш мешавад, ки дар ин паёмҳо зимни ишора ба муваффақиятҳои соли гузашта, барои мардуми ин кишвар тандурустӣ, хушбахтӣ ва пешрафтҳои нав ба нав орзу ва таманно мешавад.

Дар хонаводаҳо ба шодбошии баҳор ва Наврӯз хангоми таҳвили Соли Нав, ҳамагон дуои махсуси Соли Навро меҳонанд. Пас аз анҷоми дуо ҳамдигарро мебӯсанд ва табрик мегӯянд ва таманнои худро ба ҳам иброс медоранд. Баъд садри хонавода Қуръони каримро ба даст мегирад ва оёте чанд аз он меҳонад. Сипас як даста пулро, ки қаблан барои табаррук байни саҳифаҳои Қуръон

гузошта буд, берун оварда ва дар тӯли ид аз ин пул ба хамаи афроде, ки ба дидани ӯ, ки бузурги онҳо ҳисоб мешавад, меоянд ё вай ба дидани онҳо меравад, иди медиҳад.

Эрониён бар ин боваранд, нахустин шахсе, ки пас аз даромадани соли нав ба хона биёяд, кудумаш хуш ва пояш сабук аст. Ҳамчунин, расм аст, ки садри хонавода аз мардҳо ва ё дар набудани вай писари аршади хонавода ноне дар даст гирифта ва ба хона меояд. Нон рамзи фаровонӣ, серӣ ва баракат барои хонавода аст.

Ҳамчунин, расм бар ин аст, ки касоне, ки тавоноӣ ва ё имкони онро дошта бошанд, ҳангоми даромадани соли нав дар маконҳо намози ҷамоатро ба истиқболи Соли Нав баргузор мекунанд. Яке аз ин ҷойгоҳҳои муқаддас ва ҳамеша пур аз ҷамъият ҳароми Имом Ризо – аз наберагони ҳазрати Муҳаммад (с) дар шаҳри Машҳад аст. Мардум аз гӯшаву канори Эрон ба Машҳад меоянд, то дар лаҳзаи даромадани Соли Нав ба зиёрати эшон бирасанд. Бисёре аз машҳадиён низ дар ин соат дар мақбара ҳозир мешаванд. Мақбараи Имом Ризо дар лаҳзаи таҳвили Соли Нав пур аз аз зиёраткунандагон ва пурҷамъияттарин ҷойгоҳи муқаддаси Эрон аст.

РӯЗҲОИ ЧАШНИ НАВРӯЗ

Дар Эрон иди Наврӯз сездаҳ рӯз давом мекунад ва бо қарори Вазорати омӯзиш ва парвариш ин рӯзҳо барои толибилмон ва омӯзгорони мактабу дабистонҳо таътил эълон карда шудааст. Таътили наврӯзӣ сабаб мешавад, ки тамоми наздикон ва ҳешовандон ба дидани якдигар бираванд. Дар ин мавқеи сол ҳавопаймоҳо ва қатораву автобусҳо пур аз мусофирон аст ва тамоми воситаҳои нақлиёт ва ҳамлу нақл моишинҳои иловагӣ мегузоранд.

Масалан, рӯзона худуди бист қатора аз Техрон мусофиронро ба Машҳад мебарад.

Дар робита бо ин ки чаро дар Эрон таътилотӣ ид 13 рӯз аст, гуфтаҳои гуногун вучуд дорад. Аз ин ҷумла ин, ки мегӯянд, як сол 12 моҳ дорад. Дар қадим мунаҷҷимон Қаҳқашонро ба 12 фалак ва ҳар бурҷро мутааллиқ ба фалак медонистанд, ки ҳар бурҷ ҳазор сол бар қаҳон ҳукмронӣ мекунад. Бинобар ин, ба қавли онон, умри қаҳон 12 ҳазор сол аст, ки баъд аз он заминро осмонро ба ҳам меомезанд ва дунё ба охир мерасад. Аз ин ҷиҳат, рӯзи сздаҳуми Наврӯз рамзи охири дунёст ва ҳамаи мардум бояд ин рӯзро берун аз хона ва дар оғӯши табиат ба сар бибаранд.

Дар замонҳои қадим баргузории маросими Наврӯз дар Эрон ду бахш будааст; *бахши аввал* – барои мардуми одӣ ва *бахши дуюм* – барои подшоҳ ва давлатмардон. Панҷ рӯзи аввали иди Наврӯз барои мардуми одӣ будааст ва рӯзи шашумро шоҳ ва дарбориёнаш ботантана баргузор мекарданд. Дарвозаҳои дарбор ба рӯи мардуми одӣ баста ва ба рӯи сарватмандон кушуда мешуд, то ҳадяҳои мардумро ба подшоҳ пешкаш намоянд.

ДИДУ БОЗДИДҲОИ НАВРҶЗИ

Диду боздиди наврӯзии мардуми Эрон аз нахустин лаҳазоти оғози таҳвили сол шурӯъ мешавад. Тибқи анъана хангоми таҳвили Соли Нав хурдсолон бо бӯсидани даст ё рӯи падару модар ва бузургтарҳои хонавода Соли Навро табрик мегӯянд. Ҳамчунин, расм бар ин аст, ки пас аз даромадани Соли Нав, ки бо ҳузури падару модар ва бобою модаркалон сурат мепазирад ва диду боздид аз ҳешу қавмҳо шурӯъ мешавад. Шояд рӯзе дигарро натавон ёфт, ки ба ин андоза аъзои хонавода якҷо бо ҳам ҷамъ шаванд. Агар касе дар соле, ки гузашт, бо каси дигаре

даъво дошта ва ё қаҳрӣ буда, бояд дар ин рӯз бо ӯ оштӣ карда ва ин афрод ҳамдигарро бибӯсанд ва гузаштаро фаромӯш кунанд. Пас аз дидори хешовандон навбати дидор бо дӯстону ошноён мерасад. Дар ҳама чо аз меҳмонон бо ширинӣ, нуқлу набот ва очилу мева ва чой пазирой мекунанд.

Наврӯз иди расмӣ ва миллии эронӣ ба шумор меравад. Дар Соли Нав бо мақомоти баландпояи кишвар, аз ҷумла Раҳбари Инқилоби Исломи ва Раиси Ҷумҳур дидор мекунанд. Радио ва телевизион барномаҳои махсусе аз ин дидорҳо таҳия ва пахш мекунад. Дар Эрон расм аст, ки дӯстон ва ошноён ду ҳафта пеш аз ид бо ирсоли корти табрик (табрикнома) ба якдигар ин чашни фархундаро муборакбод мегӯянд.

*Омада Наврӯз ҳам аз бомдод,
Омаданаи фарруху фархунда бод!
Боз ҷаҳон хурраму хуб истод,
Мурд зимистону баҳорон бизод,
З-абри сияҳ рӯйи суманбӯй род,
Гетие гардида чу дорурқарор.*

*Рӯйи гули сурх биёростанд,
Зулфаки шамшод бипоростанд,
Кабкон ба кӯҳ ба тан тохтанд,
Булбулакон зеру сито хостанд,
Фохтакон ҳамбари бинишостанд,
Нойзанон бар сари шохи чанор...*

*Лола ба шамшод баромехтанд,
Жола ба гулнор даровехтанд,
Бар сари он мушк фуру рехтанд,*

*В-аз бари ин дур фурӯ рехтанд,
Нақшу тамосил барангехтанд,
Аз дили хоку ду рухи кӯҳсор.*

*Қумриякон ной биёмӯхтанд,
Сулеулакон мушки Тибит сӯхтанд,
Зардгулон шамъ барафрӯхтанд,
Сурхгулон ёқут андӯхтанд,
Сарвбунон ҷомаи нав дӯхтанд,
З-ин сӯву з-он сӯ ба лаби ҷӯйбор.*

*Боз ҷаҳон хурраму хуш ёфтем,
Зи суману савсан биштофтем,
Зулфи парирӯён бартофтем,
Дил зи гами ҳичрон бишкофтем,
Хубтар аз буқаламун ёфтем,
Буқаламуниҳо дар навбаҳор...*

*Мург набинӣ, ки ҷӣ хонад ҳама,
Меғ набинӣ, ки ҷӣ ронад ҳама,
Дашт набинӣ, ба ҷӣ монад ҳама,
Дӯст набинӣ, ҷӣ ситонад ҳама,
Бог бутонро бинишонад ҳама,
Бар суману настарану долазор...*

*«Наврӯзи бузургам» бизан, эй мутриб, имрӯз,
Зеро ки бувад навбати «Наврӯз» ба Наврӯз,
Барзан газале нагзу дилангезу дилафрӯз,
В-ар нест туро бишаву аз мург биёмӯз,
К-ин фохта з-ин гавзу дигар фохта з-он ҷӯз.
Бар қофияи хуб ҳамехонад ашғор.*

*Кабкони дарӣ голия дар чаши кашиданд,
Сарвони сикҳи абқари сабз хариданд,
Бодомбунон миқнаға бар сар бидариданд,
Шоҳиспармон чиние дар зулф кашиданд,
Тӯтибачагонро салаби сабз буриданд,
Шалвораки бо пойчаҳои табаривор.*

*Дурроҷ кунад гирди гиё роҳи такопӯй,
Аз голия учме бизада бар сари ҳар мӯй,
Ҳазмон бикунад бонги намозе ба лаби ҷӯй,
Дар саҷда равад хайрӣ бо лолаи худрӯй,
То сурх кунад гардан, то сабз кунад рӯй,
Сурхӣ на ба шангарфашу сабзӣ на ба зангор.*

Манучехрии Домғонӣ

РАСМИ ИДӢ ДОДАН ДАР НАВРӢЗ

Идӣ додан, яъне эҳдои пул ё ҳадя аз ҷониби бузургони хонавода ба хурдсолон як суннати бисёр зебо ва деринаву барангезандаи шодӣ дар дили кӯдакон аст.

Идораҳои давлатӣ ва ширкатҳои хусусии Эрон ба муносибати Наврӯз ба кормандон идӣ ва ҳадяҳо эҳдо мекунад. Идӣи наврӯзии кормандон ва коргарони идораҳо ва ширкатҳо баробари музди кори якмоҳаи онҳост.

Лозим ба зикр аст, ки ҳаҷм ва навъи идӣи наврӯзӣ, ки афроди бузургсол ба хурдсолон медиҳанд, бастагӣ ба вазъи молӣ ва моддӣи онҳо дорад ва маъмулан, дар ҷунин мавоқеа бузургони хонадон як адад сикка (танга) ё пули коғазии хурдро ба хурдтарҳо ба унвони идӣ медиҳанд. Ин навъ идӣ, ки навъе рамз ба шумор меравад ва арзиши моддӣи чандоне надорад, нишони баракат ва кӯшоиши

кор дар соли нав аст. Эрониён бар ин боваранд, ки агар ин пулро дар миёни пулҳои худ гузоранд, ба пули онҳо баракат медиҳад. Эҳдоқунанда низ бо чунин нияте ин пулҳоро аз пеш байни сафаҳоти Қуръони мачид мегузорад ва сипас ҳада медиҳад. Агар байни аъзои хонавода маъруф бошад, ки касе «дасташ сабук» аст, ҳама кӯшиш мекунанд, то пулро аз дасти ӯ бигиранд.

Аз афроде, ки идӣ додан ба онҳо ҳатмӣ ва вочиб аст, арӯсҳо ва духтароне мебошанд, ки номзад доранд. Дар чунин мавридҳо расм бар ин аст, ки хонаводаи домод ба манзили хонаводаи арӯс мераванд ва ҳадяҳоеро ба унвони «идӣ» ба арӯс ё арӯс оянда медиҳанд. Дар байни ин ҳадое ҳатман бояд матоъе барои дӯхти пирохани арӯс гузошта шавад. Дар деҳоти Эрон маъмулан иди наврӯзии арӯс аз тарафи хонаводаи домод иборат аст аз гӯсфанд, тилло, матоъ, биринҷ, қанд, равған ва...

Дар айёми Наврӯз маъмулан пули қоғазии нав ба унвони «идӣ» истифода мешавад ва бонкҳо дар ин айём пулҳои нав ба муштариёни худ медиҳанд.

Яке аз русуми дигаре, ки эрониён бисёр ба он пойбанд мебошанд, дидор аз ҳешону наздиконест, ки ба тозагӣ азизеро аз даст додаанд. Дар чунин мавридҳо хонаводаи азодор иди аввалини солро намегиранд ва ҳешовандон ва наздикон на барои табрики Соли Нав, балки барои тасаллият ва ҳамдардӣ ба хонаи онон мераванд.

НАВРҶЗГОҲҲО ДАР ЭРОН

Дар замонҳои гузашта майдони ҳосе ба номи Идгоҳ ё Наврӯзгоҳ дар айёми ид омода мешуд, ки деворҳои баланд дошт. Занону духтарон дар ин ҷо бо ҳам чамъ меомаданд

ва ба рақсу пойкӯбӣ машғул мешуданд. Вуруди писарон ва мардон ба ин чо мамнӯъ буд.

Тибки суннати роиҷ дар деҳот омадани духтарони болиғ ва дами бахт ва тозаарӯсҳо вочиб аст. Ҳамчунин бояд аз хонаводаи домод ҳадяҳое ба занҳо ва духтарони хонаводаи арӯс эҳдо шавад.

*Тамоми кӯчаҳои шаҳр ҷавлонгаҳи борон шуд,
Табассум шабнаме буд, аз лаби гул мечакид ин чо.*

СЕЗДАҲБАДАР

Сездахуми моҳи фарвардин охирин рӯзи ҷашни Наврӯз ба шумор меояд. Лозим ба зикр аст, ки назди бисёре аз қавму миллатҳо адади 13 наҳс аст. Дар хусуси наҳс будани ин адад касоне ҳастанд, ки он қадар аз ин адад метарсанд, ки ҳатто номи онро ба забон намеоваранд ва масалан, ҳангоми шуморидани ададҳо пас аз дувоздаҳ мегӯянд «зиёда» ва баъд «чаҳордах» мегӯянд. Маъмулан, ба ҷойи навиштани адади 13 бар дари хона ва мағозаҳо «12+1» навишта мешавад. Наҳсияти ин адад то ҷоест, ки ҳатто бисёре аз ширкатҳои ҳавопаймоии дунё низ истифода аз ин ададро барои шумораи парвозҳо манъ кардаанд.

Ба ҳар ҳол, бархе аз эронӣён низ бар ин ақидаанд, ки рӯзи сездахуми аввалин моҳи сол наҳс аст ва бинобар ин, боястӣ аз хона берун рафт, то наҳсии он ҳам аз хонаҳо берун биравад. Дар ин хусус ҳатто масалест, ки мегӯянд: «**Дар сездахум аз хона бурун, дар чаҳордахум ба хона дарун**». Дар ин рӯз гардишгоҳҳо ва амокини хушманзари канори рӯдҳо ва манотиқи сарсабз пур аз одамон аст. Субҳи рӯзи сездахум хонаводаҳо ғизо ва ширинӣ бо худ

гирифта ва ба беруни шаҳр ва оғӯши табиати зебо барои тафреҳ ва бозиву истироҳат мераванд.

Яке аз ойинҳо ва расмҳое, ки дар маросими Сездаҳбадар баргузор мешавад, афкандани сабзаҳои наврӯзӣ дар об ё дар дашт аст. Аз маросими дигари Сездаҳ бадар метавон ба мавридҳо зерин низ ишора кард:

МУСОБИҚОТИ ВАРЗИШӢ, САРГАРМӢ ВА БОЗӢ

Баргузори мусобикот, махсусан гӯштигирӣ ва саргармибозӣ аз фараҳангезгарини саргармиҳои суннати наврӯзӣ дар Эрон ба шумор мервад. Дар канори инҳо бозиҳои дигаре мисли футбол ва волейбол баргузор мешавад, аммо гӯштигирӣ аз муҳимтарин мусобикоти варзишист, ки дар амокини пурчамбият барпо мешавад ва паҳлавонони як шаҳр бо шаҳри дигар ё як маҳал бо маҳалли дигар ҳунарнамоӣ ва зӯрозмоӣ мекунанд.

Дар баргузори ин мусобикот ҳеч даъватнома ва ё гузинише вучуд надорад. Майдон барои ҳар диловаре, ки бихоҳад зӯрозмоӣ ва маҳорати худро нишон диҳад, боз аст. Ҳамзамон, ҳар тамошобин ихтиёр дорад ба нафароти бартар ва ё паҳлавонони мавриди писанди худ ҳадаи худро тақдим кунад.

*Фасли баҳор инчунин, бонги ҳазор инчунин,
Чехра кушо, газал саро, бода биёр инчунин.*

*Ашки чакидаам бубин, ҳам ба нигоҳи худ нигар,
Рез ба найситони ман, барқу шарор инчунин.*

*Боди баҳорро бигӯ, пай ба хаёли ман барад,
Водиш даштро диҳад, нақшу нигор инчунин.*

*Зодаи богу роғро аз нафасам таровате,
Дар чамани ту зистам бо гулу хор инчунин.*

*Олами обу хокро ба маҳаки дилам бисой,
Равшану тори хешро гир аёр инчунин.*

*Дил ба касе набохта, бо ду ҷаҳон насохта,
Ман ба ҳузури ту расам, рӯзи шумор инчунин.*

*Фохтаи куҳансафир, нолаи ман шуниду гуфт:
Кас насуруд дар чаман нағмаи пор инчунин.*

*Хез, ки дар кӯҳу дашт хайма зад абри баҳор,
Масти тараннум ҳазор,
Тутию дурроҷу сор,
Ба тарафи ҷӯйбор,
Кишти гулу лолазор,
Чаими тамошо биёр,
Хез, ки кӯҳу дашт хайма зад абри баҳор.*

*Хез, ки дар боғу роғ, қофилаи гул расид,
Боди баҳорон вазид,
Мург наво офарид,
Лола гиребон дарид,
Ҳусн гули тоза чид,
Ишқ ғами нав харид.
Хез, ки дар боғу роғ қофилаи гул расид.*

*Булбулакон дар сафир, сулсулакон дар хурӯи,
Хуни чаман гарми ҷӯи,
Эй, ки нишинӣ хамӯи,*

*Даршикан ойини хӯш,
Бодаи маънӣ бинӯш.
Нагма саро, гул бипӯш,
Булбулакон дар сафир, сулсулакон дар хурӯш.*

*Ҳучранишинӣ гузор, гӯшаи саҳро гузин,
Бар лаби ҷӯе нишин,
Оби равонро бубин,
Наргиси нозофарин,
Лахти дили фарвадин,
Бӯса занаш бар ҷабин,
Ҳучранишинӣ гузор, гӯшаи саҳро гузин.*

*Дидаи маънӣ кушо, эй зи аён беҳабар,
Нимаи оташ ба бар,
Лола камар дар камар,
Мечакадаш бар ҷигар,
Шабнами ашки саҳар,
Дар шафақ анҷум нигар,
Дидаи маънӣ кушо, эй зи аён беҳабар.*

*Ҳоки чаман во намуд, рози дили коинот,
Буду набуди сифот,
Ҷилвагарихои зот,
Он чӣ ту донӣ ҳаёт,
Он чӣ ту хонӣ мамот,
Ҳеч надорад субот,
Ҳоки чаман во намуд рози дили коинот.*

Иқболи Лоҳурӣ

НАВРҶЗ ДАР АФҶОНИСТОН

*Баҳори дилафрӯз дар Балх буд,
К-аз ӯ тоза гулро даҳан талх буд.*

Низомии Ганҷавӣ

Ҷашни Наврӯз дар саросари Афғонистон бошукӯх таҷлил мегардад, аммо Наврӯз дар Балх аз вижагӣ ва шеваҳое хос бархурдор аст. Аз ҷумла ҷашни Наврӯз сирфан дар Балх ҷиҳил рӯз идома пайдо мекунад. Дар оғози Наврӯз мардуми Балх дар ҳарामी ҳазрати Амир (*бино ба ривоёте ҳарामी мазкур оромгоҳи ҳазрати Алӣ ибни Абӯтолиб (р) аст*) ҷамъ меоянд ва парчами бузурге барои истиқбол аз Наврӯз афрошта мешавад. Истиқболи Наврӯз дар Балх ба он хотир, ки тепаҳои ин мавзеъ саросар лолапӯш мешаванд, ҳамчунин, бо номи «**Иди Гули Сурх**» машхур аст.

«Мардуми Афғонистон ба ин боваранд, ки Наврӯз инчунин, фурсатест барои ёд кардан аз гузаштаҳо, фаромӯшшудаҳо, андешидан аз некиҳою бадихо, аз иштибоҳот ва ғалатҳо. Наврӯз ҳамчунин намод аст, намоди росткориҳо ва раҳӣ аз банди ҳарчӣ, ки зишт ба назар мерасад. Наврӯз рӯзи пирӯзист, пирӯзии нав бар кӯҳна, нур бар торикӣ, ростӣ бар дурӯғ. Наврӯзро рамзи ҳастию пайвастагӣ низ медонанд. Вай ба масобаи як рамзи фанъанавии фарҳангӣ наслҳои имрӯзаро аз як сӯ бо таърих ва аз сӯи дигар бо ояндаи умедбахш мепайвандад ва бо тамоми ойинҳо ва маросиму суннатҳои хосси худ аз пайванду ягонагии маънавии мардуми Афғонистон ва аз фарози мушахассоти тамаддуни башарии онҳо дарак медиҳад» (**Ниг. Пайки Наврӯз. Гулчини мақолот ва ашӯри наврӯзӣ. Душанбе: «Пайванд», 2012, саҳ. 88**).

Аз дигар вижагиҳои Наврӯз дар Балхи Афғонистон ойин ва суннатҳои миллии мардуми он ҷост. Аз ҷумла ба

касоне, ки тоза издивоч намудаанд, ба муносибати Наврӯз тухфаҳо дода мешавад. Аёдат аз хонаводаи афроде, ки Ҷавт кардаанд, низ аз ойинҳои хуби суннати наврӯзӣ аст.

Ба муносибати Наврӯз дастархони «**Ҳафтсин**» ороста мешавад. Дар тӯли чихил рӯз бузургдошти мардони номдори Балх баргузор мегардад. Ҳамчунин, қиссаҳои навоҳон ва гуяндагону ровиёни бехтарин ҳунари волои худро дар байни мардум намоиш медиҳанд.

Пас аз анҷоми ҷашн парчами наврӯзиро поин оварда, даруни матоъи заррин мепечонанд ва то Наврӯзи оянда ниғаҳ медоранд. Шаби мазкур шаби муқаддас ба шумор меравад.

НАВРҶЗ ДАР ПОКИСТОН

Наврӯз дар ин сарзамини бостонии Ҳинд аз замонҳои қадим таҷлил мегардад. Дар Ҷумҳурии Покистон рӯзи аввали Наврӯзро «**олами рӯшноӣ**» меноманд, ки он бо фаро расидани худ тамоми олабро мунаввар месозад. Дар китобҳои таърихии «**Шоҳҷаҳоннома**», «**Ойини Акбарӣ**», «**Акбарнома**» ва «**Ҳумоюннома**» роҷеъ ба иди Наврӯз ва расму ойинҳои баргузории он маълумоти муфассал дарҷ гардидааст. Дар сарҷашмаҳои мазкур омадааст, ки Наврӯз ҷашни баҳор ва шукуфоии гули сурх аст. Дар ҳоли ҳозир низ дар бархе аз хонаводаҳои ин сарзамин аз Наврӯз ба унвони ҷашне динӣ бо дуо ва дуруд истиқбол мекунанд.

Дар айёми Наврӯз шабҳои шеър ва рақси самоъ доир мегардад. Наврӯз дар Покистон «**Ҷашни Гули Сурх**» ва дар тақвимҳо «**Иди Наврӯз**» номида мешавад. Суфраи наврӯзӣ ороста мегардад ва Қуръони қарим ойна, шамъ, гул, сабзичот ва ғайра болои он гузошта мешавад. Ҳамчунин, навъҳои фаровони ғизо ва ширинӣ омода

мегардад ва миқдори бештари он ба мардум хайр карда мешавад.

Лутфу нармии сухан аз дигар вижагиҳои Наврӯзи Покистон аст. Зиёрати оромгоҳи хешовандон, дидор бо хешону дӯстон дар чашни Наврӯз аз дигар расмҳои мардуми ин кишвар аст. Бузургсолон ба кӯдакон ҳадяҳои наврӯзӣ медиҳанд. Дар тақвимҳо Наврӯз бо тасвирҳо ва зебу зинат ишора мегардад.

*Навбаҳор асту гулу хор газал мехонад,
Шарару шаршараву нор газал мехонад.*

*Сардиши ҷону гаму гуссаи ҳаҷрон падруд,
Васл аз давлати дидор газал мехонад.*

*Чашм накшода ба рӯйи адам аз тири ҷарам,
Ғунча андар бағали хор газал мехонад,*

*Бодаро шӯри ниҳон асту шарри хуни разон,
Бод аз накҳати гулзор газал мехонад...*

*Лол бар панҷаву лаб сози тараб ҷӯр кунад,
Лола дар шуълаи асрор газал мехонад,*

*Бандагӣ бо ҳама ҳама банду қафасаш озод аст,
Зиндагӣ бо Гули Рухсор газал мехонад,*

Гулрухор

НАВРҶЗ ДАР ҚИРҒИЗИСТОН

Наврӯз дар Ҷумҳурии Қирғизистон ҳамасола рӯзи 21 март (*аввали фарвардин*) таҷлил мешавад. Дар даврони Шӯравӣ чунин ба назар мерасид, ки Наврӯз моҳият ва

аҳамияташро куллан гум карда буд, аммо баъди ба даст овардани истиқлолият чашни Наврӯз дар ҳаёти маънавӣ ва фарҳангии қирғизҳо бо тобиш ва чилваҳои тоза эҳё гардид ва солҳои охир бошукӯхтар таҷлил карда мешавад.

Дар Қирғизистон соати дақиқи фаро расидани Наврӯз мушаххас нест. Ҳамчунин, расм нест, ки ба манзили дӯстону ошноён бираванд ва онҳоро табрик гӯянд.

Чашни Наврӯз бо фаро расидани субҳи 21 март шурӯъ гардида, чанд рӯз идома пайдо мекунад. Дар пойтахти кишвар шаҳри Бишкек чашни Наврӯз бо ибтикори ҳукумат ва дар шаҳру навоҳӣ бо ташаббуси пирон ва шахсони муътабар таҷлил мегардад. Дар ин рӯз бозихҳои варзишӣ, маҳфилҳои фарҳангӣ ва адабӣ баргузор мешавад. Дар бархе аз шаҳрҳо саворагон бо либосҳои миллӣ ва силоҳҳои қадимӣ дар кӯчаҳо гардиш мекунанд. Дар деҳот чавонон бештар ба аспдавонӣ машғул мешаванд, ки аз бозихҳои дӯстдоштаи онҳост.

Дар шаҳрҳои бузурги Бишкек, Ҷалолобод, Ош, Талас бозорҳои фурӯши навъҳои гуногуни ҳунарҳои мардумӣ баргузор мегардад. Дар деҳот занон хӯрокҳои идона пухта ва ба мардум ба таври ройгон медиҳанд.

Дар арафаи чашни Наврӯз Президенти Ҷумҳурии Қирғизистон мардумро ба муносибати фаро расидани ин чашни фархунда табрику муборакбод гуфта, ба муқаддас ва боаҳамият будани он таъкид мекунад.

НАВРҶЗ ДАР ҚАЗОҚИСТОН

Кишвари Қазоқистон пас аз эълони истиқлоли худ беш аз ҳар вақти дигар барои эҳёи ойин ва суннатҳои миллӣ талош меварзад ва Наврӯз аз ҷумлаи чунин суннатҳост. Дар Қазоқистон Наврӯз дар шакли Навризи ба кор бурда мешавад ва мардуми қазоқи туркҷабон ин ойинро аз мардуми тоҷик ва халқҳои форсӣзабон

пазируфтаанд ва онро чун чашни миллӣ таҷлил мекунанд. Бо ҳамаи фарозу нишебҳои таърихи ин миллат, Наврӯз барои мардуми қазоқ дар миёни дигар ойину суннатҳо мақоми волотар дорад.

22 март дар шаҳрҳои бузурги Қазоқистон мардум барои баргузори чашни бостони Наврӯз аз хонаҳо берун меоянд. Дар ин сайри наврӯзӣ шодӣ карда, фаро расидани Наврӯзи оламафрӯзро ба ҳамдигар табрику муборакбод менамоянд. Барои чашни Наврӯз суманак пухта мешавад ва дар ҳафт зарфи сафед ба мардум пешкаш мегардад. Ҳамчунин мусобиқаҳои аспдавонӣ баргузор мегардад ва саворагон бо тири пайкон тангаҳои тиллоиро ба нишон мегиранд.

Дар арафаи Наврӯз мардуми қазоқ либоси нав бар тан карда, зарфҳои куҳнаро шикаста, ба якдигар гул ҳадя мекунанд ва ин чашнро ба ҳамдигар табрик мегӯянд. Дар девори хонаҳояшон шабеҳи офтоб доира мекашанд. Дар робита ба Наврӯз қазоқҳо чунин мегӯянд: «**Наврӯз рӯзест, ки мо тамоми сол онро интизорӣ мекашем**», «**Наврӯз рӯзест, ки замин пур аз хайру эҳсон мегардад**», «**Наврӯз рӯзест, ки ҳазрати Хизр дар даштҳо роҳ меравад**». Аз ин рӯ шаби Наврӯзро «Шаби Хизр» меноманд.

НАВРҶЗ ДАР ҶЗБЕКИСТОН

Иди Наврӯз дар Ҷумҳурии Ҷзбекистон бо шукӯхе хос баргузор мегардад ва рӯзи фаро расидани он таътили расмӣ эълон гардидааст. Дар ин кишвар Наврӯзро чашни дӯстии миллатҳо низ меноманд. Ба хотири эътиқод ва муҳаббати хоси таърихии мардум ба чашни мазкур бархе аз навоҳӣ ва шаҳру деҳоти ин кишвар Наврӯз номгузорӣ шудаанд.

Дар шаҳрҳои бостони Самарқанд ва Бухоро, ки аксари сокинони онҳоро тоҷикон ва форсизабонон

ташкил медиҳанд, бо тантана ва бо шахомат таҷлил карда мешавад. Дар ин шахрҳо маросими Чаҳоршанбесурӣ хифз гардида ва дар бархе аз манотиқи дигар мисли Сурхондарё ин шабро «**Шаби оташафрӯз**» мегӯянд. Дар ин шаб оташ афрӯхта мегардад ва мардум ҳам кӯдакон ва ҳам бузургсолон, аз болои оташ мечаҳанд ва мегӯянд: **«Зардии ман аз ту, сурхии ту аз ман!»**

Дигар ойини суннати наврӯзии мардуми тоҷики Самарқанду Бухоро «**қушоиши қуфли бахт**» аст; дӯшизағони ҷавон субҳ қуфли бастаро бо худ мегиранд ва берун мераванд ва аз мусофирони роҳ хоҳиш мекунанд, то қуфли бастаро боз кунанд. Агар роҳгузари аввал ҷавонмарде бошад, аз ин фоли накӯ мегиранд. Мардуми ин манотиқи кишвар ҳангоми субҳ даруни зарфи нав аз рӯдхона об меоранд ва бо ин об шустушӯ мекунанд ва муътақиданд, ки амри мазкур мӯҷиби покӣ ва пок гардидани рӯҳу ҷисми инсон мегардад. Ҳамчунин ба ғариштаи об тааллуқ гирифтани ҷашни Наврӯз аз эътиқодоти қадими мардуми ориёинажоди ин сарзамин аст.

НАВРҶЗ ДАР ТУРКМАНИСТОН

Дар солҳои Ҳукумати Шуравӣ туркманҳо аз аксари ойин ва русуми суннатҳои миллии худ маҳрум монда буданд. Аммо Наврӯз аз ҷашнҳои буд, ки ҳеч қудрати султагаро натавонист онро аз зехни мардум бизудояд. Пас аз истиқлоли Ҷумҳурии Туркменистон таҷлили саросарии Наврӯз ба расмият пазируфта шуда ва рӯзи фарорасии он таътил эълон гардид.

Дар манотиқи мухталифи кишвар ҷашни мазкур ранги вижае дорад. Қабоиლე, ки дар канори рӯдхонаи Ому зиндагӣ мекунанд ва шуғлашон ғолибан кишоварзист, эҳтиром ва эътиқоди хосе барои Наврӯз қоиланд. Дар

бархе дигар аз навоҳӣ зиёрати амокини муқаддаси ин кишвар марсум аст. Наврӯзро дар Туркменистон «**Наврӯз байрам**» меноманд. Дар миёни туркманҳо масали зерин машҳур аст: «**Омадани сол аз баҳори он пайдост**». Ин масал нишонгари он аст, ки Соли Нав барои туркманҳо бо фаро расидани Наврӯзи оламафрӯз оғоз мегардад. Ахиран тибқи дастуре, ки аз ҷониби Хукумати Туркменистон ба тасвиб расид, рӯзи фаро расидани Наврӯз (*баробар бо 20 март*) Рӯзи зан эълум гардид.

Дар рӯзҳои ҷашни Наврӯз мардум дар боғҳо, майдонҳо ва шаҳрҳо ба сайру саёҳат мепардозанд. Дар базмҳои наврӯзӣ намоишномаву суруд ва рақсҳои миллии бо шукӯҳи хос иҷро мегарданд. Рақси «Ханҷар» аз намунаи рақсҳои миллии, ки хоси ҷашни Наврӯз аст. Аз дигар маросими мардуми туркман, ки дар маҳфилҳои духтарон баргузор мегардад, «фол бо пиёла» мебошад. Ҷамҷунин, таронаҳое дар муждаи фаро расидани Наврӯз аз ҷониби ҷавонон хонда мешавад.

НАВРҶЗ ДАР ОЗАРБҶЙЧОН

Наврӯз дар Ҷумҳурии ОзарбҶйчон аз ҷашнҳои муҳими суннатист, ки дар се рӯз: аз 20 то 23 март таҷлил мегардад. Дар ОзарбҶйчон низ ба монанди дигар кишварҳои Ховари Миёна ва Осиёи Марказӣ, Наврӯз ҳамроҳ бо ривоятҳо ва асотир аст. Китоби «**Ҷашни Наврӯз**», ки дар ин кишвар аз шухрате хосе бархурдор аст, матолиби фаровоне роҷеъ ба ҷавҳари таълимии Наврӯз ва фалсафаи он. Ҷамҷунин дар китоби мазкур иттилооте муҳим дар мавриди таърихи Наврӯз, ойин ва суннатҳои наврӯзӣ: суфраи наврӯзӣ, тарона ва оҳангҳо, дуо ва муноҷот, базму бозиҳо, ҷистону шеър ва ғайра дарҷ гардидааст. Яке аз боварҳои мардуми ОзарбҶйчон ин аст,

ки ҳар касе дар Наврӯз ба дарки баҳои хайру эҳсон намерасад, аз саодат низ барканор хоҳад монд.

Овехтани кулоҳ бар дари хона, овехтани кисаҳои ҳоли дар тирезаи хона чиҳати дарёфти ҳадяи идона ва ғайра аз расмҳои наврӯзии мардуми ин кишвар маҳсуб мегардад.

Наврӯз дар Озарбойҷон аз ҷашнҳои воқеан милли ва мардумист. Аз вижагиҳои дигари таҷлили Наврӯз дар ин сарзамин иҷрои тарона ва оҳангҳои мардумӣ мебошад, ки баёнгари нигариш ва тасаввури кайҳон дар завқи одамон ба шумор меояд. Бахусус, хондани таронаҳое дар рафтани зимистон ва фарорасии Наврӯз бисёр роиҷ ва машҳур аст. Таронаи наврӯзии «Бирав-биррав» аз гуфтугӯи инсон бо моҳ бозгӯ мекунад. Зимни ин тарона, инсон моҳро хушдор медиҳад, ки биравад, вагарна мучозот хоҳад шуд. Пас аз моҳ ба офтоб рӯҷӯ меоварад, ки «руҳ намо». Тибқи эътиқодоти қадими ин мардум офтоб ба унвони ранҷи инсон доништа мешавад, ки баҳор ва сарсабзиву хуррамиро меоварад.

САРЧАШМАҲОИ ИСТИФОДАШУДА

Абдуллоев Ш., Мираҳмадов Ф. Чашни Наврӯз (дастурамал ва тавсияҳо барои баргузор намудани иди Наврӯз). Душанбе: –Ирфон, 2005.

Абӯрайҳон Берунӣ. Осор-ул-бокия. Душанбе: –Ирфон, 1990.

Аҳмадов Р. Наврӯз дар Варорудон. Техрон, 2005.

Аҳмадов Р. Наврӯзи оламафрӯз. Душанбе: Ирфон, 1978.

Аҳмадов. Р. Наврӯзи хучастапай. Душанбе: Ирфон, 20011.

Қиёмиддин Сатторӣ, Ҳасани Муҳаммадӣ. Наврӯзи чаҳонафрӯз. Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2013, 112 саҳ.

Қодиров Р. Фолклори маросимии тореволютсионии тоҷикони води Қашқадарё. Душанбе: Нашриёти Академияи Фанҳои РСС Тоҷикистон, 1963.

Миррахимов М. Чашни Наврӯз ва чаҳоншиносӣ. Душанбе: Ирфон, 1992.

Наврӯзи оламафрӯз. Тавсияҳои методӣ ва сценарияҳои намунавӣ барои муассисаҳои фарҳанг.// Мураттибон: Ф. Мираҳмадов, М. Турсунова//. –Душанбе: –Маориф ва фарҳанг, 2011.

Саидмирзои Назар. Наврӯзи Дарғ. Рисолаи таҳқиқотӣ. –Душанбе: –Ирфон, 2009.

Султонмуроди Одина. Идҳои ориёӣ. – Душанбе: – Ҳумо, 2006.

Обидов Д. Таҳқиқи сурудҳои мавсимии тоҷикони Афғонистон. Душанбе: Дониш, 1998.

Пидром Латиф. Чашни Гули сурх дар Афғонистон.//Армуғон, Душанбе, 1995, №3.

Писарчик А. Навдаи бед дар Наврӯз.//Адабиёт ва санъат//. 19.03. 1987.

Рахимов Д. Баргузории чашни Наврӯз ва расму ойинҳои таркиби он.// Олами хунар, январ- март соли 2010.

Раҳимов Д. Нигоҳе ба ҷашнҳои милли ва оинҳои суннати тоҷикон. Душанбе: – Истеъдод, 2011.

Раҳимӣ Д. Боварҳои мардумӣ дар шугунҳои тоҷикӣ.//Мардумгиёҳ, №1-2, 1998–2002.

Ризо Шаъбонӣ. Одоб ва русуми Наврӯзӣ. -Душанбе: – Пайванд, 2008.

Рӯзӣ Аҳмад. Гулгардонӣ. «Паёмномаи фарҳанг», 2003, № 9.

Рӯзӣ Аҳмад. Ҷашни фархундаи Фарвардин.//Адабиёт ва санъат//, 17. 03. 2005.

Фарҳанги забони тоҷикӣ, ҷилди 1. Москва: -Советская Энциклопедия, 1969.

Қиёмиддин Сатторӣ, Ҳасани Муҳаммадӣ

НАВРҶЗИ ҶАҲОНӢ

(МАЪЛУМОТНОМАИ МУХТАСАР)

Муҳаррири

техникӣ:

Тарроҳ:

И. Сатторов

Ба матбаа супурда шуд 00.00.2017 ба чопаш имзо шуд
00.00.2017 Андозаи 60x84 1/16. Коғози офсетӣ.
Чопи офсетӣ. Ҷузъи чопӣ 7,5 Адади нашр 0000
Супориши00/2017